

ชม

1,6

2527

ด. 14

ประวัติ

ในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคาร
ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่

และ

อนุสาวรีย์พระรूपพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

หอสมุดอิเล็กทรอนิกส์
(www.library.go.th)

เลขที่หนังสือ	540
เลขที่	๘๖ 1,6 2527 ก.14
วันที่	11 ก.ย. 2545

ชำระ

ในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคาร
ศาลจังหวัดเชียงใหม่

และ

อนุสาวรีย์พระรูปพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

คำกราบบังคมทูล

ของ

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม
ในพิธีเปิดอาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่

และ

อนุสาวรีย์พระรูปพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

วันจันทร์ที่ ๓๐ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า นายพิภพ อะสีติรัตน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ในนามคณะข้าราชการศาลจังหวัดเชียงใหม่ และในนามพสกนิกรผู้สุจริตภักดีมีมโนเอกฉันท์พร้อมกันเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในมณฑลพิธีนี้ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท เนื่องในโอกาสจิตสมัยมหามงคลที่ได้รับเสด็จพระราชดำเนินด้วยจิตโสมนัสเป็นต้นพัน

เนื่องด้วยศาลจังหวัดเชียงใหม่หลังเดิมได้ก่อสร้างเปิดทำการมาช้านานแล้วมีความชำรุดไปตามสภาพ ทางราชการกระทรวงยุติธรรมได้ซ่อมแซมบำรุงรักษาไว้ จึงยังพออาศัยเป็นที่ทำการได้ แต่เป็นที่ประจักษ์ว่ามีความคับแคบไม่พอแก่ราชการ เป็นข้อขัดข้องล่าช้าในการอำนวยความยุติธรรมบริการต่อประชาชนผู้มีความศรัทธา กระทรวงยุติธรรมตระหนักในความข้อนี้ และเห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่า สมควรจัดสร้างอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่เป็นอาคาร ๔ ชั้น มีห้องพิจารณา ๒๕ ห้อง พร้อมห้องประชุมขนาดใหญ่ จึงจะเป็นการเพียงพอแก่คดีความจำนวนมากในท้องที่จังหวัดเชียงใหม่ บัดนี้การก่อสร้างอาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่ได้สำเร็จบริบูรณ์แล้ว เป็นอาคารทันสมัยและใหญ่ที่สุดในบรรดาศาลยุติธรรมส่วนภูมิภาค พอเหมาะสมแก่เกียรติศักดิ์แห่งสถาบันที่ใช้อำนาจตุลาการในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์

นอกจากนี้ ยังมีข้อควรกราบบังคมทูลพระกรุณาอีกประการหนึ่ง จำเดิมแต่ครั้งมีการศึกษาวิชานิติศาสตร์แผนใหม่ ตลอดจนมีการปรับปรุงระบบศาลยุติธรรมกว่า ๘๐ ปีมาแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ทรงวางหลักราชการศาลยุติธรรมเป็นระเบียบ

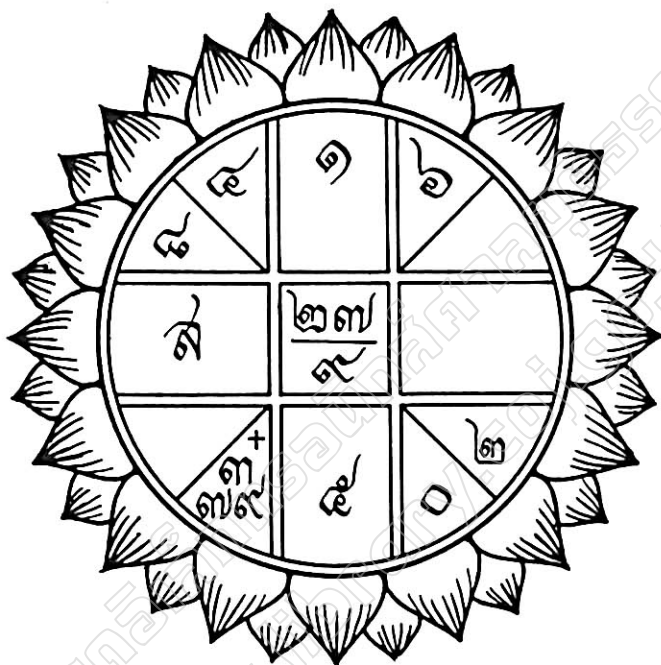
มาตรฐานมาจนถึงปัจจุบันสมัย ประชาชนในพระราชอาณาเขตได้รับความผาสุกเสมอหน้ากัน ภายใต้ความยุติธรรมและกฎหมาย ฝ่ายราชการและประชาชนในเขตภาคเหนือประชุมปรึกษาพร้อมกันว่า เมื่อจะก่อสร้างอาคารศาลขึ้นใหม่ ควรได้ประดิษฐานอนุสาวรีย์พระรูปเสด็จในกรมพระองค์นั้น ให้เป็นที่เชิดชูสง่างาม เป็นอนุสรณ์รำลึกถึงพระคุณานุคุณสำแดงกตเวทิตาอีกด้วย เมื่อมีเอกฉันทเจตนาเช่นนี้ บรรดาสถาบันกฎหมายนักนิติศาสตร์และประชาชนทั้งในภาคเหนือและภาคอื่นก็ได้ร่วมสมทบทุนสร้างพระรูปหล่อด้วยโลหะ ประทับยืนบนพระแท่นอัญเชิญประดิษฐานไว้หน้าอาคารศาลหลังใหม่อีกด้วย

บัดนี้ ได้มีหมายมงคลฤกษ์แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลพระกรุณา ทรงเปิดอาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่ และทรงเปิดอนุสาวรีย์พระรูปพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เพื่อความสิริสวัสดิมงคลสถาพรสืบไป

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์
(www.library.coj.go.th)

ศีลาอุกษัศาลจังหวัดเชียงใหม่

ศุภวาระดิถี ณ ๓ ๕ ๖ ก่ำ ปีมอ จุลศักราช ๑๓๔๔
สูติกาล ตรงกับวันอังคารที่ ๑๑ เดือนพฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕
ปฐมฤกษ์ เวลา ๑๐.๒๘ นาฬิกา
สุดฤกษ์ เวลา ๑๐.๔๒ นาฬิกา
เกาะ จตุตถ นวังก์ ๖ ตติย ตรียังก์ ๓
เสวย อัสเสนา เป็นสมโณฤกษ์ ประกอบด้วย ปุณยะ ราชา แห่งฤกษ์
ลักนาสถิตราศีกรกฎ ๑๑ องศา

คำกล่าวรายงาน

โดย

นายมารุต บุณนาท รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม
ในพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่

วันอังคารที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๕

ขอประทานกราบเรียน ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ประธานองคมนตรี
ข้าพเจ้าและข้าราชการกระทรวงยุติธรรมรู้สึกเป็นเกียรติยศและปิติยินดีอย่างยิ่งที่ ฯพณฯ
ได้กรุณามาเป็นประธานในพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ ท่ามกลางบรรดา
ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลายที่มาร่วมในงานนี้

อาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่หลังเดิมเป็นอาคารสองชั้น สร้างมาตั้งแต่ปี พ.ศ.
๒๔๗๘ โดยนอกจากจะใช้เป็นที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่แล้ว ยังใช้เป็นที่ทำการสำนักงาน
อธิบดีผู้พิพากษาศาล ๕ ศาลแขวงเชียงใหม่ และสำนักงานบังคับคดีและวางทรัพย์ภูมิภาคที่ ๕
อีกด้วย อาคารดังกล่าวจึงมีลักษณะคับแคบ ไม่สะดวกแก่ประชาชนผู้มาติดต่อราชการ และ
เฉพาะศาลจังหวัดเชียงใหม่มีห้องพิจารณาคดีเพียง ๕ ห้อง ไม่เพียงพอกับปริมาณงานและอรรถคดี
ซึ่งมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ กระทรวงยุติธรรมจึงได้ดำเนินการของบประมาณก่อสร้างอาคารที่
ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ขึ้นใหม่ และได้รับอนุมัติเงินงบประมาณให้ก่อสร้างได้ตามที่ขอ

อาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่หลังใหม่ เป็นอาคารตึก ๓ ชั้นและมีชั้นใต้ดิน
๑ ชั้น หลังคาทรงไทย ขนาด ๒๕ บัลลังก์ กว้าง ๓๘ เมตร ยาว ๕๒ เมตร ก่อสร้างพร้อมบ้านพัก
ผู้พิพากษาหัวหน้าศาล ๑ หลัง บ้านพักผู้พิพากษา ๑๐ หลัง บ้านพักจำศาล ๑ หลัง และบ้านพัก
เจ้าหน้าที่ธุรการศาลอีก ๕ หลัง รวมทั้งสิ้นจำนวน ๒๑ หลัง ปลูกสร้างในที่ดินบริเวณศูนย์ราชการ
จังหวัดเชียงใหม่ ตำบลดอนแก้ว อำเภอเมืองเชียงใหม่ ห้างหุ้นส่วนจำกัดรุ่งเรืองทรายงามเชียงใหม่
เป็นผู้ประมูลรับเหมาก่อสร้าง ในราคา ๖๗,๘๗๐,๐๐๐ บาท กำหนดการก่อสร้างแล้วเสร็จตาม
สัญญาภายในวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖ ในการก่อสร้างครั้งนี้ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี
จากกรมโยธาธิการทั้งในด้านการออกแบบอาคารและจัดส่งนายช่างมาควบคุมการก่อสร้างด้วย
อาคารศาลยุติธรรมหลังนี้จะประกอบไปด้วยเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นครบถ้วน เมื่อสร้างแล้ว
เสร็จจักเป็นอาคารอันโอโถงสง่างามนับได้ว่าเป็นที่ทำการศาลในต่างจังหวัดที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ

ทั้งจะได้ใช้เป็นที่ทำกรำนกงานอธิบดีผู้พิพากษากภาค ๕ กับสำนักรำนกงานบัณฑิบดีและวางทรัพย์
ภูมิภาคที่ ๕ และเป็นที่ทำกรำนกงานคุมประพฤติประจำศาลจังหวัดเชียงใหมซึ่งจะได้เปิด
ดำเนินการในอนาคคอันไกลนี้อีกด้วย

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นอุดมมงคลฤกษ์แล้ว ข้าพเจ้าขอกราบเรียนเชิญ ฯพณฯ ในฐานะ
บรรพตูลากรผู้ทรงเกียรติได้โปรดประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารที่ทำกรำนกศาลจังหวัดเชียงใหม
เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่อาคารศาลสถิตยุติธรรม ในอันที่จะประสิทธิประสาทความยุติธรรม
แก่ประชาชนสืบไป

คำกล่าวของ ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์

ประธานองคมนตรี

ในพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่

วันอังคารที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๕

ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ท่านปลัดกระทรวงยุติธรรม ท่านผู้พิพากษา และท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย

ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเกียรติและปิติยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้รับเชิญมาประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งกำลังก่อสร้างใหม่ในวันนี้

อำนาจตุลาการ ซึ่งเป็นหนึ่งในสามของอำนาจอธิปไตยตามรัฐธรรมนูญนั้น พระมหากษัตริย์ทรงใช้ โดยผ่านทางศาลสถิตย์ยุติธรรม การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีทั้งปวงจึงเป็นอำนาจหน้าที่โดยตรงของผู้พิพากษาระดับการทั้งหลาย การที่ผู้พิพากษาจะพิจารณาพิพากษาคดีได้อย่างมีประสิทธิภาพ เทียบตรงและรวดเร็ว นั้น นอกจากจะขึ้นอยู่กับคุณสมบัติในตัวผู้พิพากษาแล้ว ยังต้องอาศัยองค์ประกอบอย่างอื่นอีกด้วย อาคารสถานที่ทำการของศาลยุติธรรม ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัย ย่อมเป็นองค์ประกอบประการสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้ประชาชนได้รับความยุติธรรมจากศาลได้ทั่วถึงและรวดเร็วขึ้น ดังนั้นการที่กระทรวงยุติธรรมเล็งเห็นถึงเรื่องดังกล่าว และดำเนินการของงบประมาณสร้างอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ขึ้นใหม่ แทนหลังเดิมที่คับแคบไม่เหมาะสมกับปริมาณงาน และสภาพของบ้านเมืองในปัจจุบันนั้น จึงเป็นสิ่งอันควรแก่การยกย่องและยินดี อนึ่งเมื่ออาคารหลังใหม่นี้สร้างสำเร็จบริบูรณ์ ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมได้กล่าวแล้วว่า จะเป็นสถานที่โอ่โถง มีวิသุกรูปร่างเพื่อใช้สอยครบถ้วน จึงย่อมจะอำนวยประโยชน์ในด้านการประสิทธิ์ประสาทความยุติธรรมให้แก่ประชาชนชาวจังหวัดเชียงใหม่เป็นเอกประการ อีกทั้งจักเป็นเครื่องเชิดชูศักดิ์ศรีของตุลาการต่อไปด้วย

อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าขออนุญาติเน้นหนักในจุดที่ว่า อันความยุติธรรมที่ประเสริฐนั้นเป็นสิ่งที่มาจากจิตใจของท่านผู้พิพากษาศาลาการแต่ละคน ฉะนั้นแม้จะมีสถานที่ สิ่งแวดล้อมและอุปกรณ์ดีปานใด ในเวลาเดียวกันก็ขอให้เราทุกคนรักษาจิตใจไว้ให้ผ่องใส บริสุทธิ์ปราศจากอคติทั้ง 4 ประการ อำนวยความยุติธรรมอันเที่ยงตรงผ่องแผ้วให้แก่อาณาประชาราษฎร จงทุกประการ แล้วเมื่อนั้นแหละผู้พิพากษาศาลาการทุกท่าน จะมีความเจริญวัฒนาถาวรสืบไป เหมือน

พระจันทร์ในวันเพ็ญสมดังที่โบราณจารย์ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ อินทภาษนั้นแล
ข้าพเจ้าขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย และขออัญเชิญดวงวิญญาณของพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทย ให้ทรงประสิทธิ์ประสาทความ
สำเร็จอันดี และความสว่างดาวของอาคารที่กำลังสร้างใหม่นี้และขอให้ประทานสมรรถภาพ
แก่ผู้พิพากษาศาลาการทั้งหลาย และข้าราชการตุลาการ ให้สามารถดำเนินงานที่จะบรรลุผลสำเร็จ
ในทางผดุงความยุติธรรมแก่ประชาชนและประเทศชาติตลอดไป

บัดนี้ได้เวลาอันเป็นสมณฤกษ์มงคลกาล ข้าพเจ้าจึงขอประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อาคาร
ที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อใช้เป็นสถานที่ราชการศาลยุติธรรมสืบไป

สารบัญ

ประวัติศาสตร์จังหวัดเชียงใหม่	๑
เล่าเรื่องศาลเมืองเชียงใหม่	๕
กฎหมายฉานนาไทย	๒๓
กฎหมายชลประทานของพญามังราย	๓๓
ประวัติจังหวัดเชียงใหม่	๓๘
ความทรงจำของ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์	๔๒
ทำเนียบอธิบดีผู้พิพากษาศาล ๕	๔๖
บันทึกการสร้างอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่	๕๐
คำสั่งตั้งคณะกรรมการฯ	๕๘
บันทึกท้ายเล่ม	๖๕

อาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่หลังเก่า

อาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่หลังใหม่

อนุสาวรีย์พระรูปพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

ประดิษฐาน ณ สนามบริเวณด้านหน้า

อาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่

พิธีวางศิลาฤกษ์

อาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่

๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๕

ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์
ประธานองคมนตรี เป็นประธานในพิธี

ประวัติศาสตร์จังหวัดเชียงใหม่

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนากระทรวงยุติธรรม เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ แต่ได้รวบรวมกิจการศาลทั้งหมดไว้ในกรุงเทพฯ มาขึ้นอยู่กับกระทรวงยุติธรรมเพียงแห่งเดียวก่อน ครั้นเป็นระเบียบเรียบร้อยแล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มปรับปรุงกิจการศาลหัวเมืองตามพระธรรมนูญศาลหัวเมืองในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ และแต่งตั้งข้าหลวงพิเศษจัดการศาลหัวเมืองออกไปควบคุมดูแลในปีต่อมา ก่อนการปรับปรุงกิจการศาลหัวเมือง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดระเบียบการปกครองหัวเมืองใหม่ โดยรวบรวมหัวเมืองชั้นนอกจัดเป็นมณฑล จังหวัดเชียงใหม่ขณะนั้นมีชื่อเรียกว่านครเชียงใหม่ รวมอยู่ในหัวเมืองลานนาไทย ประกอบด้วยเมืองนครลำปาง เมืองนครลำพูน เมืองนครน่าน เมืองแพร่ และเมืองเงิน จนตั้งเป็นมณฑลเรียกว่า มณฑลลาวเฉียง ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงชื่อเรียกว่ามณฑลตะวันตกเฉียงเหนือและมณฑลพายัพตามลำดับ และตั้งกองบัญชาการมณฑลอยู่ที่นครเชียงใหม่

การจัดราชการศาลมณฑลพายัพเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๑ โดยพระยาทรงสุรเดช ข้าหลวงใหญ่รักษาราชการมณฑลรวบรวมศาล ๖ ศาลในหน่วยงานของยุติธรรม มหาไทย วงศ์ลัง นา และทหารมารวมอยู่ในศาลยุติธรรมแห่งเดียว แล้วแต่งตั้งเจ้าบุรีรัตน์ ดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษา กับตั้งศาลอุทธรณ์รับความอุทธรณ์จากศาลต่าง ๆ ในมณฑลพายัพ ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งหลวงจรรยาบุคกฤตย์ (จันทน์ อมาตยกุล) เป็นอธิบดีผู้พิพากษาและเป็นข้าหลวงพิเศษจัดการศาลในมณฑลบูรพา เมื่อแรกจัดการศาลในนครเชียงใหม่ นั้น ต้องประสบปัญหาขัดข้องจากผู้ปกครองในระบบเก่า ซึ่งต่างไม่พอใจสภาพที่ตนเองถูกรีดรอนอำนาจในการพิจารณาตัดสินคดี หลวงจรรยาบุคกฤตย์ได้แก้ปัญหาโดยใช้วิธีตั้งชาวเมือง เป็นต้นว่า เจ้าบุรีรัตน์ พระยาจำบ้าน พระยาสำภาวะ และพระยาบุญนิเทศเสน จันเป็นผู้พิพากษาช่วยพิจารณาสะสางคดีความเก่าที่ค้างอยู่ ทั้งที่ผู้พิพากษาเหล่านี้ไม่มีความรู้ในคัมภีร์กฎหมาย เพื่อเป็นการลดความขัดแย้งและทำให้เกิดความคล่องตัวในการติดต่อราชการ จนกระทั่งมีการแต่งตั้งผู้พิพากษาจากกรุงเทพฯ ขึ้นไป และเปิดทำการพิจารณาพิพากษาคดี เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๒ ต่อมาในวันที่ ๒๔ สิงหาคม ปีเดียวกัน เจ้าอุปราชเมืองเชียงใหม่ได้มีหนังสือถึงหลวงจรรยาบุคกฤตย์ และพระยาภิรมย์ภักดี ข้าหลวงรักษาราชการมณฑล ขอแยกศาลกลับไปสังกัดตามแบบเดิม หลวงจรรยาบุคกฤตย์ทูลรายงานเรื่องนี้ มายังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ซึ่งไม่โปรดให้ข้าราชการมีเรื่องขัดแย้งกับชาวเมือง กระทรวงมหาดไทย

จึงได้ส่งพระยาศรีสหเทพ ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยขึ้นไปดำเนินการ เป็นที่เรียบร้อย จากนั้น หลวงจรรยาเขตฤคย์ได้มีโทรเลขทูลเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมว่า ขอประทานอนุญาต กลับกรุงเทพฯ พร้อมกับพระยาศรีสหเทพเพื่อคัดเลือกหาตัวบุคคลไปเป็นผู้พิพากษาศาลในมณฑล พายัพซึ่งจะตั้งขึ้น จำนวน ๖ ศาล

ต่อมากระทรวงมหาดไทยจึงได้ออกกฎเสนาบดีเป็นข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑล ตะวันตกเฉียงเหนือ ลงวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๓^๑ กำหนดให้มีข้าหลวงใหญ่ทำหน้าที่ตรวจ และจัดการราชการในมณฑลต่างพระเนตรพระกรรณ และเป็นข้าหลวงพิเศษจัดการศาลยุติธรรม ร่วมกับข้าหลวงยุติธรรมซึ่งดำรงตำแหน่งข้าหลวงพิเศษจัดการศาลยุติธรรม โดยข้าหลวงยุติธรรม มีหน้าที่จัดการวางระเบียบข้อบังคับสำหรับศาลต่าง ๆ ในมณฑล พิจารณาพิพากษาคดีความที่เกิน กว่าอำนาจศาลเมืองจะพิจารณาได้ในช่วงที่ยังไม่ได้จัดตั้งศาลมณฑล พิจารณาพิพากษาความอุทธรณ์ และมีอำนาจตั้งผู้พิพากษาทำการในระหว่างที่ยังไม่ได้รับตราจากเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมใน ระยะเวลาไม่เกิน ๖ เดือน และต่อมาได้เพิ่มอำนาจให้ข้าหลวงใหญ่ และข้าหลวงยุติธรรมในมณฑล พายัพมีอำนาจในการออกกฎหมายได้โดยไม่ฝ่าฝืนพระราชกำหนดและขัดต่อสัญญาไมตรีระหว่าง ประเทศโดยได้รับพระบรมราชานุญาตก่อนหรือหลังจากออกกฎหมายแล้ว ๖ เดือน ตามประกาศ กระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๓^๒ ทั้งนี้ เนื่องจากมณฑลพายัพตั้งอยู่ ห่างไกลจากกรุงเทพฯ และราชการบางอย่างจำเป็นต้องมีกฎข้อบังคับใช้เป็นระเบียบให้ทันเวลา กระทรวงยุติธรรมจึงออกกฎเสนาบดี ที่ ๘/๑๑๘ ลงวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๓^๓ กำหนด อำนาจหน้าที่ของข้าหลวงใหญ่ ข้าหลวงยุติธรรม และอธิบดีผู้พิพากษาเกี่ยวกับกิจการศาลใน มณฑลพายัพไว้ว่า “.....ให้ข้าหลวงใหญ่และอธิบดีผู้พิพากษา มีอำนาจออกกฎหมายและที่ตั้งศาล จำนวนศาล อำนาจศาลในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ.....” และ “.....ถ้าข้าหลวงใหญ่กับข้าหลวง ยุติธรรมเห็นพร้อมกันว่าในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ควรจะตั้งศาลที่ใด จะควรมีกี่ศาล แลควรจะมี อำนาจเพียงใด แล้วให้ตั้งศาล กะจำนวนศาล แลวางอำนาจศาลได้ตามสมควรแก่พระราชกำหนด กฎหมาย” กิจการศาลในมณฑลพายัพคงจะดำเนินเรื่องมาตามอำนาจหน้าที่ของข้าหลวงพิเศษ จัดการศาลยุติธรรมดังกล่าว

๑. ร.ค.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๗. (พระนคร : โรงพิมพ์เคลิมส์, ๒๔๗๘), หน้า ๓๘๕-๓๘๓.

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖๖-๕๖๗.

๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๒-๔๕๕.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้แยกมณฑลพายัพ
ออกเป็น ๒ มณฑล ตามประกาศเลิกมณฑลเพชรบูรณ์เข้าเป็นเมืองในมณฑลพิษณุโลกและ
แยกมณฑลพายัพเป็นมณฑลมหाराษฎร์และมณฑลพายัพ รวมเรียกว่า มณฑลภาคพายัพ มีตำแหน่ง
อุปราชเป็นผู้ตรวจกำกับราชการ ลงวันที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๘* โดยแบ่งเนื้อที่ในมณฑล
พายัพเดิม คือ เมืองนครน่าน เมืองนครลำปาง และเมืองแพร่ ตั้งขึ้นเป็นมณฑลมหाराษฎร์ ดังนั้น
ต่อมาจึงมีประกาศแก่พระธรรมนูญข้าหลวงพิเศษและตั้งศาลมณฑลพายัพและศาลมณฑลมหाराษฎร์
ลงวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ให้ “ตั้งศาลมณฑลพายัพขึ้นที่เมืองเชียงใหม่ มีอำนาจพิจารณา
พิพากษาบังคับบรรดาคดีแพ่งกรณีอาญาครอบคลุมไปทั่วอาณาเขต เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำพูน เมือง
เชียงราย แลเมืองแม่ฮ่องสอน มีอธิบดีและคณะผู้พิพากษาธิบดีขอบังคับราชการศาลมณฑลพายัพ....”^๒
และให้ยกเลิกตำแหน่งข้าหลวงพิเศษประจำมณฑล ตั้งตำแหน่ง “ข้าหลวงพิเศษศาลยุติธรรม”
ขึ้นแทน มีอำนาจหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีและตรวจตราระเบียบราชการศาลได้ทั่วราชอาณาจักร
ศาลมณฑลพายัพที่ตั้งอยู่จังหวัดเชียงใหม่เปิดทำการตลอดมา จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม
พ.ศ. ๒๔๗๖ ลงวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ กำหนดระเบียบราชการบริหารส่วนภูมิภาค
แบ่งเป็นจังหวัดและอำเภอ ยกเลิกการปกครองแบบมณฑล ดังนั้นพระธรรมนูญศาลยุติธรรมแก้ไข
เพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๗๖ ลงวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖^๓ จึงระบุให้ “เลิกศาลมณฑลและให้
ศาลมณฑลแต่เดิมมีฐานะเป็นศาลจังหวัดกับให้ยุบตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑล” และ “ให้มี
ข้าหลวงยุติธรรม มีอำนาจเหมือนอธิบดีผู้พิพากษา....”^๔ ศาลมณฑลพายัพจึงเปลี่ยนฐานะเป็น
ศาลจังหวัดเชียงใหม่มาจนปัจจุบัน

-
๑. ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒๔. (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, ๒๔๗๗), หน้า ๑๗๐-๑๗๒.
 ๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๑.
 ๓. ขณะนั้นคือวันที่ ๑ เมษายน เป็นวันขึ้นปีใหม่.
 ๔. ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๖. (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, ๒๔๗๗), หน้า ๗๓๕.

บรรณานุกรม

การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระปิยมหาราช พิมพ์เนื่องในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุล-
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสวยราชย์ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑

เชิธร เจริญวัฒนา. “การจัดการศาลยุติธรรมหัวเมือง” ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรง
ประกอบพิธีเปิดอาคารศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม
๒๕๒๒.

มหาอำมาตยาธิบดี (เส็ง วิรัชศิริ), พระยา. การปกครองฝ่ายพลเรือน. พระนคร : โรงพิมพ์ส่วน
ท้องถิ่น, ๒๕๐๕. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระภักดีศรีสุพรรณภูมิ

(สุด สุนทรศาลทูล) ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๕)

เสถียร ลายลักษณ์, ร.ต.ท. และคนอื่น. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๗. พระนคร : โรงพิมพ์
เดลิเมต์, ๒๔๗๘.

_____. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒๘. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมต์, ๒๔๗๗

_____. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๖. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมต์, ๒๔๗๗.

นางสาวศิรินันท์ บุญศิริ

นักอักษรศาสตร์ ๔ งานประวัติศาสตร์

ก้นครัวเรียบเรียง

นางสายไหม จบกมลศึก

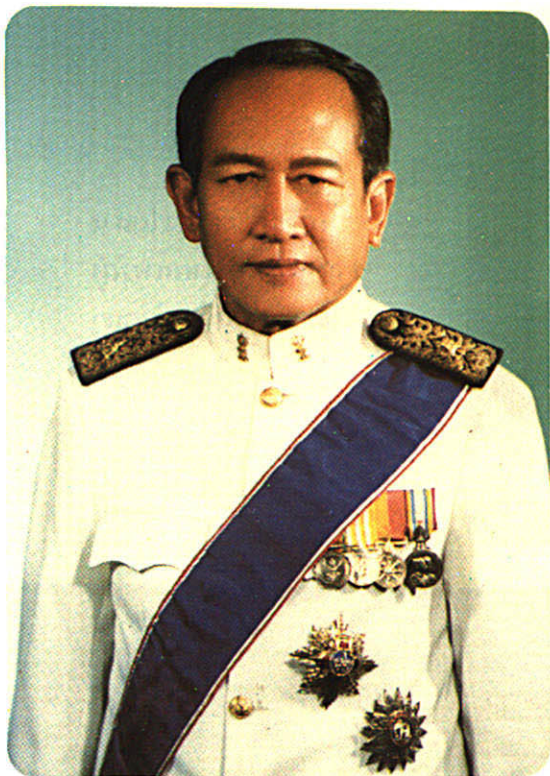
หัวหน้างานประวัติศาสตร์

นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ

ผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติ

รักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์

ผู้ตรวจ.

นายขจร โรจนวิภาค
อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
(ระหว่างก่อสร้างศาล)

นายยนต์ พิรวินิจ
อธิบดีผู้พิพากษา ภาค ๕
(ระหว่างก่อสร้างศาล)

นายสวัสดิ์ รอดเจริญ
อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
(ปัจจุบัน)

นายประสงค์ อัฐรัตน์
ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลฯ
(ระหว่างก่อสร้างศาล)

นายสุประดิษฐ์ หุตะสิงห์
ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลฯ (ปัจจุบัน)

อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
ผู้พิพากษาหัวหน้าศาล
ผู้พิพากษา และข้าราชการตุลาการ

อธิบดีผู้พิพากษาศาล ๕
ผู้พิพากษาหัวหน้าศาล
และคณะผู้พิพากษา

ผู้พิพากษาหัวหน้าศาล
และคณะผู้พิพากษา

คณะผู้พิพากษา และ
เจ้าหน้าที่ธุรการศาลจังหวัดเชียงใหม่

ฯพณฯ มาร์ต บูนาค
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม
ตรวจการก่อสร้างอาคาร
ศาล จังหวัดเชียงใหม่

อาคารศาล
จังหวัดเชียงใหม่
ระหว่างก่อสร้าง

ตรวจรับงาน

ฯพณฯ ศาสตราจารย์ บัญญัติ สุธีวะ
ประธานศาลฎีกา
ตรวจเยี่ยมศาลระหว่างก่อสร้าง

ทำบุญศาล
๒ กรกฎาคม ๒๕๒๖

ด้านหน้า

เหรียญหลวงปู่แหวนสุจิณโณ
รุ่นเปิดศาลจังหวัดเชียงใหม่

หลวงปู่แหวนสุจิณโณ ประกอบพิธีแผ่เมตตา
พระรูปพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์
๓๐ เมษายน ๒๕๒๖

ด้านหลัง

เสวนาวิชาการ ครั้งที่ 3
ภาค 2526

พิพากษาหัวหน้าศาลทั่วประเทศ ครั้งที่ 3
13-15 กรกฎาคม 2526

สัมมนาผู้พิพากษาหัวหน้าศาล
ทั่วประเทศ ที่จังหวัดเชียงใหม่

ตุลาการ นักกฎหมายในภาคเหนือ
แจกผู้มีเกียรติ ร่วมงานวันพี

วันพี ๘ สิงหาคม ๒๕๒๖

ประชุมก่อตั้งมูลนิธิ
กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

คณะผู้ช่วยผู้พิพากษา รุ่นที่ ๒๓
เยี่ยมชมศาลจังหวัดเชียงใหม่

อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลและ
คณะผู้พิพากษาในระหว่าง
ก่อสร้างอาคารศาลหลังใหม่

ในห้องทำงาน
ศาลจังหวัดเชียงใหม่หลังเก่า

เล่าเรื่องศาลเมืองเชียงใหม่

วรา ไวยหงษ์

ผู้พิพากษาศาลฎีกา

นครเชียงใหม่มีอสังหาริมทรัพย์ที่เชิดชูด้วยทิวทัศน์ ภูมิอากาศ ศิลปะและวัฒนธรรม มีอดีตย้อนขึ้นไปราว ๗๐๐ ปี เมื่อสถาปนาเป็นบ้านเมืองครั้งแรกขนานนามเมืองว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” ดำเนินนครเชียงใหม่มีปรากฏในพงสาวดารเหนือ พงสาวดารโยนก ชินกาลมาลีปกรณ์ตำนานสิงหนวัติ कुमार หรือแม่ในพงสาวดารมอญพะม่า ดำเนินทั้งปวงขอยกไว้แต่เท่านี้

ราชการกระทรวงยุติธรรมได้ก่อสร้างอาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่เสร็จบริบูรณ์แล้ว มีความดำรงพิธีเปิดที่ทำการศาลเป็นสุกสวัสดิมงคลฤกษ์ แลพร้อมกัน เป็นมหุดฤกษ์เปิดอนุสาวรีย์พระรูป พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระผู้ทรงเป็นปูชนียะในวิชานิติศาสตร์ โดยเฉพาะในวงการศาลยุติธรรม คุณานุคุณแห่งพระองค์ท่านในอดีตได้จำลองขึ้นเป็นพระรูป สถิตอยู่คู่กับอดีตแห่งนครเชียงใหม่ ภายในปริมณฑลศาลจังหวัดเชียงใหม่ ในการนี้กระทรวงยุติธรรมได้ตั้งคณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลชั้นชุดหนึ่ง คณะกรรมการมีความเห็นว่า เชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีอดีตและปัจจุบันอันรุ่งเรือง ในวาระเปิดที่ทำการศาล ก็ควรได้รวบรวมประวัตินศาลและบ้านเมืองไว้พอเป็นหลักฐานบ้าง แนวความคิดดังนี้ท่านอธิบดีผู้พิพากษาศาลฎีกา ๕ และคณะผู้พิพากษาในจังหวัดนั้นได้เตรียมไว้ส่วนหนึ่ง โดยได้ติดต่อไปยังกรมศิลปากร ขอความร่วมมือเรียบเรียงประวัตินศาลจังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งประวัติของตัวเมืองเชียงใหม่ เป็นที่ยอมรับในวงการประวัติศาสตร์และโบราณคดีว่ากรมศิลปากรมีผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชานี้อยู่บริบูรณ์ กรมศิลปากรได้มีความเอื้อเฟื้อจัดให้ท่านผู้ทรงคุณวุฒิเรียบเรียงเรื่องดังกล่าวให้ตามประสงค์ คณะกรรมการฝ่ายกระทรวงยุติธรรมเห็นว่า ข้อมูลประวัตินศาลจังหวัดและประวัติเมืองเชียงใหม่ที่กรมศิลปากรจัดเรียบเรียงนั้น บริบูรณ์เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่า กิจกรรมยุติธรรมนับแต่ก่อนประกาศใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ ย้อนหลังลงไป เจ้าเมืองฝ่ายปกครองยังมีส่วนในการบริหารงานยุติธรรม กรมต่าง ๆ ยังมีศาลชำระความเอง นอกจากนั้นยังมีอิทธิพลชาวต่างประเทศที่เข้ามาติดต่อค้าขายอยู่อาศัยในประเทศไทย บันดาลให้มีศาลคดีต่างประเทศขึ้นมามากด้วย คณะกรรมการเห็นว่า หากได้รวบรวมข้อเท็จจริงเหล่านี้มาบอกเล่าสู่กันฟังบ้างก็จะเป็นการสมควร และไม่ขัดกับข้อเขียนของกรมศิลปากร เพราะข้อเขียนที่รวบรวมต่อไปนี้จะเน้นไปในด้านการจัดระบบศาลยุติธรรม โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับศาลยุติธรรมในจังหวัดเชียงใหม่และศาลคดีต่างประเทศในจังหวัดนี้ แต่เนื่องจากกิจกรรมยุติธรรมและการปกครองยังเกี่ยวข้องบังคับบัญชากันอยู่ตามประวัติก่อน ร.ศ. ๑๒๗ ข้อเขียนนี้จึงเริ่มบทแรกสังเขปการจัดระบบปกครองในเขตภาคเหนือเป็นปฐม

บทที่ ๑

การปกครองภาคเหนือ

ประวัติการปกครองเมืองต่าง ๆ ในดินแดนล้านนาไทยหรือภาคเหนือก่อนสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ สืบทอดเป็นตำนานเหมือนกับหัวเมืองและภาคอื่น ๆ ของประเทศ ตำนานทั้งหลายประกอบด้วยเทพคาแลนิมิตต่าง ๆ เรื่องบอกเล่าเช่นนี้ใช้จะมีแต่ในประเทศไทยก็หาไม่ ประวัติแห่งเมืองโบราณต่าง ๆ ทั่วโลกก็มีอยู่ทั่วไป ลางเมืองจะมีวิเศษพิสดารกว่าตำนานข้างไทยก็มาก จับใจความคอนท่ายรัชสมัยพระเจ้าท้ายสระ พ.ศ. ๒๒๗๒-๒๒๗๕ มีหนานทิพช้างปฏิบัติการรบพุ่งรักษาเมืองลำปางไว้ได้ เป็นต้นตระกูลเจ้า ๙ คน ปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือมาแต่ครั้งนั้น สมัยที่กรุงศรีอยุธยาจะทำลายลงใน พ.ศ. ๒๓๑๐ เมืองเชียงใหม่ยังมีพม่ายึดครองอยู่ จนถึง พ.ศ. ๒๓๑๗ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกกองทัพจะผ่านไปเมืองกุฎกาม เจ้าฝ่ายเหนือในเมืองเชียงใหม่ที่อยู่ในบังคับพม่าก็มาเข้าข้างฝ่ายพระเจ้ากรุงธนบุรีด้วยความรักเชื้อชาติเดิมของคนแต่ต่อมาเพียง ๑ ปีเชียงใหม่ก็ตกเป็นเมืองร้าง เพราะพ่ายแพ้แก่กองทัพอะแซหุ่นกี้ มีโปมะยู่่วนเป็นเจ้ารักษาเมืองอยู่ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาจักรี (ภายหลังคือสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช) คุมพลขึ้นไปตีเชียงใหม่ การก็สำเร็จ นับแต่นั้นมาเชียงใหม่เป็นอิสระจากข้าศึกภายนอกประเทศมาดราบทุกวันนี้

การปกครองประเทศในสมัยโบราณจัดเป็น ๔ แผนก เรียกว่า เมือง วัง กลัง นา หรือ จตุสดมภ์ มีเสนาบดีเป็นผู้บังคับบัญชาในแต่ละแผนกสันนิษฐานว่าจะเป็นคำรามมาแต่อินเดีย เพราะประเทศใกล้เคียงเช่น พม่า เขมร ขวา มลายู ในระยะเดียวกัน ก็ใช้การปกครองแบบนี้ จนถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๘๑-๒๐๓๑) ทรงตั้งเสนาบดีเพิ่มอีก ๒ ตำแหน่ง คือ ทหารเป็นสมุหพระกลาโหม พลเรือนเป็นสมุหนายก แต่ในหัวเมืองนั้น จัดเป็นเมืองเจ้าพระยามหานคร เมืองชั้นนอก ชั้นโท ชั้นตรี เรียกว่าหัวเมืองชั้นนอก มีข้าราชการชั้นสูงรับแต่งตั้งไปปกครอง มีกรมการพนักงานปกครองทุกแผนกอย่างเช่นในราชธานี เว้นแต่ไม่มีตำแหน่งสมุหพระกลาโหมและสมุหนายกเท่านั้น ตามธรรมเนียมการปกครองแผ่นดิน การบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้นตรงสูงสุดต่อสมุหนายกซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยหรือกรมมหาดไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ. ๑๒๓๘ (ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๒๐) เจ้าพระยาภูธราภัย (นุช) เป็นเสนาบดี แล้วป่วยถึงแก่กรรม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามลนาครพระขานำราบปรปักษ์ ทรงดำรงตำแหน่งสืบมา สำหรับเมืองในภาคเหนือรวมทั้งจังหวัดเชียงใหม่ได้สืบเชื้อสายเจ้าผู้ครองนครมาแต่เดิมเป็นการให้เกียรติยศแก่เจ้านายฝ่ายเหนือมาช้านานดังกล่าว

มาแล้ว จำนวนเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่เริ่มสมัยสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕ มี ๘ องค์ องค์ที่ ๑ คือพระเจ้าบรมราชาธิบดี (กาวิละ) จนถึงองค์สุดท้ายนายพลตรี เจ้าแก้ววรัญ ยศทางพลเรือนเป็นมหาอำมาตยาธิบดี แต่พึงระลึกว่าตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ในชั้นหลังเป็นตำแหน่งเกียรติยศ มีเจ้าเมือง ข้าหลวง สมุหเทศาภิบาล และตำแหน่งอุปราชบริหารการปกครอง ตามแต่จะเรียกชื่อตำแหน่งในสมัยหนึ่ง ๆ รายได้ของเจ้าผู้ครองนครส่วนใหญ่มาจากส่วนแบ่งค่าดอกไม้ไฉ้ใช้ในราชการ

การปกครองเมืองเชียงใหม่มีระบบตามจตุสดมภ์มาจนถึง ร.ศ. ๑๐๓ (พ.ศ. ๒๔๒๗) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกกรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นข้าหลวงรับกระแสนับสั่งขึ้นไปจัดการเมืองเชียงใหม่ในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (เจ้าอินทนนท์) เป็นเจ้าผู้ครองนครพระยาราชสัมภากร (เลื่อน สุรนันท์) เป็นที่ข้าหลวงใหญ่ผู้ว่าราชการสามหัวเมือง (เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง) กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงแก้ไขเพิ่มเติมการปกครองระบบจตุสดมภ์เสียใหม่เรียกว่า วิจิตรเสนา ๖ ตำแหน่งขึ้นที่เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองแรก^๓ เสนา ๖ ตำแหน่งนี้ได้แก่ เสนามหาดไทย เสนายุติธรรม เสนานา เสนากลับ เสนาทหาร และเสนาวัง เป็นที่น่าสังเกตว่าเสนายุติธรรมได้เริ่มขึ้นในสมัย ร.ศ. ๑๐๓ ก่อนมีศาลสถิตย์ยุติธรรมในกรุงเทพฯ การปกครองเมืองเชียงใหม่ขึ้นต่อมณฑลลาวเฉียง ตำแหน่งผู้บัญชาราชการก็อยู่ ณ เมืองเชียงใหม่นั่นเอง ต่อมา ร.ศ. ๑๑๘ เปลี่ยนชื่อมณฑลลาวเฉียงเป็นมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. ๑๑๘ เปลี่ยนเป็นมณฑลพายัพ ทำเนียบราชการภายในมณฑลพายัพขณะนั้นผู้ว่าราชการเมืองเรียก “เจ้าสนามหลวง” อำเภอบางแห่ง นายอำเภอเป็นนายแขวง ตำบลเป็นแขวง กำนันเป็นนายแขวง ผู้ใหญ่บ้านเป็นกำนัน ตำแหน่งรองจากเจ้าสนามหลวงเป็นเสนา ๖ ตำแหน่ง ดังกล่าวมาแล้ว ทั้งนี้ตามกฎหมายเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. ๑๑๘ นับว่าแตกต่างจากมณฑลอื่น ๆ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๐ มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งให้เรียกตำแหน่งฝ่ายปกครองมณฑลพายัพ เป็นนายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้เหมือนกับมณฑลอื่น^๔

ตำแหน่งผู้บัญชาการมณฑลพายัพ ซึ่งเดิมเป็นข้าหลวงใหญ่ เปลี่ยนเป็นสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลใน พ.ศ. ๒๔๕๖ กระทั่ง พ.ศ. ๒๔๕๘ ให้แยกมณฑลพายัพออกเป็นสองมณฑลคือมณฑลพายัพและมณฑลมหาสารคาม เชียงใหม่คงอยู่ในมณฑลพายัพตามเดิม มีเจ้าพระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ (เชย กัลยาณมิตร) เป็นสมุหเทศาภิบาล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกกองเกียรติยศให้สูงกว่าสมุหเทศาภิบาลมณฑลอื่น คือให้ดำรงตำแหน่งอุปราชกำกับราชการมณฑลพายัพ ท่านเจ้าพระยาท่านนี้ต่อมาได้เป็นที่เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ให้เปลี่ยนคำว่า เมืองเป็นจังหวัด ซึ่งทางราชการศาลก็ต้องเปลี่ยนจากศาลเมืองเป็นศาลจังหวัดไปด้วยใน พ.ศ. ๒๔๕๕^๕ ตำแหน่งอุปราชประจำมณฑลต่าง ๆ ให้ยกเลิกเสียเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ คงให้เป็นตำแหน่งสมุหเทศาภิบาล

ตามเดิม การปกครองระบบมณฑลสิ้นสุดลงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ เมื่อเปลี่ยนการปกครองเป็นระบบรัฐธรรมนูญแล้ว

การที่จำต้องเรียบเรียงข้อความการปกครองภาคเหนือเช่นนี้ ก็โดยเหตุผลว่า เดิมก่อนมีระบบศาลยุติธรรม เจ้าเมืองผู้ปกครองมีจวนเป็นที่พักอาศัย ปลุกศาลาโถงไว้หน้าบ้าน เรียกว่าศาลากลาง ไว้เป็นที่ปรึกษาราชการ และเป็นที่ชำระคดีความทำหน้าที่ตุลาการไปด้วย เมื่อจะเลิกระบบทาส ท่านเจ้าเมืองเหล่านี้ก็ต้องเป็นเจ้าหน้าที่พิจารณาและชำระความ เมื่อชาวต่างชาติมีอำนาจตั้งสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในเมืองไทย ท่านเหล่านี้ก็รับหน้าที่สำคัญติดต่อกับกงสุลชาติต่าง ๆ เป็นหน้าที่เจ้าเมืองที่ต้องจัดการให้มีศาลคดีต่างประเทศในเมืองที่ปกครอง เขตอำนาจศาลคดีต่างประเทศขยายไปถึงหัวเมืองใกล้เคียงด้วย เมื่อคำนึงถึงว่าก่อนมีศาลยุติธรรมและกระทรวงยุติธรรม ท่านเจ้าเมืองดังกล่าวเป็นผู้รับภาระหนักในกิจการดังกล่าวนี้ทั้งหมด จึงต้องกล่าวถึงระบบการปกครองหัวเมืองสมัยก่อนไว้ประกอบต่อเนื่องกับบทต่อไป ซึ่งจะว่าด้วยกิจการยุติธรรมในภาคเหนือ โดยเฉพาะนครเชียงใหม่

บทที่ ๒

การยุติธรรมนครเชียงใหม่

การยุติธรรมในเมืองเชียงใหม่ก่อน ร.ศ. ๑๑๔ ก็เป็นเช่นเดียวกับหัวเมืองทั่วไปดังกล่าวมาแล้ว ในบทที่ ๑ คือเจ้าเมืองเป็นผู้ตัดสินชำระคดีความ แม้จะมีมณฑลลาวเฉียงอยู่แล้วในขณะนั้น ก็ยังมีไซมณฑลเทศาภิบาล และยังมีได้ตราพระธรรมนูญศาลหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๔ ดังนั้นก่อน ร.ศ. ๑๑๔ ในหัวเมืองจึงมีแต่ศาลเมืองนั้น ๆ เป็นพื้น ศาลนั้น ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับกระทรวงใดกระทรวงหนึ่ง เช่นหัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้นกรม (หรือกระทรวง) มหาดไทย หัวเมืองฝ่ายใต้ขึ้นกรม (หรือกระทรวง) กลาโหม เป็นต้น

ต่อเมื่อมีพระธรรมนูญศาลหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๔ จึงได้แบ่งชั้นศาลหัวเมือง เป็นศาลมณฑล ศาลเมือง ศาลแขวง แต่ตัวผู้พิพากษาศาลการยังปะปนกันอยู่แม้ว่าจะได้จัดตั้งกระทรวงยุติธรรมแล้ว ดังจะเห็นได้ว่าในปีต่อมาได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลหัวเมืองทั้งปวง ร.ศ. ๑๑๕ แม้ข้าหลวงพิเศษประจำการ ๓ นายจะเป็น พระองค์เจ้าระพีพัฒน์-ศักดิ์ ๑ ขุนหลวงพระไกรสี ๑ มิสเตอร์ อาร์ เอ เกิกปาดริก ๑ จากกรุงเทพฯ แต่ก็ยังต้องมีผู้รักษามืองในมณฑลนั้น ๆ ๑ นายเป็นข้าหลวงพิเศษกำกับอยู่ด้วย สำหรับมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือใน

ร.ศ. ๑๑๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รวบรวมเอาศาลต่าง ๆ มาไว้ในศาลยุติธรรมและตั้งเจ้าบุรีรัตน์เป็นอธิบดี ครั้นถึง ร.ศ. ๑๑๘ กระทรวงยุติธรรมส่งหลวงจรรยาอุคกฤตย์ (จำนง อมาตยกุล) เดินทางไปรับราชการตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลนั้น เป็นสมัยที่พระขานริศราชกิจเป็นข้าหลวงใหญ่ ตั้งตำแหน่งสำหรับเจ้าบุรีรัตน์เป็นเสนายุติธรรม มีเสนายุติธรรมเช่นนี้รวม ๔ อัตรา เงินเดือนจ่ายเป็นอัตรารูป (อัตรา ๑๐๐ บาทต่อ ๑๕๐ รูปี) หลวงจรรยาอุคกฤตย์รายงานต่อกระทรวงยุติธรรมอย่าง “ตรงไปตรงมา” ว่า เสนายุติธรรมที่เป็นชาวเมืองนั้นไม่รู้กฎหมายเลย ถ้าจะไม่ตั้งขึ้นมาจากฝ่ายเจ้านายบ้านเมืองก็จะมี ความรังเกียจเล็ดเต๋นไปต่าง ๆ ในปีเดียวกันนั้นเอง เจ้าอุปราชนครเชียงใหม่เจรจาขอให้ศาลเมืองเชียงใหม่กลับไปสู่ฐานะเดิม ไม่ขึ้นต่อกระทรวงยุติธรรม หลวงจรรยาอุคกฤตย์ไม่ยินยอม นับแต่นั้นโดยเหตุผลธรรมดาที่ควรจะต้องเกิดก็คือไม่สะดวกในการปฏิบัติราชการหลายประการ จวบสิ้นปีนั้นหลวงจรรยาอุคกฤตย์ขออนุญาตเดินทางกลับกรุงเทพฯ เพื่อเลือกตัวบุคคลที่มีวุฒิเนติบัณฑิตไปเป็นผู้พิพากษาในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ๖ ศาล

เหตุข้างต้นอาจจะเป็นเหตุหนึ่งที่ได้มีกฎหมายตราว่ากระทรวงมหาดไทย เป็นข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. ๑๑๘ โดยเฉพาะอ้างกำปรารภว่าการจัดการปกครองแลตำแหน่งหน้าที่ข้าราชการยังเป็นการก้ำก่ายอยู่หลายประการ จัดแบ่งหน้าที่เสนา ๖ ตำแหน่งมีข้อสังเกตคือ กำหนดให้ข้าหลวงยุติธรรมเป็นข้าหลวงพิเศษตามพระราชบัญญัติจัดศาลยุติธรรมตามหัวเมือง มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่เกิดขึ้นในศาลเมืองได้ในเวลาที่ยังไม่ได้ตั้งศาลมณฑลและพิจารณาพิพากษาความอุทธรณ์ศาลในมณฑลนั้น เว้นแต่ศาลต่างประเทศ และได้มีประกาศเสนาบดีว่าด้วยข้าหลวงใหญ่ ข้าหลวงยุติธรรมมณฑลพายัพพร้อมทั้งตั้งกฎหมายได้ อ้างเหตุผลว่าเป็นมณฑลที่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ เมื่อออกกฎหมายแล้วใช้บังคับได้โดยทันที แต่ต้องส่งไปกรุงเทพฯ เพื่อขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตภายในกำหนด ๖ เดือน^๖

ศาลแขวง

ในปีเดียวกันนั้นเองหลวงจรรยาอุคกฤตย์ รายงานกระทรวงว่า ได้จัดตั้งศาลแขวงเชียงใหม่ โดยความเห็นชอบจากข้าหลวงใหญ่แล้ว ศาลแขวงเปิดทำการตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม ร.ศ. ๑๑๙^๗ อำนาจการจัดตั้งศาลแขวงเช่นนี้มิได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เข้าใจว่าอาศัยอำนาจรวมของข้าหลวงใหญ่และข้าหลวงยุติธรรมจัดตั้งขึ้นนั่นเอง ศาลแขวงอาศัยที่ทำการศาลมณฑลเป็นที่ชั่วคราวต่อไปจะไปอาศัยที่ทำการแขวง (อำเภอ) ศาลแขวงเชียงใหม่ครั้งแรกนี้ตั้งได้ไม่นานเพียงถึงวันที่ ๘ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๑ ก็ยุบเลิกไป^๘

เพื่อให้ครบกระแสความเรียงศาลแขวงเชียงใหม่ในอดีต ปรากฏหลักฐานรายงานของ พระยาเจริญราชไมตรี อธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลพายัพ (จ่านง อมาตยกุล เลื่อนบรรดาศักดิ์) ลงวันที่ ๒๖ เมษายน ร.ศ. ๑๒๔ ความว่า ในเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๒๓ ได้จัดตั้งศาลแขวงเชียงใหม่ ขึ้นอีกสำหรับได้ส่วนความอาญาและพิพากษาความมโนสำเร้ เดิมศาลแขวงต้องเช่าบ้านราษฎร เดือนละ ๑๐๐ บาท เป็นที่ทำการ ทางกระทรวงยุติธรรมจัดให้สร้างที่ทำการศาลแขวงเสร็จในเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๒๔ ได้ย้ายมาเปิดทำการแล้ว ศาลแขวงสมัยที่สองนี้ปรากฏหลักฐานว่าเลิกไปเมื่อวันที่ ๕ เมษายน ร.ศ. ๑๒๕ ส่วนศาลแขวงเชียงใหม่ในปัจจุบันนับเป็นสมัยที่สามจัดตั้งขึ้นใหม่โดยพระราชกฤษฎีกา พ.ศ. ๒๕๐๐ ถือว่าไม่เป็นอดีต ข้อเขียนนี้จะไม่บรรยายถึง

ศาลเมือง

แม้เมื่อได้มีพระบรมมณูศาลหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๕ แล้วก็ดี มาตรา ๒ แห่งพระบรมมณูนี้ ยังบัญญัติว่า “พระราชบัญญัตินี้จะควรใช้ในหัวเมืองมณฑลใดจะได้โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา และให้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมีสารตราพระราชสีห์บังคับออกไปยังหัวเมืองมณฑลนั้น ฯลฯ หัวเมืองมณฑลใดที่ยังไม่ได้โปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ ให้คงปฏิบัติไปตามเดิมก่อน” การปฏิบัติไปตามเดิมก่อนก็ถือที่ได้บรรยายไว้ตอนต้นของบทที่ ๒ นั้นเอง

การแก้ไขปรับปรุงศาลหัวเมืองตามพระบรมมณูดังกล่าว เริ่มต้นที่มณฑลกรุงเก่าใน ร.ศ. ๑๑๕ ใน ร.ศ. ๑๑๖ จัดการที่มณฑลปราจีนบุรี มณฑลนครราชสีมา มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลพิษณุโลก ร.ศ. ๑๑๗ จัดการในมณฑลราชบุรี มณฑลภูเก็ต มณฑลนครสวรรค์ มณฑลนครไชยศรี มณฑลชุมพร มณฑลจันทบุรี ร.ศ. ๑๑๘ จึงจัดการที่มณฑลพายัพ (หรือในปีนั้นเรียกว่ามณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ) ดังได้สังเขปข้อความไว้แต่ต้น ศาลเมืองเชียงใหม่โดยประเพณีเดิมแต่โบราณจึงกลายเป็น “ศาลเมือง” ตามพระบรมมณูศาลใน ร.ศ. ๑๑๘

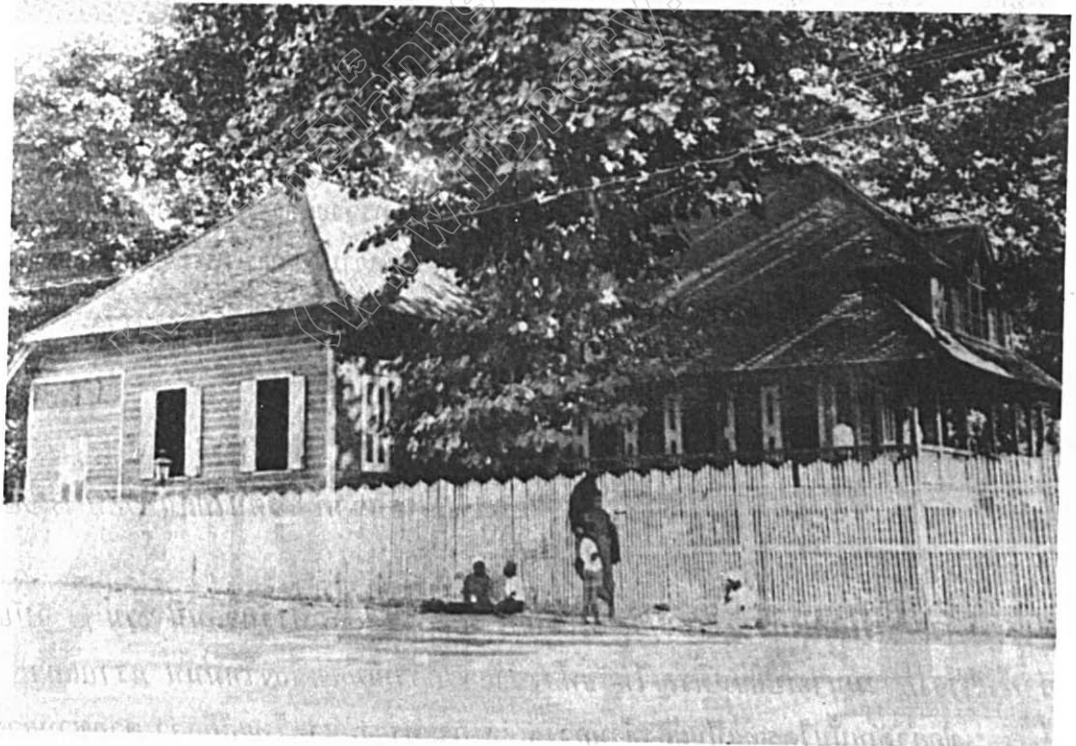
ตามประวัติถือว่าหลวงจรรยาชุกกฤตย์ (จ่านง อมาตยกุล) เป็นผู้วางรากฐานระเบียบแบบแผนการศาลยุติธรรมในภูมิภาคนี้

ตามประวัติได้ความว่า หลวงจรรยาชุกกฤตย์เปลี่ยนแปลงระบบศาลเดิมในข้อสำคัญหลายเรื่อง จนเกิดความไม่พอใจจากเสนาบดีธรรมเดิมที่เป็นชาวเมือง การปฏิบัติงานจึงขัดขัดหลายประการ ที่พอจะยกตัวอย่างได้โดยไม่เป็นข้อเสียหาย และไม่จำต้องระบุชื่อผู้เกี่ยวข้องมีดังเช่นเสนาบดีธรรมไม่อยู่ทำการที่ศาล แต่ให้ผู้อื่นลงชื่อในคำพิพากษาแทน ครั้นพักท้วงว่าให้ลงชื่อเสียเองก็ไม่ยอมลงชื่อ กรณีเกี่ยวกับทาสเชลยและบุตรทาสเชลย ซึ่งเรียกว่า ข้าหอคนโรงตามพระราชบัญญัติพิทักษ์คนอาชุลยทาสลูกไทย จ.ศ. ๑๒๓๐ ในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือยัง

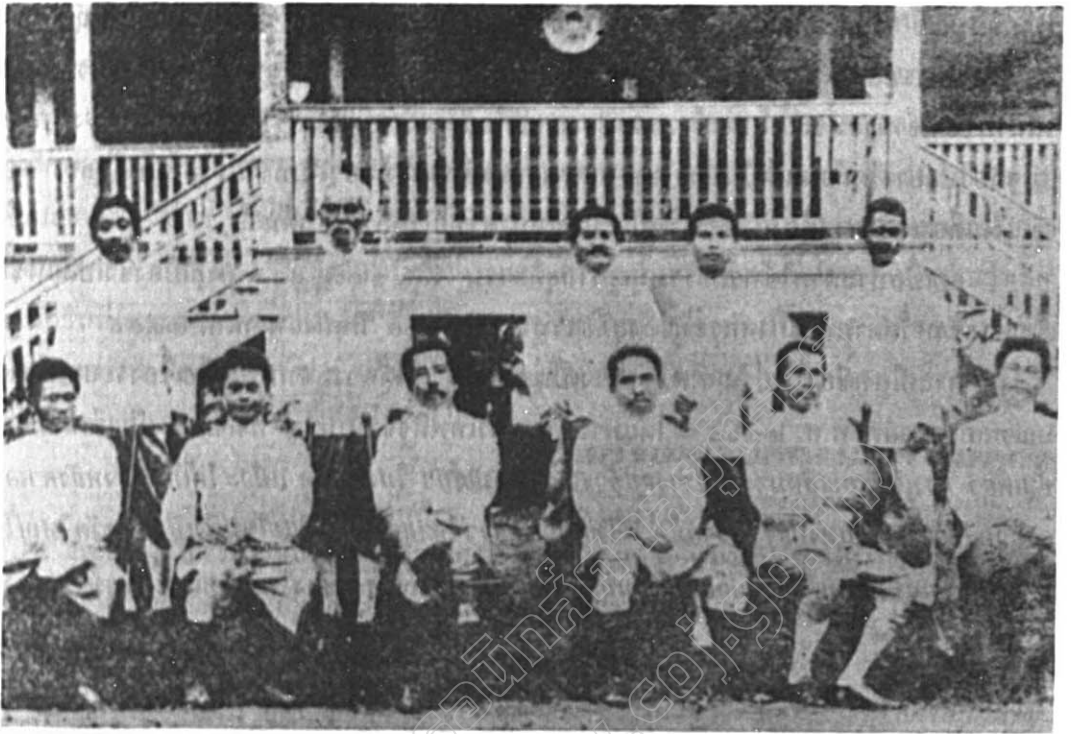
ไม่เคยมีบัญชี ทาสสินไถ่ก็ไม่มีสารกรมธรรม์ การลดพิกัดค่าตัวทาส ที่เป็นชาย เป็นหญิง เป็นบุตรทาส การปลดปล่อยทาสยังไม่เป็นระเบียบ ต้องตกลงกับฝ่ายเจ้าผู้ครองนคร เจ้าผู้ครองนคร ในนามของเจ้านายพระยาแสนท้าวออกประกาศเกี่ยวกับเรื่องนี้ไปแล้ว เมื่อเกิดคดีในโรงศาลจะวินิจฉัยไปอย่างไรล้วนแต่เป็นของใหม่ และควรจะเป็นแนวเดียวกับทางกรุงเทพฯ ด้วย^{๑๐} การเบิกเงินเดือนของศาลต้องเบิกทางงบประมาณมหาดไทย เหล่านี้เป็นต้น

คือเมื่อประกาศใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ แล้ว ศาลเมืองจึงเปลี่ยนชื่อเป็นศาลจังหวัดตามประกาศกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๕

ศาลเมืองเชียงใหม่รุ่น ร.ศ. รูปร่างเป็นอย่างไร ได้ความจากหนังสือเรื่องระยะทางไปมณฑลพายัพ พ.ศ. ๒๔๖๕^{๑๑} โดยพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ว่า “ศาลเมือง เป็นเรือนไม้จิงชั้นเดียว ทรงเตี้ยและเล็กมาก รูปร่างอยู่ข้างจะเป็นสมัยเก่า ในศาลมืด แม้จะได้เปิดช่องหลังคาเอากะบอกใส่ไว้หลายแห่งก็ยังไม่วายมืด ไม่เคยนึกเลยว่าศาลจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเป็นจังหวัดใหญ่โตรองจากกรุงเทพมหานครลงไปจะเป็นเช่นนี้” มีภาพถ่ายศาลเมืองเชียงใหม่เดิมและภาพข้าราชการดังที่ปรากฏนี้^{๑๒}

ภาพศาลเมืองเชียงใหม่เดิม ไม่ปรากฏชัดว่าถ่ายเมื่อใด

ภาพถ่ายข้าราชการศาลเมืองเชียงใหม่หน้าศาล

การจัดศาลหัวเมืองตามระบบมีข้าหลวงพิเศษฝ่ายกระทรวงยุติธรรมร่วมกับฝ่ายมหาดไทย
ดังกล่าวมา เป็นเรื่องการประสานงานซับซ้อนและยุ่งยาก ดังความในสำเนาพระราชหัตถเลขา^{๑๓}

สวนกุสุมิต

ที่ ๒๔๖/๑๕๘๖

วันที่ ๑๓ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

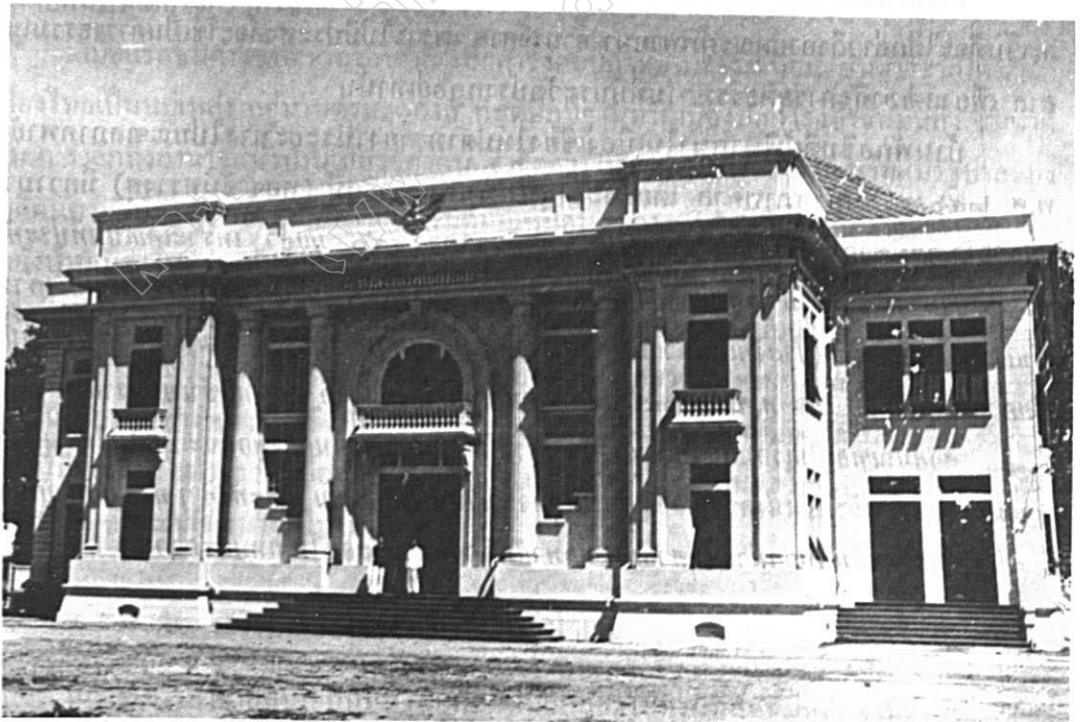
ด้วยได้รับหนังสือที่ ๓๑๕/๕๔๐๕ และที่ ๓๒๐/๕๔๐๖ ลงวันวานนี้ รวม ๒ ฉบับ
ว่าด้วยเรื่องความนายเปลี่ยนทริฎุไพรัชฟ้องข้าราชการที่เมืองเชียงใหม่ นั้น ทราบแล้ว

ข้อสำคัญนั้นใครจะเป็นผู้สั่งข้าหลวงพิเศษ กระทรวงมหาดไทยก็ถือว่า ศาลข้าหลวง
พิเศษไม่ได้อยู่ในกระทรวงมหาดไทย กระทรวงยุติธรรมก็ถือว่าไม่อยู่ในกระทรวงยุติธรรม

แต่คนก็ใน ๒ กระทรวงนั่นเอง การเช่นนี้ไม่เฉพาะแต่เรื่องนี้ เป็นที่เข้าใจยากมาแต่ครั้ง
 ข้าราชการนั้นแล้ว เห็นว่าศาลนี้เป็นศาลอันดีเป็นเด่นยิ่งกว่าศาลอื่นที่มีในพระราชอาณาเขต
 ข้างหลวงคนเดียวก็พิพากษาได้ ๓ คนก็พิพากษาได้ ข้างหลวงผู้ใดนั้นก็ทำได้ นึกจะร้อง
 ว่าไม่เกี่ยวข้องก็ได้ ข้างเป็นผีไม่มีศาล ไม่ได้ขึ้นกระทรวงใด จะพูดอันใดถึงศาลนี้ ต้อง
 เลียบเลี่ยมถามทางโน้นทางนี้ ขอให้กระทรวงมหาดไทยกับกระทรวงยุติธรรมพูดกันเสีย
 ให้ตกลง ว่าความเกิดขึ้นที่ศาลนี้ จะให้สั่งกระทรวงใด

สยามินทร์

ต่อเมื่อมีพระบรมมณูศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ แล้ว ผู้พิพากษาและข้าราชการศาลจึงเป็น
 ของกระทรวงยุติธรรมทั้งหมด ศาลจังหวัดเชียงใหม่ดำรงอยู่เช่นนั้นจนมีประกาศกระทรวงยุติธรรม
 ลงวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ ให้รวมศาลจังหวัดเชียงใหม่เข้าในศาลมณฑลพายัพตั้งแต่นั้น
 วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓ ล่วงไปอีกเกือบ ๔ ปี ได้ตราพระบรมมณูศาลยุติธรรมแก้ไขเพิ่มเติม
 พ.ศ. ๒๔๗๖ ให้ยุบเลิกศาลมณฑล ให้ศาลมณฑลแต่เดิมมีฐานะเป็นศาลจังหวัด ศาลจังหวัด
 เชียงใหม่จึงเริ่มฟื้นขึ้นมาใหม่จนจบปัจจุบันนี้ ภาพของศาลจังหวัดก่อนที่จะก่อสร้างใหม่เป็นดังนี้

ศาลมณฑล

เมื่อบรรยายเกี่ยวกับศาลเมืองและศาลจังหวัดเชียงใหม่ ได้มีเรื่องของศาลมณฑลลาวเฉียง (มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ มณฑลพายัพ ชื่อเดียวกัน) ควบคู่มาโดยตลอด กิจกรรมยุติธรรมก่อน ร.ศ. ๑๑๘ ในมณฑลพายัพจึงดำเนินแบบศาลเมือง เพราะยังมิได้จัดรูปแบบมณฑลเทศาภิบาล ต่อเมื่อ ร.ศ. ๑๑๘ ทางราชการส่งหลวงจรรยาฤกษ์ฤกษ์ไปดำเนินการจัดรูปศาลยุติธรรมใน มณฑลนั้น มีเขตอำนาจเหนือเมืองเชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย แม่ฮ่องสอน น่าน ลำปาง แพร่ ต่อมาเมืองน่าน ลำปาง แพร่ ถูกแยกไปเป็นมณฑลมหाराษฎร์ดังกล่าวมาแล้วในบทที่ ๑ ผู้บังคับบัญชาระดับสูงยังคงเป็นข้าหลวงพิเศษมณฑลพายัพอยู่เรื่อยมาจนมีประกาศแก่พระธรรมมุนู ข้าราชการและตั้งศาลมณฑลพายัพและศาลมณฑลมหाराษฎร์ ลงวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ จึงยกเลิกตำแหน่งข้าหลวงพิเศษ เปลี่ยนเป็นข้าหลวงพิเศษศาลยุติธรรม ครั้นประกาศใช้พระธรรมมุนู ศาลยุติธรรมแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๖๖ ให้ยุบเลิกศาลมณฑล และเลิกตำแหน่งข้าหลวงพิเศษ ศาลยุติธรรมอีกด้วย โดยกฎหมายฉบับเดียวกันบัญญัติให้มีตำแหน่งข้าหลวงยุติธรรมขึ้นแทน มีอำนาจเหมือนอธิบดีศาลมณฑล จนถึงคราวประกาศใช้พระธรรมมุนูศาลยุติธรรม แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๓ พ.ศ. ๒๔๘๗ ตำแหน่งนี้ถูกเรียกใหม่ว่า อธิบดีผู้พิพากษามาจนปัจจุบัน

นับแต่ได้เล่าเรื่องศาลแขวง ศาลเมืองเชียงใหม่ และศาลมณฑลพายัพมาแล้วแต่ต้น ได้เจตนา ละเว้นที่จะไม่กล่าวถึงองค์คณะผู้พิพากษา อำนาจศาล เพราะไม่มีประสงค์จะใช้เป็นตำราพระธรรมนูญ ศาล เพียงแต่เล่ากิจกรรมยุติธรรมตามที่มีประวัติปรากฏอยู่เท่านั้น

บ้านพักอธิบดีผู้พิพากษาในเมืองเชียงใหม่ตามรายงานระยะทางไปมณฑลพายัพ พ.ศ. ๒๔๖๕ รวมทั้งสภาพศาล โดยพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ) มีความว่า “บ้านอธิบดีผู้พิพากษาเป็นเรือนไม้สองชั้น อายุเห็นจะกว่า ๔๐ ปีแล้ว เพราะเคยเป็นที่ประทับ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดาเมื่อครั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขึ้นมาดำรง ตำแหน่งข้าหลวงขึ้นไประงับเหตุการณ์ คราวอังกฤษปราบพวกขางแดงทางลุ่มน้ำสะวิล (เวลานั้น เรียกว่ากงสุลที่ ๑) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ แลดูภายนอกก็กว้างขวางดี แต่อายุเข้าเขตราวแล้ว

ศาลมณฑลเป็นเรือนไม้รูปเป็นตรีมุข ถ้าเป็นศาลมณฑลอื่นก็ยังไม่พอที่จะเป็นไปได้ แต่เป็น ศาลมณฑลพายัพนี้รัศมีแห่งความเจริญของเหตุการณ์ในบ้านเมืองข่ม และทั้งที่ ๆ ตั้งศาลก็คลุกคละ ปะปนกับตลาด จึงเห็นว่าน่าจะมีศาลมณฑลพายัพดีกว่านี้ และอยู่ในที่ที่เหมาะสมกว่านี้”

บทที่ ๓

ศาลคดีต่างประเทศเชียงใหม่

การเรียบเรียงเกี่ยวกับศาลคดีต่างประเทศเมืองเชียงใหม่ จำเป็นอยู่เองที่ต้องเล่าประวัติความเป็นมาว่า เหตุใดจึงต้องมีศาลคดีต่างประเทศ ไม่มีศาลประเภทนี้ให้เป็นตัวอย่างในปัจจุบัน การศึกษาเรื่องนี้จึงมีแต่ย้อนหลังไปตรวจทางแถบที่ชาวไทยหรือประเทศไทยได้ผ่านความวิบากในศตวรรษที่ล่วงแล้ว ผู้เรียบเรียงไม่เคยศึกษาทางการปกครองหรือการต่างประเทศ การรวบรวมเรื่องศาลคดีต่างประเทศโดยเฉพาะที่เมืองเชียงใหม่ จึงเป็นแต่ข้อสังเขป ดังนี้

ก. ประวัติความสัมพันธ์ไทยกับต่างประเทศ

ไทยสืบเชื้อชาติมาแต่โบราณ ความสัมพันธ์ที่มีต่อคนต่างภาษาเป็นไปโดยธรรมชาติ ด้วยเคยอยู่ใกล้ชิดกับจีน พม่า มอญ ลาว ญวน เขมร มลายู ตามถิ่นที่อยู่ ที่ข้ามภูเขา ข้ามทะเล มาติดต่อค้าขายกับเมืองไทยก็มีบ้างอย่างที่เรียกกันว่า แยก ฝรั่ง ญี่ปุ่น เป็นต้น โดยเฉพาะจีนนั้นติดต่อกันมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย

เมื่อแรกชนต่างชาติเข้ามาค้าขาย เสียค่าจ้างกองภาษีตามธรรมเนียม ชนต่างชาติใดเข้ามาเมืองไทยเป็นหมู่เหล่า อยู่นานตามฤดูกาล ที่สุดก็มีภูมิลำเนาบ้านเมืองปลูกโรงค้าขึ้นมั่นคง ชนชาตินั้น ๆ รำลึกถึงอำนาจแห่งบ้านเมืองของตน จึงจัดการให้บริษัทใหญ่ของตน หรือแม้รัฐบาลของชาติตนมาขอทำสัญญาค้าขายกับไทย เริ่มต้นก็เหมือนกับการค้าฝ้ายเดี่ยว คือต่างชาตินำสินค้ามายังบ้านเมืองไทย แล้วซื้อสินค้าพื้นเมืองไทยกลับไป โดยฝ้ายไทยไม่เคยเดินทางไปค้าขายบ้านเมืองทางไกล ครั้นติดต่อก้าขายกันนานเข้า มีชนต่างชาติอื่นมาแย่งซื้อแย่งขายบ้าง ชนต่างชาติ นั้น ๆ จึงมักขอแก้ไขเพิ่มเติมสัญญาการค้า เพิ่มสิทธิให้แก่ชาติของตน กลุ่มครองผลประโยชน์ของตน แปรอีกทางหนึ่งก็คือกีดกันมิให้ชนต่างชาติอื่นมาชิงประโยชน์ที่เคยได้ไปจากตน สัญญาเหล่านี้มีข้อเสียไพเราะว่า คือสัญญาทางพระราชไมตรี อันจักเป็นผลให้เกิดสิทธิพิเศษขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ดังจะพรรณนาต่อไปในข้อ ข.

ข. สิทธิสภาพนอกอาณาเขต

สัญญาการค้าขายฉบับเป็นหนังสือที่มีวันที่ย้อนลงไปนานที่สุดที่มีหลักฐานค้นได้ คือ

ฉบับที่ทำไว้กับบริษัท อีสต์ อินเดีย ของเนเธอร์แลนด์ ที่กรุงศรีอยุธยา ลงวันที่ ๒๒ สิงหาคม ค.ศ. ๑๖๖๔ ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๐๗ เป็นปีที่ ๘ ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เนื่องจากสัญญานี้เป็นฉบับแรก จึงขอนำใจความมาเสนอท่านผู้อ่าน เริ่มสัญญาด้วยให้บริษัท อีสต์ อินเดีย ซื้อขายโดยตรงกับราษฎรไทยได้ โดยไม่จำเป็นต้องซื้อจากพระคลังหลวงโดยตรง อีกหลายข้อว่าด้วยการค้าขาย แต่มีข้อหนึ่งว่าถ้าคนของบริษัทกระทำผิดในเมืองไทย บริษัทจะรับตัวไปพิจารณาตามกฎหมายเนเธอร์แลนด์ นี่เป็นปฐมบทที่เรียกว่า เสมียนยกเอาแผ่นดิน หรืออำนาจของต่างชาติมาตั้งอยู่ในเมืองไทย หรือที่เรียกว่า สิทธิสภาพนอกอาณาเขต

ล่วงมาอีก ๒๑ ปีเศษ เซวาลิเอ เดอ โชมองต์ ทูตฝรั่งเศสเข้ามาทำสัญญากับไทย ณ เมืองลพบุรี วันที่ ๑๑ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๒๘ ต่อไปนานปีเป็นพุทธศักราชจะเข้าใจง่าย) ข้อความในสัญญาจะไม่อธิบายเพราะเป็นทำนองเดียวกับเนเธอร์แลนด์ หลังจากนั้นสองปี เมอซิเออร์ ลาลูแบร์ กับ เซเบอเร่ ยังได้พอกสัญญาที่เตรียมไว้มาสู่เมืองไทยอีก ฝรั่งเศสและเนเธอร์แลนด์ขอแก้ไขสัญญาอีกฝ่ายละครึ่ง เพิ่มสิทธิขึ้นเรื่อยไป แต่เหตุการณ์บ้านเมืองไทยช่วยไว้ได้ คือปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มีการจลาจลขึ้นมีการปลัดแผ่นดิน สัญญาค้าขายดังว่านั้นจึงระงับไปในตัว

ความจริงชาวโปรตุเกสเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาก่อนเนเธอร์แลนด์และฝรั่งเศส น่าคิดว่าจะมีสัญญาค้าขายกับไทยบ้าง แต่เมื่อกรุงศรีอยุธยาทำลายลง หลักฐานต่าง ๆ ทำลายไปด้วย จึงไม่จำเป็นต้องสันนิษฐานจะดีกว่า การค้าระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเลิกติดต่อกันมาจนถึงรัชสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มี จอน ครอเฟ็ด เป็นทูตเมืองอังกฤษเข้ามา ติดตามด้วย เฮนรี เบอร์นี ในรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทำสัญญาค้าขายกับเมืองไทย ลงวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๓๖๕ ไทยทำสัญญาทำนองนี้กับอเมริกันลงวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๓๗๕ ระยะนี้มีโปรตุเกสชาติเดียวที่ได้ตั้งสถานกงสุลขึ้นในเมืองไทย ชาติอื่นนอกจากโปรตุเกสยังไม่มีสถานกงสุล แต่ก็มีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในเมืองไทยเท่าเทียมกัน ชาติที่สองที่ตั้งสถานกงสุลในเมืองไทยคืออังกฤษ อังกฤษเป็นชาติแรกที่ตั้งศาลกงสุลขึ้นมาพิจารณาคดีซึ่งคนในบังคับของตนเป็นจำเลยใน พ.ศ. ๒๓๘๘ (สมัยสมเด็จพระจอมเกล้าฯ) ชนต่างชาติที่ทำสัญญาค้าขายเอาอย่างอังกฤษ มีตามลำดับดังนี้ ฝรั่งเศส เดนมาร์ก โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ เยอรมันนี สวีเดน นอร์เว เบลเยี่ยม อิตาลี ออสเตรีย ฮังการี ญี่ปุ่น รัสเซีย มีสวิตเซอร์แลนด์เป็นประเทศสุดท้าย รายละเอียดเกี่ยวกับ วันที่ เดือน ปี ในสัญญา หรือข้อความในสัญญาจะละเว้นไม่แจกแจงให้มากไป สรุปได้ว่าเริ่มมีศาลกงสุลขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๓๘๘

“ศาลกงสุล” หมายถึงศาลของต่างชาติในที่มีสถานกงสุลในประเทศไทย นาคดีที่คนในบังคับของเขาเป็นคู่ความไปพิจารณาเองทั้งหมด ทั้ง ๆ ที่มูลคดีเกิดในประเทศไทย ตุลาการไทยจะพิจารณาคดีเช่นนั้นไม่ได้เลย

“ศาลคดีต่างประเทศ” ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๑๒ แยกไว้เป็น ๒ แผนก คือ ศาลคดีต่างประเทศ ชำระเฉพาะคดีคนในบังคับอังกฤษ และศาลต่างประเทศ ชำระเฉพาะคดีคนในบังคับฝรั่งเศส นี่ว่าถึงศาลในกรุงเทพฯ ส่วนในหัวเมืองมีแผนกเดียว คือ ศาลคดีต่างประเทศชำระคดีชาวต่างประเทศที่มีสัญญาทางพระราชไมตรีเป็นคู่ความ ยินยอมให้กงสุลหรือรองกงสุลนั่งฟังการพิจารณา ให้คำแนะนำแก่ตุลาการไทยตลอดจนมีสิทธิขอถอนคดีนั้นจากศาลคดีต่างประเทศของไทย ไปพิจารณายังศาลกงสุลของต่างชาตินั้น ๆ ก็ได้

รายละเอียดแห่งสัญญากับแต่ละประเทศมีแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยไม่จำเป็นต้องกล่าวโดยละเอียดซึ่งจะกลายเป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่ง มียกเว้นบ้างเช่นสัญญาระหว่างไทยกับเยอรมันนี ไทยกับสวีเดนแลนด์ ประเทศทั้งสองไม่มีอำนาจถอนคดีไปพิจารณาที่ศาลกงสุล เป็นต้น

ก. ศาลคดีต่างประเทศเชียงใหม่

พึงสังเกตเป็นข้อสำคัญ บังเกิดมีศาลคดีต่างประเทศ (หรือศาลต่างประเทศ เรียกปะปนกันอยู่) ขึ้นในหัวเมืองประเทศไทยครั้งแรก โดยสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษ ลงวันที่ ๑๔ มกราคม ๒๔๑๖ ทำสัญญากันที่เมืองกลักัดดา ฝ่ายไทยมีคณะทูต ๒ นาย ฝ่ายอังกฤษมีผู้สำเร็จราชการประเทศอินเดียเป็นผู้ลงนาม วางระเบียบการพิเศษไว้สำหรับคนในบังคับอังกฤษที่เป็นชาวอินเดียและพม่า ซึ่งเข้ามาอยู่หรือไปมาในเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง เมืองลำพูน นับเป็นต้น การเริ่มต้น “ศาลคดีต่างประเทศ” ในหัวเมือง สัญญาที่ว่านี้ต่อมามีแก้ไขเพิ่มเติมเป็นฉบับที่สำคัญมาก คือฉบับลงวันที่ ๓ กันยายน ๒๔๒๖ มีข้อความสำคัญคือ อนุญาตให้อังกฤษตั้งกงสุล หรือรองกงสุลประจำเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามจะตั้งบุคคลคนหนึ่ง หรือหลายคน เป็นข้าหลวงหรือผู้พิพากษาประจำเมืองเชียงใหม่ และความทั้งหลายจะเป็นคดีอาญาก็ดี หรือคดีแพ่งก็ดี ซึ่งเกิดขึ้นในเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง และเมืองลำพูน และซึ่งคนในบังคับอังกฤษเป็นความกันเองหรือซึ่งคนในบังคับอังกฤษเป็นคู่ความ จะเป็นโจทก์หรือเป็นจำเลย หรือผู้ต้องหาก็ตาม นั้น ข้าหลวงหรือผู้พิพากษาไทยมีอำนาจพิจารณาตัดสินได้ตามกฎหมายไทย แต่มีเงื่อนไขว่า ในคดีเหล่านี้

๑. ขอมให้กงสุลหรือรองกงสุลอังกฤษมีสิทธิเข้านั่งฟังการพิจารณา ได้รับสำเนาของสำนวนความ และให้คำแนะนำแก่ผู้พิพากษาดามที่เห็นสมควรเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมได้ และ

๒. ในกรณีที่คู่ความทั้งสองฝ่ายเป็นคนในบังคับอังกฤษด้วยกัน หรือที่จำเลยหรือผู้ต้องหาเป็นคนในบังคับอังกฤษนั้น ก่อนมีคำพิพากษา ถ้ากงสุลหรือรองกงสุลอังกฤษเห็นเป็นการสมควร ก็มีสิทธิที่จะถอนคดีไปชำระเสียเองในศาลกงสุลอังกฤษที่เชียงใหม่ได้ ฯลฯ และมีข้ออื่นต่อไป เช่นถ้าคนในบังคับอังกฤษต้องถูกจำคุกหรือขังตามคำพิพากษาหรือคำสั่ง กงสุลจะขอย้ายนักโทษนั้นไปจำขังในคุกของศาลกงสุลเองก็ทำได้^{๑๔} และเพื่อป้องกันความไขว้เขวของผู้อ่าน มีข้อสังเกตที่สำคัญคือ ถ้าคนสัญชาติอังกฤษหรือฝรั่งเศส หรือผู้อยู่ในบังคับของชาติทั้งสอง (ที่มีเชื้อชาวเอเชีย) ตกเป็นจำเลย ต้องมีที่ปรึกษากฎหมายของต่างชาตินั้น ๆ นั่งพิจารณาในฐานะผู้พิพากษาด้วย ความเห็นในการตัดสินให้ถือตามความเห็นของที่ปรึกษา

นี่คือมูลบทแห่งคำว่า ศาลคดีต่างประเทศในหัวเมือง คือที่เมืองเชียงใหม่นี้เป็นศาลแรก เขตอำนาจศาลดังกล่าวได้ขยายคลุมไปถึงเมืองน่าน เมืองแพร่ ตามหนังสือแลกเปลี่ยน พ.ศ. ๒๔๒๗ และขยายไปถึงเมืองเงิน เมืองตาก (ระแหง) สวรรคโลก สุโขทัย อุตรดิตถ์ และพิชัยตามหนังสือแลกเปลี่ยน พ.ศ. ๒๔๓๕

ส่วนชาติฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๒๖ ได้ขอตั้งกงสุลที่เมืองหลวงพระบาง (ของไทย) ถึง พ.ศ. ๒๔๔๖ ทำอนุสัญญาขอคุ้มครองคนในบังคับฝรั่งเศสในเมืองเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และน่าน โดยตั้งสถานกงสุลไว้ที่เมืองน่าน

ที่กล่าวถึงแต่เฉพาะกงสุลอังกฤษกับกงสุลฝรั่งเศส ไม่กล่าวถึงชาติอื่นด้วยนั้น เพราะในที่นี้มุ่งหมายจะบรรยายถึงศาลคดีต่างประเทศเมืองเชียงใหม่ ซึ่งก็มีแต่กงสุลสองชาตินี้เท่านั้นที่เกี่ยวข้องอยู่ด้วย

เมื่อแรกมีศาลคดีต่างประเทศที่เมืองเชียงใหม่ นั้น เป็นที่ยุ้งยากแก่ราชการฝ่ายไทยมาก เพราะกิจการต่างประเทศนั้นกรมท่า (เทียบได้คือกระทรวงการต่างประเทศ) เป็นผู้มีหน้าที่ การปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือและการยุติธรรมกระทรวงมหาดไทยมีหน้าที่ จึงมีการตกลงภายในราชสำนัก ปรากฏตามสำเนาจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค ๖ ดังต่อไปนี้

“วันพุธ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๔ ปีฉลู จุลศักราช ๑๒๓๕ ฯลฯ พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ด้วยได้ปรึกษาพร้อมกันมอบศาลต่างประเทศเมืองเชียงใหม่ มาขึ้นศาลต่างประเทศกรุงเทพฯ ในกรมท่า ข่าหลวงซึ่งจะขอไปว่าการนั้น ต้องเลือกขึ้นตั้งเป็นข้าหลวงออกจากศาลต่างประเทศกรุงเทพฯ เมื่อมีถ้อยความขัดข้องประการใดในศาลต่างประเทศ ให้มีใบบอกมายังพระยาเจริญราชไมตรีนำขึ้นเสนอท่านเสนาบดีและทูลให้ทรงทราบ แต่เมืองเชียงใหม่นั้นจะให้คงขึ้นกรมมหาดไทยอยู่ตามเดิม เมื่อจะตั้งข้าหลวงขึ้นไป กรมมหาดไทยจะต้องสุกอักษรนำถึงเจ้าเชียงใหม่ฉบับ ๑ การสิ่งใดที่เป็นการในเมืองเชียงใหม่ กรมมหาดไทยเป็นผู้บังคับบัญชา ถ้าเจ้าเชียงใหม่จะมีสุกอักษรต้องส่งกรมมหาดไทย การนี้ต้องจัดตั้งกันไป แต่ถ้าข้าหลวงที่ ๑ ซึ่งจะขึ้นไปเปลี่ยนพระยาเทพภักดีให้รับตราตั้ง คือสุกอักษรเปลี่ยน

ธรรมเนียมใหม่นี้ขึ้นไปทีเดียว แต่ข้าหลวงที่จะขึ้นไปนั้นไม่เฉพาะว่าคนกรมใด ๆ เมื่อท่านเสนาบดีเห็นพร้อมกันว่าผู้ใดใช้ได้ก็จะให้ผู้นั้นไป เหมือนคังพระยาเทพที่เมื่อรับการ เคี้ยวนี้ขอให้ครีตรองการเรื่องนี้ไว้ให้ตลอดก่อน เมื่อความมองไบผันแปรประการใด หรือจะแล้วกันได้ ก็ขอให้หาตัวพระยาเทพลงมาเสียบ้าง แต่ข้าหลวงนั้นต้องให้ไปพบพระยาเทพที่เมืองเชียงใหม่แจ้งการเสียให้ตลอด จะได้รักษาธรรมเนียมเรียบร้อยต่อไป”๑๔

ตามจดหมายเหตุนี้ พระยาเทพ หมายถึงพระยาเทพประจัน ข้าหลวงเมืองเชียงใหม่ ส่วนคำว่า “มองไบ” นั้น คือ หม่องไบ คนในบังคับอังกฤษมาทำป่าไม้ที่เชียงใหม่ ถูกพวกลูกจ้างชาวขางแดงของตนเองปล้นทรัพย์และหนีออกนอกเขตไทยไปได้ ศาลกงสุลพิพากษาปรับให้เจ้าเชียงใหม่ใช้เงินแทน ๕๒,๐๐๐ รูปี (หรือรูเปีย) เรื่องราวมีต่อไป แต่ไม่เป็นสาระโดยตรงสำหรับเรียบเรียงเรื่องนี้จึงขอคว่ำ

ที่ทำการศาลคดีต่างประเทศเดิมตามประวัติอยู่ ณ ที่ที่ตั้งทำการไปรษณีย์โทรเลขแม่ปิง ในปัจจุบันนี้เอง๑๕ ศาลคดีต่างประเทศเชียงใหม่ย้ายไปสร้างที่ทำการใหม่ เปิดทำการวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๗ ตัวอาคารทำด้วยเสาไม้สัก ฝากระดาน มุงกระเบื้อง ๒ หลัง ริมที่พักรถว่าการข้าหลวงใหญ่นครเชียงใหม่ สมัยนั้นพระพิพากษานานาประเทศกิจเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศนครเชียงใหม่๑๖

สรุปความว่า เดิมตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๕๘ คดีที่ชาวต่างประเทศคู่สัญญาเป็นคู่ความ มีศาลกงสุลพิจารณาศาลเดียว ผู้พิพากษาเป็นของชาตินักกงสุลนั้น ๆ ศาลไทยไม่มีอำนาจพิจารณาคดีเช่นนั้นเลย แต่โดยเหตุทางการเมืองที่ไทยเริ่มเสียดินแดนบางส่วน และเจรจาต่อรองกันหลายคราว ล่วงมาถึง พ.ศ. ๒๔๒๖ จึงเริ่มมี “ศาลคดีต่างประเทศ” อันเป็นศาลไทย แต่ก็ยังคงอยู่ในอิทธิพลของต่างชาติ คู่สัญญาอยู่มาก ข้อสัญญาให้ความหวังเพียงแต่ว่าเมื่อใดเมืองไทยประกาศใช้ประมวลกฎหมายต่าง ๆ ครบถ้วนแล้ว จะได้เริ่มพิจารณาเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกันต่อไป

ง. เล่าเรื่องคดีต่างประเทศเชียงใหม่

ตามข้อเรียบเรียงประวัติการตั้งศาลกงสุลและศาลคดีต่างประเทศที่ผ่านมา ได้พยายามละเว้นไม่อ้างอิงถึงมูลเหตุต่าง ๆ ทางการเมือง อันเป็นเหตุสนับสนุนให้ชนต่างชาติหลายชาติใช้อำนาจทำสัญญาค้าขายเปรียบไทยแต่ฝ่ายเดียว เมื่อไทยยอมเสียเปรียบในสัญญาค้าขายด้วยเหตุใดยอมให้มีสิทธิ (อำนาจ) สภาพนอกอาณาเขตในเมืองไทยด้วยเหตุใด พอเป็นที่เข้าใจกันอยู่ เปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านในสมัยเดียวกันบ้าง ก็พอจะทราบว่าอยู่ในฐานะที่ “ย่อยยับอับปาง” ไปกว่าไทยมาก เช่น ญวนสมัยพระเจ้าค้อดิก เสียเอกราชทั้งหมดแก่ฝรั่งเศส ใน พ.ศ. ๒๓๕๐-๒๔๒๖ พม่าสมัยพระเจ้าธีบอ เสียเอกราชต่ออังกฤษ ใน พ.ศ. ๒๔๒๑-๒๔๒๕ เป็นต้น

เพื่อจำกัดวงความคิดให้เป็นเรื่องเฉพาะสาละยคดีต่างประเทศเมืองเชียงใหม่ เท่าที่ทราบตามที่ค้นคว้ามาได้ มีอธิบดีผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศสืบเนื่องมาหลายสมัย เช่น พระอธิบาลประเพณี หลวงศรีสังขรณ์ พระพิพากษานานาประเทศกิจ หลวง (เลื่อนเป็นพระ) จรรยาฤคฤคย์ พระยาเจริญราชไมตรี และหลวงสรยุตประจักษ์ ท่านเหล่านี้ทำงานท่ามกลางอุปสรรคนานาประการ ดังเกร็ดคดีที่เก็บไว้ในกระทรวงยุติธรรมพอมิเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

ใน ร.ศ. ๑๑๒ คนสัญชาติอังกฤษและสัญชาติเดนมาร์กเป็นจำเลยคดีอาญาในศาลคดีต่างประเทศเชียงใหม่ จำเลยที่มีสัญชาติเดนมาร์กแถลงข้อสงสัยเกี่ยวกับอำนาจศาล เพราะถือว่าไม่มีสถานกงสุลเดนมาร์กอยู่ในเมืองเชียงใหม่ กรณีเช่นนี้หาหรือกระทรวงยุติธรรม กระทรวงหาหรือไปยังกระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศสอบถามสถานกงสุลเดนมาร์กในกรุงเทพฯ ที่สุดให้พิจารณาคดีที่ศาลคดีต่างประเทศที่เชียงใหม่ได้

ร.ศ. ๑๑๓ หม่อมขุนจ่อในบังคับอังกฤษ ฟ้องพระยาทรงสุรเดชข้าหลวงใหญ่มหาดไทยว่าไม่รับจดทะเบียนทำป่าไม้เมืองยวม และขอให้เพิกถอนสัญญาทำไม้ที่อนุญาตแก่ผู้อื่นแล้ว ให้มาเป็นสิทธิของโจทก์ คดีนี้ศาลคดีต่างประเทศเชียงใหม่สั่งไม่รับฟ้อง ให้ไปฟ้องคดีในกรุงเทพฯ

ร.ศ. ๑๑๔ กดีมิสเตอร์สะเกรย์ บังคับอังกฤษโจทก์ เจ้าราชภาณุโกษาธิราช จำเลย เรื่องช้างของจำเลยแทงช้างของโจทก์ถึงตาย เรียกค่าเสียหาย ๑,๒๐๐ รูเปีย หรือมิฉะนั้นให้หาช้างที่ตีมาใช้แทน ศาลชั้นต้นให้จำเลยแพ้คดี จำเลยอุทธรณ์ ศาลอุทธรณ์กรุงเทพฯ พิพากษายกฟ้อง

ร.ศ. ๑๑๕ จินบุญขึ้นเป็นเจ้าภาษีฝิ่นในเมืองเชียงใหม่ นำเจ้าพนักงานไปค้นบ้านปะกาคำเมืองคนบังคับอังกฤษ ค้นได้ฝิ่นฝิ่นดินอยู่จริงจึงนำฝิ่นและปะกาคำเมืองส่งศาลคดีต่างประเทศ ปะกาคำเมืองกลับฟ้องจินบุญขึ้นหาว่าเข้าไปจับกุมถึงในบ้านคนในบังคับโดยไม่บอกกงสุลอังกฤษเสียก่อน ศาลคดีต่างประเทศพิพากษาให้จินบุญขึ้นจำเลยแพ้คดี ปรับจำเลยเป็นข้อละเมิดศาลต่างประเทศละหนึ่ง แล้วให้จำเลยคืนฝิ่นให้แก่โจทก์ ให้จำเลยเสียค่าป่วยการราคาฝิ่นตามอย่างธรรมเนียมชั่งละบาท ฯลฯ จินบุญขึ้นจำเลยอุทธรณ์ ศาลอุทธรณ์กรุงเทพฯ พิพากษายกกลับ ให้ยกฟ้อง ฝิ่นของกลางให้รับเป็นของเจ้าภาษี ลงท้ายคำพิพากษายังมีคำตักเตือนด้วยว่า ในครั้งต่อไปจะจับฝิ่นเถื่อนบ้านคนในบังคับควรต้องแจ้งต่อไอซ์กงสุลก่อน หรือขอให้พนักงานศาลต่างประเทศกำกับไปด้วย จึงจะตัดการวิวาทเสียได้

คดีตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นเป็นเรื่องคนในบังคับอังกฤษ ทางด้านคนในบังคับฝรั่งเศสนั้นเกิดมีปัญหาใน ร.ศ. ๑๒๓ ฝรั่งเศสอ้างว่ามีสถานกงสุลฝรั่งเศสอยู่ที่เมืองน่าน แต่อธิบดีศาลคดีต่างประเทศอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ หรือคดีเกิดที่เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน จะพิจารณาคดีอย่างไร การเรื่องนี้หาหรือกระทรวงยุติธรรม กระทรวงยุติธรรมหาหรือกระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงนั้น

ปรึกษากับอุปทูตฝรั่งเศสตกลงกันให้ชำระคดีได้ที่ศาลคดีต่างประเทศเชียงใหม่ แต่ให้แจ้งไปยังกงสุลฝรั่งเศสที่เมืองน่านเสียก่อน ข้างฝ่ายรัฐบาลไทยมีความร้อนใจว่า ทางศาลเมืองน่านไม่มีผู้พิพากษาผู้ใหญ่อยู่กำกับ จึงจัดส่งมิสเตอร์สตาร์ดชิตัน ขึ้นไปเป็นผู้แนะนำปรึกษา ข้อนี้นี้ไม่เป็นที่พอใจของกงสุลฝรั่งเศสที่เมืองน่าน อ้างว่าเสื่อมเสียอำนาจของกงสุลฝรั่งเศส

บางคดีคู่ความฝ่ายหนึ่งอยู่ในบังคับอังกฤษอีกฝ่ายหนึ่งบังคับฝรั่งเศส ต้องชำระที่ศาลคดีต่างประเทศด้วย^{๑๔}

เรื่องราวบางเรื่องไม่ใช่ “คดีความ” แต่เป็น “คดีการบ้าน” ก็มีเป็นที่หนักใจแก่ฝ่ายบ้านเมืองอยู่มาก ดังตัวอย่าง จ.ศ. ๑๒๔๖ (พ.ศ. ๒๔๒๗) มีศุภอักษรเจ้านครเชียงใหม่ และหนังสือกรมหมื่นพิชิตปรีชากรแจ้งลงมายังกรุงเทพฯ ว่า มร. ——— ไวซ์กงสุลประเทศ ——— เข้าไปในที่อยู่พระเจ้าเชียงใหม่ เรงัดจะเอาตัวอิมุงซึ่งเป็นภรรยาของ ——— เข้าไปพูดจาทำอาการหมิ่นประมาทต่อพระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งเป็นเจ้าประเทศราชใหญ่ พระเจ้าเชียงใหม่ระงับโทสะได้ตอบถูกต้องตามกระบวนการราชการ โดยความซื้อตรงจงรักต่อกรุงเทพมหานคร เป็นความชอบความดีของพระเจ้าเชียงใหม่ เรื่องนี้รัฐบาลไทยได้ตอบว่าไปยังรัฐบาลประเทศ ——— ซึ่งในที่สุดประเทศนั้นตอบมาขอรับว่าไวซ์กงสุลของตนประพฤติดี ได้ดำเนินและห้ามปรามแล้ว และจัดการย้ายไวซ์กงสุลผู้นั้นออกไปพ้นจากเมืองเชียงใหม่^{๑๕}

การซึ่งบรรยายคดีความเบ็ดเตล็ดมาทั้งหมด จะว่าไว้ประโยชน์ในทางความรู้เรื่องคดีความก็ตามเถิด ความมุ่งหมายนั้นเพื่อให้ทราบว่า มีความลำบากอย่างไรแก่ผู้พิพากษาไทย ผู้เสมือนขึ้นเลี้ยงตัวอยู่กลางกระดานหก หมิ่นต่อการจะเสียเอกราชทางการศาลซึ่งประเทศไทยมิได้นิ่งนอนใจได้พยายามปรับปรุงประมวลกฎหมายให้ทันสมัย ดำเนินนโยบายทางเมืองทุกอย่างเพื่อรักษาเอกราชการดำเนินไปทางรัฐบาลในกรุงเทพฯ ติดต่อกับต่างประเทศ นอกเหนือกิจการทางเมืองเชียงใหม่จึงไม่ขออธิบายต่อไป แต่สรุปว่า การขอแก้ไขเพื่อทำสัญญาเสมอภาคต่อคู่สัญญาทุกประเทศได้สำเร็จผล ตามแถลงการณ์กระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๐ ความว่า

“ตั้งแต่วันที่ ๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๐ เป็นต้นไป คดีฟ้องใหม่ที่เกิดขึ้นกับคนในบังคับอังกฤษและพลเมืองฝรั่งเศส ย่อมไม่ตกอยู่ในอำนาจศาลซึ่งระบุไว้ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการพิจารณาพิพากษาคดีบางประเภทชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๔ แต่ตกศาลธรรมดาชำระ” ดังนั้นเรื่องราวของศาลคดีต่างประเทศเชียงใหม่ จึงควรจบลงตามคำแถลงการณ์นี้ด้วย

ข้อความที่เรียบเรียงมาทั้งหมดนี้ โปรดถือเป็นเพียงแนวความคิดอย่างแคบ ๆ ของผู้เรียบเรียง อาจมีข้อค้นลึก รายละเอียด ที่ผู้เรียบเรียงไม่ทราบไม่เข้าใจ หรือเข้าใจผิด ก็จะเป็นไปได้ทั้งสิ้น ท่านผู้รู้พึงสมานทานเอาด้วยปัญญาเถิด

หนังสืออ้างอิง

๑. ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ปาฐกถา พ.ศ. ๒๔๗๐
๒. หนังสืองานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าราชบุตร พ.ศ. ๒๕๑๖
๓. หนังสืองานทำบุญฉลองอายุ หม่อมส่น กัณณางค์ ณ อุรุยา พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๑๒
๔. ปาฐกถาโดยนายประเสริฐ กาญจนกุล หนังสือดำรงราชานุสรณ์ พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๑ หน้า ๑๒๖
๕. ราชกิจจานุเบกษา พ.ศ. ๒๔๕๕ หน้าพิเศษ ๗๐
๖. ราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๑๑๕ หน้า ๕๖๗
๗. กองเก็บกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๐ เรื่องที่ ๑ แฟ้มที่ ๑๔
๘. กองเก็บกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๑ เรื่องที่ ๒ แฟ้มที่ ๑๔
๙. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๖ (ร.ศ. ๑๒๘) หน้า ๖๕
๑๐. กองเก็บกระทรวงยุติธรรม เรื่องราวต่างๆ ร.ศ. ๑๑๖-๑๒๑
๑๑. หนังสืองานศพคุณหญิงแม่น สุนทรเทพกิจจารักษ์ พ.ศ. ๒๕๒๕
๑๒. กองเก็บกระทรวงยุติธรรม พ.ศ. ๒๔๗๐ เรื่องที่ ๔๖ แฟ้ม ๒๔ ก.
๑๓. พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับกิจการของกระทรวงมหาดไทย เล่มที่ ๑ หน้า ๔๐๒
๑๔. คำสอนปรีญญาโท โดยหลวงสิทธิสยามการ พิมพ์งานศพหลวงสิทธิสยามการ พ.ศ. ๒๕๐๖ หน้า ๕๐
๑๕. จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันภาค ๖ จ.ศ. ๑๒๓๕ พิมพ์งานศพ พ.ด.อ. เพลิน ศรีสาคร พ.ศ. ๒๕๑๔ หนังสือ “เจ้าคุณกรมท่า” โดย ญัฐฉิ สุทธิสงคราม เล่ม ๑ หน้า ๒๑๖
๑๖. เล่มเดียวกับข้อ ๑๑ หน้า ๓๕
๑๗. กองเก็บ กระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๗ เรื่องที่ ๓๘ แฟ้มที่ ๒
๑๘. กองเก็บ กระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๓-๑๒๕ เก็บที่ ๒๒ แฟ้มที่ ๑
๑๙. ประวัติกรมพระยารามประไพย์ เล่ม ๖ เล่ม ๘

กฎหมายลานนาไทย

วิชา มหาคุณ

ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลประจำกระทรวง

เมื่อ พ.ศ. ๔๓๐ สิงหาคม ๒๕๐๐ ราชบัณฑิตยสถาน ๒ แห่งพระเจ้าขุนเมืองผู้ครองแคว้นผาฮ่อ ในขุนนาน ได้ออกเดินทางจากนครเถร ราชธานีของแคว้นผาฮ่อ ลงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเวลา ๘ เดือน ถึงชัยภูมิที่ราบเหมาะแก่การทำไร่ทำนาแห่งหนึ่ง ซึ่งเคยเป็นแคว้นสุวรรณโคมคำ มาแต่ก่อน มีลำน้ำน้อยใหญ่บริบูรณ์ และอยู่ไม่ไกลแม่น้ำโขง พระองค์ก็ตั้งเมืองชื่อว่า นาคพันธุ-สิงหนดินคร^๑ เอาชัยชนะแก่ชาวถิ่นดั้งเดิมรวมทั้งพระยาขอมแห่งเมืองอุโมงค์เสลานครซึ่งอยู่ แถบลุ่มแม่น้ำกกจนหมดสิ้น ถึงปี พ.ศ. ๔๓๕ ก็ปราบปรามแคว้นลานนาไทยไว้ในอำนาจได้ ทั้งหมด^๒ กระทำพิธีราชาภิเษกเป็นกษัตริย์ เรียกชื่ออาณาจักรในขณะนั้นว่าอาณาจักรโยนกนาคพันธุ^๓ แคว้นลานนาไทยของพระเจ้าสิงหนดิราช มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล ทิศตะวันออกจดแม่น้ำคำ ในเขตดงเกี้ยว ทิศตะวันตกจดคอกช้างขุนน้ำโขงมาบรรจบลำน้ำสาละวินในเขตพม่า ทิศเหนือ ถึงหนองแส แคว้นขุนนาน ทิศใต้จดแดนละโว้

ราชวงศ์ของพระเจ้าสิงหนดิราชปกครอง แคว้นลานนาไทยสืบมาจนถึงกษัตริย์ลำดับ ที่ ๓๐ เมื่อ พ.ศ. ๑๑๘๒ ในปีเดียวกันนั้นเอง ลาวจกหรือปู่เจ้าลาวจกปฐมวงศ์ของพระเจ้ามังราย หรือเม็งราย ก็ได้ตั้งอาณาจักรเงินยางหรือหิรัญนคร (เชียงแสน) ขึ้น โดยมีศูนย์กลางอยู่ห่างแม่น้ำกก ไปทางเหนือเล็กน้อย จวบถึงสมัยพระเจ้ามังราย จึงได้ครอบครองแคว้นลานนาไทยทั้งหมด

จะเห็นได้ว่าก่อนราชธานีสุโขทัยจะได้สถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. ๑๗๘๑ ไทยได้ปกครอง อาณาจักรทางภาคเหนือมาก่อนหลายร้อยปี มีอารยธรรมอันยิ่งใหญ่ ซึ่งจะเห็นได้จากศิลปสกุลช่าง เชียงแสน ที่ผู้ใดจะมองข้ามไปหาได้ไม่ อาณาจักรที่มีศิลปสูงสุดในระดับนี้ จักต้องมีความเจริญ ทั้งในด้านสังคมและเศรษฐกิจมั่นคงเป็นปึกแผ่น มิฉะนั้นก็ไม่อาจที่จะพัฒนาศิลปฝีมือชั้นครู (Classic) แห่งประวัติศาสตร์ศิลปขึ้นได้เลย

๑. เหตุที่มีคำว่า “นาคพันธุ” เนื่องจากคามตำนานปรากฏว่ามีพระยานาคเนรมิตเป็นพราหมณ์มาแนะนำ ให้ตั้งสถานที่นั้นเป็นเมือง
๒. มานิต วัลลิโกดม, ตำนานสิงหนดิกรม ฉบับสอบค้น (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, พ.ศ. ๒๕๑๖), หน้า ๓๒.
๓. ไทยภาคกลางเรียกชาวล้านนาหรือลานนามาแต่ดั้งเดิมว่า “ยวน” เช่นในลิลิตยวนพ่าย ซึ่งมาจากคำว่า “โยน” และแปลงรูปมาเป็นโยนก แปลว่าชาวโยน : จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๑๘), หน้า ๑๘๘.

แน่นอนที่สุด อาณาจักรซึ่งมีอารยธรรมอันสูงส่ง ย่อมจักต้องมีกฎหมายปกครองบ้านเมืองให้เกิดความสงบเรียบร้อย บรรลุถึงความเจริญก้าวหน้าสมดังที่ผู้ปกครองปรารถนา กฎหมายของแคว้นลานนาไทย เราพบจากมั่งรายศาสตร์ หรือวินิจฉัยมั่งรายซึ่งพระเจ้ามั่งราย และราชวงศ์ของพระองค์ได้ทรงใช้ปกครองแคว้นลานนาไทยอยู่จนถึง พ.ศ. ๒๑๐๑ จึงตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าและมาขึ้นกับอยุธยาระหว่าง พ.ศ. ๒๑๔๑-๒๑๗๔ แล้วตกอยู่ได้พม่าอีกครั้งหนึ่ง

พระเจ้ามั่งรายหรือพ่อขุนเม็งรายมหาราช เป็นกษัตริย์อยู่ในยุคสมัยเดียวกับพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัย ครองราชสมบัติก่อนพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ๑๗ ปี และสิ้นพระชนม์ปีเดียวกับพ่อขุนรามคำแหงมหาราช คือ พ.ศ. ๑๙๘๒ ถึง ๑๙๖๐ อยู่ในราชสมบัตินาน ๕๗ ปี พระบิดาของพระเจ้ามั่งรายชื่อ ลาวเม็ง มีมเหสีเป็นธิดาของพระยาเชียงรุ่ง ชื่อเทพคำขาย หรือเทพคำขาย เมื่อนางทรงครรภ์ฝันเห็นดาวประกายลงมาประดิษฐานอยู่เหนือท้องนาแปลงรัศมีไปทิศใต้แล้วแผ่ไปทั่วทุกทิศ และดวงดาวลงสู่แผ่นดินแตกออกเป็นสองดวง โหรพยากรณ์ว่า บุตรพญาลาวเม็งจักปราบลงไปทางทิศใต้ แล้วปราบไปทั่วทุกทิศ ครั้นนางคลอดบุตรเป็นชาย ก็เป็นที่ปิติยินดีทั่วกัน แล้ววันนั้นท่านฤาษีปทุมมัทรมายังนครเงินยางเชียงแสนตั้งชื่อแก่ลูกพญาลาวเม็งว่า “มั่งรายกุมาร”

เมื่อเติบโตใหญ่อายุได้ ๑๖ ปีก็สมรสกับลูกสาวเจ้าเมืองเชียงเรือง พออายุได้ ๒๒ ปี พญาลาวเม็งถึงวาระ จึงได้รับราชสมบัติครองอาณาจักรเงินยางหรือหิรัญนคร จากนั้นพระเจ้ามั่งรายก็มุ่งที่จะรวบรวมอาณาจักรไทยทางเหนือสุโขทัยขึ้นไปให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สร้างเมืองเชียงรายขึ้นที่คอกขอมทองริมแม่น้ำกก แล้วตีได้เมืองฝาง เมืองผาแดง เมืองเชียงของ ครั้น พ.ศ. ๑๙๑๕ ทรงยกทัพใหญ่ไปตีแคว้นพะเยาของพระยาจำเมือง แต่พระยาจำเมืองไม่ต่อสู้ยอมยกดินแดนส่วนหนึ่งให้พระเจ้ามั่งรายกษัตริย์ทั้งสองพระองค์จึงเป็นมิตรที่ดีต่อกัน

อันว่าพระยาจำเมืองนี้เป็นมิตรสนิทของพ่อขุนรามคำแหงมาตั้งแต่สมัยที่เรียนวิชาด้วยกัน จากสำนักพระสุกกัณฑ์ เมืองลพบุรี พระยาจำเมืองจึงชักนำให้พระเจ้ามั่งรายและพ่อขุนรามคำแหงรู้จักเป็นมิตรสหายกันด้วย ตามพงศาวดารโยนกเล่าว่าพ่อขุนรามคำแหงชอบไปว่ายน้ำและดำน้ำในลำน้ำโขงทุกปี ซึ่งจำเป็นจะต้องเดินทางผ่านแคว้นพะเยาและพักอยู่กับพระยาจำเมืองสหายสนิท จึงเกิดลักลอบได้เสียกับชายาของพระยาจำเมืองชื่อ นางอ้วเชียงแสน ซึ่งในพงศาวดารกล่าวว่านางงามเหมือนดังนางฟ้า ในที่สุดความแตก พระยาจำเมืองจับได้ จึงกักตัวพ่อขุนรามคำแหงไว้ในพระราชวัง แล้วไปเชิญพระเจ้ามั่งรายมาตัดสินข้อพิพาท พระเจ้ามั่งรายพิพากษาชำระคดีชายชู้ให้พ่อขุนรามคำแหงเสียค่าปรับไหมแก่พระยาจำเมืองเป็นจำนวนเก้าแสนเก้าหมื่นเบี้ย และหลังจากนั้นกษัตริย์ทั้งสามก็ทำสัตย์ปฏิญาณว่าจะเป็นมิตรที่ซื่อสัตย์กันจนตลอดชีวิต ซึ่งเป็นเหตุการณ์อันหนึ่ง

ที่แสดงให้เห็นว่าพระเจ้ามั่งรายทรงเป็นกษัตริย์ผู้ได้รับการยกย่องนับถือว่าดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม และรอบรู้หลักกฎหมายอย่างยอดเยี่ยม

หลังจากนั้นพระเจ้ามั่งรายสามารถยึดเมืองหริภุญชัย หรือลำพูนของพระยาญีบาไว้ได้ แล้วเสด็จไปสร้างเมืองใหม่ชื่อ ชะแวง และกุมกาม จากนั้นจึงสร้างเมืองใหม่เป็นเมืองสุดท้ายในวันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ พ.ศ. ๑๘๓๕ ซึ่งทรงถือเป็นงานที่สำคัญที่สุด โดยเชิญพระยาจำเมืองและพ่อขุนรามคำแหงมาปรึกษา ครั้นแรกทรงคิดจะสร้างเป็นเมืองใหญ่ทันที กว้าง ๑ พันวา ยาว ๒ พันวา แต่พ่อขุนรามคำแหงทรงทัดทานว่าเคยได้รับการสั่งสอนจากพระสุกกัณฑ์ผู้เป็นอาจารย์ที่เมืองลพบุรีว่า กษัตริย์ผู้ใดจะสร้างเมือง ควรเอาน้ำด้วยน้อย ๆ มาควบคุม จะต้องไม่สร้างเมืองให้กว้างเกินแรงกวบทอดหนึ่งของน้ำ เพื่อความสะดวกในการป้องกันรักษาเวลามีข้าศึกมาประชิดเมือง พ่อขุนรามคำแหงทรงแนะนำว่าควรสร้างเพียงด้านละ ๕๐๐ วาเท่านั้น ในที่สุดก็ตกลงกันให้เมืองนี้มีความยาว ๑ พันวา และกว้าง ๘๐๐ วา ใช้เวลาสี่เดือนจึงสำเร็จเรียบร้อย กษัตริย์ทั้งสามพร้อมกันขนานนามเมืองนี้ว่า “นพบุรีนครพิงค์เชียงใหม่” อันเป็นที่ตั้งแห่งศาลจังหวัดเชียงใหม่ที่ส่งงามประจักษ์แก่ตาของท่านทั้งหลาย ณ บัดนี้

พระเจ้ามั่งรายอยู่ในราชสมบัติได้ ๕๗ ปี ถึง ปี พ.ศ. ๑๘๖๐ ได้เสด็จประพาสตลาดกลางเมือง เกิดฝนตกฟ้าร้อง มิได้เสด็จหลักเข้าที่กำบัง จึงถูกฟ้าผ่าสิ้นพระชนม์ เมื่อพระชนมายุได้ ๗๘ พรรษา

กฎหมายของพระยาเม็งราย ที่รู้จักในนามของมั่งรายศาสตร์ หรือวินิจฉัยมั่งรายนั้น เป็นหลักกฎหมายซึ่งพระยาเม็งรายได้นำมาจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ และปรับใช้ให้เข้ากับรูปคดีที่เกิดขึ้นในแคว้นล้านนาไทย เช่นเดียวกับกฎหมายในสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น คัมภีร์พระธรรมศาสตร์นี้เดิมเป็นของอินเดียและมอญแห่งอาณาจักรหริภุญชัย ได้นำมาดัดแปลงข้อความที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์มาเป็นศาสนาพุทธ เพื่อเป็นหลักให้กษัตริย์ที่นับถือศาสนาพุทธใช้พิพากษาคดี เรียกว่าธรรมศาสตร์^๔ ซึ่งพระเจ้ามั่งรายก็อาจได้รับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์แบบเดียวกันมาจากหริภุญชัย แล้วใช้พิพากษาคดีที่ตรงกับรูปเรื่อง และคงจะไดรวรรวมคำวินิจฉัยเหล่านั้นตราขึ้นเป็นกฎหมายเพื่อให้ผู้ปกครองบ้านเมืองยุคต่อมาใช้เป็นหลักในการวินิจฉัยคดี^๕

๔. ร. แลงการ์ด, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (คำสอนชั้นปริญญาโท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๔๗๘), หน้า ๔๐.

๕. ดร. ประเสริฐ ณ นคร, มั่งรายศาสตร์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลื่องเชื่องจงเจริญ, พ.ศ. ๒๕๑๔), หน้าพิเศษ ๑๘.

มังรายศาสตร์มีอยู่ด้วยกันหลายฉบับ ฉบับที่เก่าแก่ที่สุดคือ ฉบับที่ได้จากวัดเส้าไห่ อำเภอเส้าไห่ จังหวัดสระบุรี ซึ่งปรากฏหลักฐานว่ามีการคัดไว้เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๓๔๓ และ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ใช้เป็นหลักฐานสำหรับเรียบเรียงเป็นภาษาปัจจุบัน ที่น่าสนใจอีกฉบับหนึ่ง คือ ฉบับของวัดผาม่อง อำเภอเมืองเชียงใหม่ และวัดล้านเอื้อม อำเภอลำปาง ซึ่งจารึกลงในใบลานครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๓ โดยพระภิกษุชื่อนาทะและอาจารย์มณี พยอมยงค์ ได้ถ่ายทอดและเรียบเรียงจากตัวหนังสือพื้นเมืองลานนาไทยมาสู่ภาษาไทยปัจจุบันตามโครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ โดยให้ชื่อว่า “ธรรมศาสตร์ และกฎหมายของพระยามังราย”

เมื่อพิจารณามังรายศาสตร์ทั้งสองฉบับแล้ว จะเห็นได้ว่ามีส่วนที่คล้ายคลึงกันมาก จะต่างกันอยู่บ้างก็ตรงที่ฉบับซึ่งอาจารย์มณี พยอมยงค์ เป็นผู้ถ่ายทอดนั้นมีเนื้อความที่เกี่ยวกับคดีธรรม คำสอนให้ปฏิบัติตนทางสังคมแทรกอยู่เป็นระยะ ๆ นับเนื่องเป็นกฎหมายจารีตประเพณีได้อย่างดียิ่ง ซึ่งผู้เขียนจะขอหยิบยกขึ้นกล่าวอ้างถึงในโอกาสต่อไปควบคู่ไปกับการกล่าวอ้างถึงหลักกฎหมายของพระเจ้ามังราย

กำเนิดของมังรายศาสตร์

กฎหมายของพระเจ้ามังราย ต้นฉบับอำเภอเส้าไห่ได้กล่าวถึงกำเนิดของมังรายศาสตร์ไว้ว่า “พระยามังราย ได้รับรู้กฎหมายนี้มาแต่โบราณได้มาถิ่นเมืองเชียงรายแล้ว ไปรบพระยาญีบา ยังเมืองหริภุญชัย จากนั้นจึงสร้างเมืองเชียงใหม่ ในจุลศักราช ๖๕๔ (พ.ศ. ๑๘๙๔) เดือน ๖ ขึ้น ๕ ค่ำ พระยามังรายจึงบัญญัติกฎหมายนี้ไว้ เพื่อให้ท้าวพระยาทั้งหลายผู้เป็นลูกหลานเหลน และเสนาอมาตย์ผู้ปกครองเมืองสืบไป รู้จักผิด รู้จักชอบ”^๖

หลักในการวินิจฉัยคดี

กฎหมายของพระเจ้ามังรายได้กล่าวถึงหลักในการวินิจฉัยคดีไว้เช่นเดียวกับหลักอินทพาทย์ในกัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ว่า

“บุคคลผู้ใดได้เป็นขุนนางพิพากษาคดี มีดังนี้ ผู้ชนะให้ฝ่ายแพ้ ผู้ฝ่ายแพ้ให้ชนะ ผู้ที่ตนเกลียดแต่ก่อนน่าจะชนะ กลับให้ฝ่ายแพ้ ชื่อว่าฉันทาคติแล คนที่ชอบปากร้ายแต่ก่อน พยายามหาเรื่องมันหาตัดสินให้เรื่องเสีย อันนี้ชื่อว่า โทสาคติ ตัดสินความ ไม่พิจารณา ให้หักถ่วง ในลักษณะโทษและคุณทั้งมวลตัดสินไป เรียกโมหาคติ ตัดสินความด้วยความกลัวสศกดิ์ เรียกว่าภยาคติ”^๗

๖. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

๗. มณี พยอมยงค์, ธรรมศาสตร์และกฎหมายของพระยามังราย (เอกสารของโครงการไทยศึกษาคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๑๔), หน้า ๕๖.

หลักกฎหมายปกครอง

หลักในการปกครองบ้านเมืองของพระเจ้ามั่งราชก็ดำเนินรอยตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ กล่าวคือ “ให้หัวพระยาขุนบ้านขุนเมืองดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ” นอกจากนี้ เหล่าขุนนาง “ให้พิจารณาหาสินทรัพย์ มิใช่จะอยู่กระทำให้ราษฎรมีโทษ ให้ไพร่จิบหาย จำพวกหนึ่ง เลี้ยงข้าทาสจัญไรไว้เง้าชอบออกกำลังต่อสู้ผู้อื่นด้วยความโกรธ จำพวกหนึ่งพยายามสร้างความวุ่นวาย ด้วยการยุยง จำพวกหนึ่งพูดด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน ผู้นั้นไม่ได้รับผลประโยชน์ในภายหลังก็ใส่ร้าย พวกนี้ทำให้เกิดโกลาหลแก่ชาวโลกชอบที่จะให้เขามีโทษวอดวายจิบหายทั้งหมด”^๘

อนึ่ง “ผู้จักพิจารณาปกครองบ้านเมืองแทนหัวพระยาให้วุฒิจำเรียมแก่บ้านเมืองแห่งหัวพระยา ให้ไพร่ไทยอยู่สุขสำราญชุ่มบาน พึงปฏิบัติตามคลองอาณาจักร หลักคำอันนี้เกิด ข้อความทั้งหลายเหล่านี้เป็นโบราณราชศาสตร์แห่งบ้านป้อมเมืองสิบราชตระกูลมาแต่หัวพระยาทั้งหลาย เหล่าที่เป็นมาแล้วแต่ก่อน ได้สวดยเมืองขอบทศราชธรรมมาแล้วก่อน ตราบต่อเท่าบัดนี้แล”^๙

ระเบียบการปกครองบ้านเมือง กำหนดให้มีไพร่ และข้าเป็นกำลังสำคัญในการผลิต ไพร่คือสามัญชนซึ่งถูกเกณฑ์แรงงาน ให้ทำงานหลวง ๑๐ วัน แล้วกลับไปสร้างเหมืองฝาย ไร่นาสวน ที่ดิน ๑๐ วัน กฎหมายขกเว้นการเก็บค่าเช่าส่วนให้ ๓ ปี เพราะ “ไพร่ผู้ตสาหะสร้างป่าคานาร้าง สวนร้าง ให้เป็นนาเป็นสวนเป็นบ้านเมืองให้กินข้าวไปก่อนสามปี ต่อจากนั้นจึงเก็บค่าเช่าส่วน เพื่อให้ไพร่ผู้ตสาหะสร้างบ้านเมืองเป็นฝุนบ้านฝุนเมืองดี ได้รับความสุขสบาย”^{๑๐} ส่วนข้านั้นคือ เหล่าข้าทาสบริวารของขุนหัวพระยาทั้งหลาย เข้าใจว่าผู้คนนิยมไปเป็นข้ากันมาก ทั้งนี้เพื่อหนีจากการเป็นไพร่ที่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน จึงมีกฎหมายกำหนดว่า ขุนไม่ควรรับไพร่ ๔ ประเภทเป็นข้า คือ ๑. ผู้มีหนี้สินมากไม่มีทางชำระหนี้ ๒. ผู้กำลังจะแพ้ความ ๓. ผู้เป็นโจรแย่งชิงฆ่าคนลัก ข้าวของท่าน ๔. ผู้ละทิ้งราชการ หากข้าไปอยู่กินกับไพร่เกิดลูกจำนวนเท่าใด พ่อซึ่งเป็นข้าได้ตายลง หรือถึงลูกเมียไว้ ก็ให้ลูกอยู่กับแม่เป็นไพร่เมือง เพราะว่าไพร่เมืองหาได้ยาก^{๑๑}

มั่งราชศาสตร์ได้กล่าวถึงกรณีข้าทาสหนีไปอยู่กับผู้อื่น และไม่นำข้าทาสส่งคืนเจ้าของ เอาไว้คล้ายคลึงกับศิลาจารึกกฎหมายลักษณะโจรของพระยาสิทธิไทย ว่า “ข้าทาสท่านหนีไปอยู่ด้วย ผู้ใดถึง ๓ วัน โดยไม่บอกเพื่อนบ้านให้รู้ ถือว่ามันขโมยข้าท่านให้ไหมมันเท่าราคาข้าทาสนั้น ผิดอก

๘. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

๙. ดร. ประเสริฐ ณ นคร, เรื่องเดิม, หน้า ๑๒๕.

๑๐. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

๑๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

เพื่อนบ้านและเจ้าขุนให้รู้ ก็ให้คิดค่าข้าวได้วันละ ๔๐๐ เบี้ย^{๑๒}

ลำดับชั้นของการปกครอง เหนือจากไพร่ขึ้นไปก็คือ “ไพร่สิบคนให้ม้านายสิบผู้หนึ่ง ช่มกว่าน ผู้หนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ติดต่อกับวาระประกาศเรื่องงานการประจำนายสิบทุกคน นายสิบ ๕ คน ให้ม้านายห้าสิบ ผู้หนึ่ง มีปากขวาและปากซ้ายเป็นผู้ช่วยรวม ๒ คน ให้ม้านายร้อยผู้หนึ่ง นายร้อย ๑๐ คน ให้มีเจ้าพัน ผู้หนึ่ง เจ้าพัน ๑๐ คน ให้มีเจ้าหมื่นผู้หนึ่ง เจ้าหมื่น ๑๐ คน ให้มีเจ้าแสนผู้หนึ่ง ปกครองบ้านเมือง แบบนี้เพื่อมิให้ขัดเคืองใจพระเจ้าแผ่นดิน”^{๑๓}

หลักกฎหมายเกี่ยวกับการกสิกรรมและที่ดิน

เนื่องจากแคว้นลานนาไทยมีพื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ในการประกอบกสิกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือการทำนา ดังปรากฏจากชื่อของแคว้น ซึ่งเดิมเรียกว่า “ล้านนา” และกลายมาเป็น “ลานนา” ในภายหลัง ดังนั้นมังรายศาสตร์จึงปรากฏบทกฎหมายหลายมาตราที่เกี่ยวกับการกสิกรรมและที่ดินทำกิน พอสรุปได้ว่า :

การเช่าที่นาทำกิน เจ้าของนาจะได้ค่านาครั้งหนึ่งเมื่อต้นข้าวตั้งมั่นจนขนาดปลูกได้ไม่ขาด และจะได้ค่านาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อข้าวสุกแล้ว ให้ผู้เช่ามัดฟ่อนค่านาได้ ๒-๓ ครั้ง แต่ถ้าทวงถาม ๕-๖ ครั้งแล้วยังไม่ได้ ก็ให้ยึดเอาข้าวให้คุ้มค่านา แล้วไม่ยอมให้ทำนาต่อไป ผู้ใดให้ค่านาครบ ทุกปีไม่ล่าช้า หากมีคนอื่นไปเพิ่มค่าเช่าแก่เจ้าของนาเพื่อแย่งนาไปทำ กฎหมายบัญญัติว่า “อย่า ปลดปล่อยให้เจ้าของนาตัดสินใจ ถ้าหากปล่อยไปผู้ซึ่งมียอมจะ ไปขึ้นราคาค่าเช่าแก่เจ้าของนา ถ้าหากชนะ ก็จะเอานานั้นไปทำ จักว่าไม่ชอบธรรม”^{๑๔} ถ้าถึงนาบางส่วนหรือทั้งหมดให้ร้างโดยไม่มีเหตุผล และไม่บอกให้เจ้าของนาทราบ ทั้งไม่ยอมชำระค่านา ต้องบังคับให้ใช้ค่านาแล้วให้เรียกนาคืน

ผู้ใดถางนาที่รกร้างเป็นป่าขนาดต้องใช้ขวานฟันต้นไม้ ให้ทำนา ๗ ปี จึงเอาค่านาครั้งหนึ่ง เป็นเวลา ๒ ปี ต่อจากนั้นจึงคิดเต็มราคา และเจ้าของจะเรียกนาคืนมิได้ เพราะนากลายเป็นป่าไปแล้ว ถ้าผู้เช่าทำกินไม่อดสาเหแห่งดวงให้เป็นนาดี เจ้าของก็จะไม่ได้ค่านาเลย

แผ่นดินลานนาไทยทั้งสิ้นเป็นของท้าวพระยามหากษัตริย์ ซึ่งอาจจะยกหรือขายให้แก่ ผู้ใดก็ได้ เพราะ “มิฉะนั้นไพร่บ้านไพร่เมืองเจ้าขุนมูลนายจะให้อะไรใครก็ได้ วัตถุเหล่านี้อาจ มีวิญญานหรือไม่มีวิญญาน เจ้าของวัตถุอาจขายหรือแลกเปลี่ยน ก็ให้ทำได้จึงคิดแล มิฉะนั้นก็จะ ไม่ดีแล”^{๑๕}

๑๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

๑๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

๑๔. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒.

๑๕. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐.

บทบัญญัติต่อไปนี้ห้ามมิให้กระทำต่อหน้าข้าว คือ อุจจาระหรือปัสสาวะใส่ข้าวแรกตั้งแต่ตอนหัวนกล้ำไปจนถึงตอนจะย้ายปลูกจะเก็บเกี่ยว, เลี้ยงวัวควายให้ลงกินข้าวกล้าเมื่อจะหว่าน, ลักกล้าข้าว, เกี่ยวพื้นต้นข้าวทิ้ง, หามศพลงในนาระหว่างเวลาหว่านกล้าไปจนถึงเวลาจะเกี่ยวข้าว, ขุดทำลายกุณา เหล่านี้ผู้ละเมิดจะต้องชดใช้ค่าเสียหาย

หลักกฎหมายอาญา

โทษและการลงโทษ

โทษหนักมีสามสถานคือ ประหารชีวิต, ตัดดินตัดมือ และเอาไปขายต่างเมืองหรือขับออกจากเมือง

ความผิดที่ควรประหารชีวิตได้แก่ ฆ่าคนไม่มีความผิด, เกาะกุมลูกทาสหรือข้าทาสไปฆ่าเอาทรัพย์, ทำลายกุฏิวิหารพระพุทธรูป, รุกล้ำที่, ชิงทรัพย์ รับผู้คนของท้าวพระยามาพักในบ้าน, ลักของพระสงฆ์, ลูกฆ่าพ่อฆ่าแม่, น้องฆ่าพี่, ฆ่าเจ้า, เมียฆ่าสัว

การใช้ดุลพินิจในการลงโทษ ให้ดูเหตุ ๔ ประการคือ :

๑. ให้ดูเวลาที่เสียข้าวของไป ถ้าเสียของไปเมื่อราคาถูกให้ตัดสินอย่างของราคาถูก ถ้าเสียของไปเมื่อราคาแพง ให้ตัดสินอย่างของราคาแพง
๒. ให้ดูว่าความที่พิพาทนั้นเกิดขึ้นนานแล้ว หรือเพิ่งเกิดเหตุเกิดกลางคืนหรือกลางวัน เช้าหรือค่ำ

๓. สอบสวนดูว่าของราคาถูกหรือแพง
 ๔. ให้ดูว่าของเก่าใหม่ ได้ใช้ไปแล้วเพียงใด
- คดีที่ตัดสินไม่ถูกต้องสมควรเพิกถอน ได้แก่ :
๑. ตัดสินโดยใช้อำนาจอาชญาข้ามแห่ง
 ๒. ตัดสินเพื่อเบียดเบียนเอาตัวลูกเมียทาส
 ๓. ตัดสินโดยผู้หญิง
 ๔. ตัดสินในเวลากลางคืน
 ๕. ตัดสินที่บ้านของผู้ตัดสิน
 ๖. ตัดสินในบ้านที่รโหฐาน
 ๗. ตัดสินโดยผู้ที่ป็นศัตรูกับคู่ความ
 ๘. ตัดสินโดยนายของคู่ความฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด

อายุความฟ้องร้องคดี คดีเรื่องฆ่าฟัน ปล้นชิง ทุบตีผูกมัดเป็นชู้เมียกันฝากของกัน กู้หนี้สิน ชิงไร่นาที่ดิน ฯลฯ หากมิได้ว่ากล่าวภายใน ๒๐ ปี ให้พ้นอายุความแต่ถ้าได้ว่ากล่าวกันหลายครั้ง

ก็ยังดำเนินคดีได้ หรือถ้าคู่ความยอมรับว่ามีคดีกันจริง ก็ไม่ขาดอายุความ แม้พ้น ๒๐ ปีแล้ว

ความผิดทางอาญาอย่างหนึ่งซึ่งมั่งรายศาสตร์เอาใจใส่เป็นพิเศษ ก็ความผิดฐานกระทำชั่ว ซึ่งปัจจุบันถือเป็นเรื่องในทางแพ่ง กับความผิดฐานกระทำความผิดอาญา เช่น ข้ำเป็นชู้กับเมียเจ้าเมียขุนไทยถึงประหารชีวิต แต่เจ้าเป็นชู้กับเมียของข้ำ ไม่มีความผิด คงให้ปล่อยข้ำผู้ผิดเป็นไทย เพื่อเป็นการชดใช้ความเสียหายเท่านั้น ข้ำเป็นชู้กับเมียข้ำ และข้ำเป็นชู้กับเมียไทย (คนที่เป็นอิสระ) กฎหมายให้ปรับไหม ถือนมเด้าหนึ่งนอกเสีย ให้ไหม ๒๒,๐๐๐ เบี้ย ถือนม ๒ เด้าในเสียให้ไหม ๑๑,๐๐๐ เบี้ย เมียผู้ใดไปหาชู้ถึงเรือน ผู้ชายได้จับและกอดแต่ไม่ได้นอนร่วมกัน ให้จัดผ้า ข้าวตอก ดอกไม้ไปขอขมาผู้ผิด ถ้าผู้ผิดไม่ยอม จะปรับไหมให้ได้ ถ้าให้เมียหนี ๒๐-๓๓ ที แล้วจึงให้ไหม เพราะว่า “หญิงมันเลว ไปหาผู้ชายถึงเรือน”^{๑๖}

สำหรับความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเรานั้น มีกฎหมายบทหนึ่งซึ่งแปลกมาก คือ ผู้ใดชำเราลูกหลานท่านตาย ให้มันร่วมกับผีนั้น ผีมันไม่ยอม ให้ไหม ๕๒ เงิน^{๑๗}

หลักกฎหมายครอบครัวและมรดก

ลักษณะหมั้น ชายเอาของไปหมั้นหญิง พ่อแม่หญิงยินยอม แต่หญิงไม่ยินยอมหนีไปอยู่ที่ตัวชอบใจ ให้ปรับไหมค่าขันหมาก ๑๑,๐๐๐ เบี้ย ถ้าส่งค่าตัวแล้ว หญิงหนีไปให้ไหมค่าขันหมาก ๒๒,๐๐๐ เบี้ย และให้คืนเงินค่าตัว ส่วนชายที่พาหญิงหนีโดยไม่รู้ว่าหญิงมีคู่หมั้น ให้ไหม ๕๕,๐๐๐ เบี้ย ถ้ารู้ว่ามีคู่หมั้นแล้วก็ให้ไหม ๑๑๐,๐๐๐ เบี้ย

ลักษณะหย่า มั่งรายศาสตร์เอาใจใส่ในเรื่องหย่าและการแบ่งสินสมรสเป็นอันมาก กล่าวคือของที่ทำได้ด้วยกันหลังแต่งงาน ถ้าหย่าก็แบ่งเป็น ๓ ส่วนให้หญิง ๒ ส่วน ชาย ๑ ส่วน สำหรับลูกชายหรือลูกหญิงให้ไว้แก่เมีย

ชายเลวชอบทุบตีหญิงหัวแตกบ่าพังโดยไม่สมควร ให้ไล่ไป ธิบของไว้ทั้งหมดแม้จะทำมาหากินมาด้วยกัน ก็ไม่แบ่งให้เลย เพราะ “มันทำเลวต่อเจ้าที่ให้หย่ากัน”^{๑๘} ถ้าหญิงเลวชอบกบชู้ ให้แบ่งเงินให้ผัวครึ่งหนึ่ง ให้พ่อแม่ของหญิงครึ่งหนึ่ง ในกฎหมายกล่าวไว้ด้วยว่า “พ่อแม่ไม่สั่งสอน ถูกเป็นเหตุให้มีชู้”^{๑๙}

ถ้าพ่อแม่ผู้หญิงชายลูกสาวไปอยู่เรือนผัว เมื่อจะหย่ากันให้คืนค่าผู้หญิงตามข้อตกลงเดิม สมบัติที่ทำได้ด้วยกันแบ่งเป็น ๓ ส่วน ชายได้ ๒ ส่วน หญิงได้ ๑ ส่วน ชายซื้อหญิงไว้เป็นเมีย

๑๖. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

๑๗. เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

๑๘. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

๑๙. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

แล้วละทิ้งไปมีเมียใหม่ หญิงขอกินคำตัว ก็ไม่ยอมรับ เมื่อครบ ๓ ปี ให้ตัดสินว่าหย่าขาดกัน แล้วหญิงกินคำตัวตามข้อตกลงเดิม ฝ่ายละทิ้งเมียไว้ไม่ยอมหย่าครบ ๓ ปี ให้ตัดสินว่าหย่ากันแล้ว ถ้าไม่ครบ ๓ ปี ยังขาดแม้วันเดียว ก็ยังเป็นผัวเมียกันอยู่

ลักษณะมรดก ถ้าพ่อแม่ตาย มีลูกหลายคน แบ่งปันทรัพย์มรดกกันไม่ได้ ให้แบ่งตามที่พ่อแม่สั่งไว้ ซึ่งมีพยานรู้เห็น ถ้าผู้ตายไม่ได้สั่งเสียไว้ ให้พิจารณาว่าลูกคนไหนถือพ่อแม่เป็นศัตรูหรือไม่ แม่ขายลูกคนใด หรือไม่ได้ขาย ลูกคนใดยากจนหรือไม่ ลูกคนใดทำคุณแก่พ่อแม่ แล้วให้แบ่งมากน้อยตามควร ถ้าผัวเมียตาย ไม่มีลูกให้สมบัติตกเป็นของพ่อแม่พี่น้องฝ่ายหญิง ถ้าพ่อแม่พี่น้องฝ่ายหญิงไม่มี ให้เป็นของพ่อแม่พี่น้องฝ่ายชาย ถ้าญาติไม่มีทั้งสองฝ่าย ให้แบ่งเข้าพระคลังครั้งหนึ่ง และทำบุญส่งส่วนกุศลให้ผัวเมียนั้นอีกครั้งหนึ่ง

กติธรรมของพระเจ้ามังราย

๑. อันว่าคนชั่วนั้นแม้ทุกขียากก็กระทำบาปแล ผู้มีปัญญาแม้สุขก็ดี บมีสุขก็ดี ถึงตายก็ยากที่จะกระทำบาปกรรม^{๒๐}

๒. เห็นท่านมั่งมีอย่าอยากได้ เห็นท่านยากไร้อย่าดูแคลน^{๒๑}

๓. ให้คำมั่นสัญญากันไม่ดี มักจะเกิดความภายหลัง^{๒๒}

๔. ผู้ยากจนควรให้ความกรุณาอันควรแก่โทษพอประมาณ ให้ยืนอยู่คู่กับโลกเกิด^{๒๓}

๕. ขุนมี ๒ พวก คือ ๑ ขุนธรรม ๒ ขุนมาร ขุนธรรมพึงรู้ดังนี้ มีใจกรุณาไม่ปรับไหมไพร่แล ขุนมารนั้นมีดังนี้ ชอบปรับไหม ทบตี เบียดเบียนท่าน แย่งชิงเอาของท่าน แย่งเมีย แย่งแม่ยาย ลูกสาวหลานสาว ตลอดถึงเลือกสวนไร่นาของท่านแลได้ชื่อว่าขุนมาร อยู่ที่ใดย่อมก่อความฉิบหายที่นั่นแล^{๒๔}

๖. ไม่สมควรให้เหินห่างจากพระธรรมศาสตร์....ควรไต่ถามนักปราชญ์ผู้มีปัญญา ให้รู้ อันเปลี่ยนแปลงแห่งคนและคนอื่น ผู้ฉลาดในขนบธรรมเนียมอย่าหลงลืมเหงาม่วงอยู่ อย่างกล่าวคำที่หาประโยชน์ไม่ได้ หาแก่นสารไม่ได้ ไม่ควรให้เปล่าว่างเสียสักเวลาเดียว^{๒๕}

๒๐. มณี พยอมยงค์, เรื่องเดิม, หน้า ๔.

๒๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

๒๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

๒๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

๒๔. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

๒๕. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

อย่างไรก็ตามมังรายศาสตร์ยังได้วางหลักกฎหมายซึ่งสอดแทรกคตินิยมและจารีตประเพณีในอาณาจักรลานนาไทยอีกมากมาย จนมีอาจที่จะนำมาเอ่ยอ้างถึงได้ครบถ้วน ผู้เขียนได้เลือกคัดมาเฉพาะบางส่วนที่เห็นว่าสำคัญและน่าสนใจอย่างยิ่งเท่านั้น ซึ่งแม้จะเป็นเพียงส่วนน้อย แต่ก็คงพอที่จะทำให้ท่านผู้อ่านมองเห็นได้ว่า พระเจ้ามังรายทรงเป็นกษัตริย์นักปกครองและนักกฎหมายผู้ยิ่งใหญ่ ทรงไว้ซึ่งพระปรีชาญาณอันล้ำลึกและเกี่ยวข้อยอดเหมาะสมควรแก่ความเป็น "มหाराชา" อย่างยิ่งยวด ควรที่เราเหล่านักนิติศาสตร์จักเกื้อหนุนพระองค์ไว้ในดวงใจตราบชั่วกาลนาน

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์
(www.library.coi.go.th)

กฎหมายชลประทานของพญามังราย

ไกรศรี นิมมานเหมินท์

ในระหว่างที่นายคามิล นีออตตง เป็นกงสุลฝรั่งเศสประจำจังหวัดเชียงใหม่ ได้รวบรวมบรรดาพงสาวดาร ดำนาน นิทาน กวีนิพนธ์ ตลอดจนบันทึกที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของล้านนาไทยไว้เป็นอันมาก ข้าพเจ้าเป็นผู้มีโชคดียุคนึงที่ได้รับความกรุณาจากท่านกงสุลให้ตรวจค้นดูเอกสารเหล่านี้ และได้รับอนุญาตให้คัดลอกไปได้บ้างเท่าที่ความต้องการ บรรดาเอกสารที่ข้าพเจ้าได้คัดลอกมามีฉบับหนึ่งเรียกชื่อว่า มังรายศาสตร์ หรือ กฎหมายของพญามังราย ผู้สร้างนครเชียงใหม่ ซึ่งมีข้อความพิสดาร สมควรที่จะเผยแพร่ให้ชาวโลกได้เห็นความเจริญทางด้านการปกครองและวัฒนธรรมอันสูงของอาณาจักรล้านนาไทยในสมัยนั้น

น่าเสียดายที่ภายหลังเมื่อข้าพเจ้าได้ส่งต้นฉบับเดิมให้แก่เจ้าของไปแล้ว ได้เกิดกรณีพิพาทระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนของฝรั่งเศสขึ้น คือ ใน พ.ศ. ๒๔๘๓ สถานกงสุลฝรั่งเศสในเชียงใหม่ถูกปิดลง นายนีออตตง กงสุล ย้ายลงไปอยู่ที่กรุงเทพฯ ในขณะนั้นในเชียงใหม่ได้เกิดมีคณะ “รักชาติ” ขึ้นคณะหนึ่ง เรียกว่า “คณะเลือดไทย” ได้นำกรุกเข้าไปในที่ทำการและบ้านของกงสุลฝรั่งเศส ได้พบปะพงสาวดารและตำนานเอกสารดังกล่าวแล้วเป็นจำนวนมากมาย ทั้งที่ได้คัดลอกลงสมุดฝรั่งไปแล้วก็มี ที่ยังเป็นต้นฉบับเขียนในสมุดข่อย (สมุดไทย) หรือบนใบลานก็มี หนังสือมีค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเหล่านี้ถูกทิ้งลงไปในแม่น้ำปิงบ้าง ที่เหลือก็ถูกเผาผลาญจนไม่เหลือซากพร้อมทั้งเอกสารและข้าวของอื่น ๆ ของสถานกงสุล จึงเป็นที่น่าเสียดายและเสียใจในทรัพย์สินอันมีค่าของชาติไทย ซึ่งชาวต่างด้าวได้เป็นผู้ตรวจค้นหาแล้วอุกสำหรับรวบรวมไว้ โดยใช้เวลาหลายสิบปีแต่ได้ถูกน้ำมือของคนไทยเราเอง ซึ่งเรียกตนเองว่าเป็น “ผู้รักชาติ” ได้ทำลายลงไปอย่างย่อยยับ ภายในช่วงเวลาเพียงไม่กี่นาที

บรรดาจังหวัดทั้งหลายในประเทศไทยปัจจุบัน ไม่มีจังหวัดใดจะมีการชลประทานดีเท่าจังหวัดภาคเหนือ การชลประทานนี้ ข้าพเจ้าหมายถึงการชลประทานราษฎร์ คือหมายความว่าราษฎรเป็นผู้ขุดเหมือง (กูส่งน้ำ) ทำฝาย (เขื่อน) ทำพะนัง (ทำนบกั้นน้ำ) เอง โดยทางรัฐบาลไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือถ้าจะเกี่ยวข้องบ้าง ก็เป็นแต่เพียงให้ความช่วยเหลือบ้างเล็กน้อย และในบรรดาจังหวัดภาคเหนือเอง การชลประทานประเภทนี้คงไม่มีที่ใดจะเปรียบกับที่เชียงใหม่ได้ โดยที่จังหวัดภาคเหนือเต็มไปด้วยภูเขา ถ้าชาวนาชาวสวนไม่รู้จักทดน้ำเข้านาเข้าสวน โดยใช้วิธีทำเหมืองฝายและพะนังแล้ว เขาก็จะมีชีวิตอยู่ไม่ได้แน่ ๆ เพราะน้ำจะไหลไปสู่ที่ลุ่มโดยเปล่าประโยชน์

ต้นข้าวในนาของเขาก็จะเหี่ยวแห้งตายหมด ดังนั้น การทำเหมืองฝายและพะนังจึงเป็นสัญญาชดเชยหรือวัฒนธรรมของชาวล้านนาไทยจนถึงปัจจุบันนี้ เขาไม่ต้องรอกอยหรือร่ำร้องให้รัฐบาลมาทำให้ที่ใดพอมีกำลังแรงงานและกำลังเงินอยู่บ้าง เขาจะรวบรวมกันขุดเหมืองทำฝาย ช่วยแรง ช่วยสิ่งของกัน ทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ด้วยเหตุนี้การชลประทานราษฎรในจังหวัดภาคเหนือจึงเจริญยิ่งกว่าจังหวัดใด ๆ จนถึงทุกวันนี้

ความเจริญของการชลประทานราษฎรดังกล่าวนี้อาจเป็นผลสืบต่อเนื่องตามขนบธรรมเนียมและประเพณีที่ดีตั้งแต่โบราณกาลลงมา การขุดเหมืองเพื่อชักน้ำเข้ามานี้หาได้มีเพียงในระยะเร็ว ๆ นี้ไม่ แต่เมื่อนานมาแล้ว พญามังรายจะเข้าคืออาณาจักรหริภุญชัย (ลำพูน) ของมอญคือใน พ.ศ. ๑๘๒๔ ปรากฏว่ากษัตริย์หริภุญชัยได้ทำการเกณฑ์แรงงานราษฎรชาวมอญหริภุญชัยไปขุดเหมืองแล้ว ยาวถึง ๑๗,๐๐๐ วา หรือ ๓๔ กิโลเมตร เพื่อชักน้ำเข้ามา ลำเหมืองนี้เดิมเรียกชื่อว่าเหมืองแข็ง ต่อมาในสมัยพญาเกือนา รัชกาลที่ ๕ แห่งราชวงศ์มังราย ได้ทรงเปลี่ยนชื่อเป็นเหมืองแก้ว ตั้งอยู่ในเขตอำเภอแม่วิม (ปากตะวันออกของแม่น้ำปิง) จังหวัดเชียงใหม่ และยังเป็นเหมืองที่ยังใช้ได้อยู่ตลอดจนทุกวันนี้ บางแขนงบางส่วนของเหมืองแก้วนี้ ในปัจจุบันเรียกว่าเหมืองวังลาว ได้ชักน้ำเข้าหล่อเลี้ยงนาและสวนในอำเภอแม่วิม อำเภอสันทราย อำเภอเมืองเชียงใหม่ ตลอดจนถึงอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นจำนวนหลายหมื่นไร่

เมื่อมีการขุดเหมืองทำฝายน้ำขึ้นเช่นนี้ ก็จำเป็นจะต้องมีกฎหมายและข้อบังคับสำหรับการเหมืองฝายขึ้น จึงจะได้ผล ฉะนั้นในมังรายศาสตร์ หรือกฎหมายของพญามังราย จึงได้ตราเรื่องนี้ขึ้นไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน เพราะเหตุว่า ถึงแม้ว่าจะมีการชลประทานเป็นอย่างดี แต่ถ้าไม่มีสิ่งใดสำหรับคอยขัดเหนี่ยวไว้ เพื่อความเป็นระเบียบแบบแผนอันดีแล้ว ในที่สุดก็จะเกิดการโกลาหลขึ้น

ในสมัยโบราณ เหมืองฝายถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์มาก เพราะถ้าไม่มีเหมืองฝายแล้ว ก็จะไม่มี “เข้าเป็นเจ้า” รับประทาน ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีศาลเทพารักษ์ผู้ศักดิ์สิทธิ์สำหรับรักษาเหมืองฝายนั้น ๆ “ผู้ใดสะทอนหรือบุษายฝายท่านเสีย ต้องถือว่าผิดผีฝาย” หมายความว่า ผู้ใดไปทำอันตรายต่อศาลเทพารักษ์ซึ่งเฝ้าฝายอยู่ให้เสียหายลง มีความผิด โทษที่จะต้องได้รับก็คือ “หื้อมันแปลง (ทำ) หอบุชาคั่งเก่า แล้วหื้อมันแต่งเครื่องบูชาบริกรรมหื้อชอบ แล้วหื้อมันแปลงฝายไว้คั่งเก่า” นี่เป็นบทที่กำหนดไว้ในพระธรรมศาสตร์ แต่หากยังมีผู้ใดที่ยังไม่ยอมซ่อมแซมศาลและจัดบวงสรวงทำพิธีให้ถูกต้องแล้ว กฎหมายจะคิดค่าลงโทษต่อไปอีกคือ “ถ้ามันบ่แปลงหอบุชาหรือหาเครื่องบริกรรมบ่ได้ ฝายก็แปลงบ่ได้ หื้อมันเลี้ยงค่าค่ากินคนพวกแปลงฝายนั้นต่อเท่าแล้ว” คือ ผู้กระทำความผิดไม่สามารถทำงานด้วยตนเองได้ ก็ต้องออกค่าจ้างให้คนอื่นมาทำแทน แล้วเลี้ยงอาหารคนทำงานจนเสร็จ มิเช่นนั้นต้องถูกปรับสินไหม “ถ้าฝายใหญ่ ใหม ๓๓๐ เงิน ฝายน้อย ๑๑๐ เงิน”

ตามปกติ การสร้างฝายในภาคเหนือมักจะใช้ไม้ไผ่เป็นท่อน ๆ ยาวประมาณ ๑.๕๐ เมตร เสียบปลายให้แปลม คอกปักลงไปในดินใต้พื้นแม่น้ำ ไม้นี้ใช้จำนวนหลายหมื่นหลายแสนอัน จนสามารถปิดกั้นแม่น้ำไว้ได้ บางฝ่ายเขาก็ได้ทำช่องไว้สำหรับให้เรือแพแจ่นล่องได้สะดวก แต่บางแห่งก็มีได้ทำช่องไว้ให้ ฉะนั้น หากชาวเรือชาวแพทำให้เรือแพของตนไปชนถูกฝายเสียหาย ด้วยความประมาทก็ดี หรือด้วยความจงใจก็ดี พระธรรมศาสตร์กล่าวไว้ว่า “ผู้ใดใส่แพต้องถ่มถูก ฝายหลุ (พัง) ห้อมันแปลงแทน หรือมันแปลงบ่ได้ ฝายใหญ่เอาค่า ๑๑๐ เงิน ฝายน้อย ๕๒ เงิน” แต่ถ้าการกระทำนั้นเป็นเรื่องช่วยไม่ได้ คือ “ล่องเรือแพใหญ่ ถ่อฝายบ่แพ (ถ่อพาย ไม้ไผ่) ห้อมัน ฝายหลุเสีย ห้อมันแปลงแทน หรือมันแปลงบ่ได้ ฝายใหญ่เอาค่า ๕๒ เงิน ฝายน้อย ๓๒ เงิน เพราะว่า เหลือกำลังมันมา” กฎหมายก็ยังให้ความยุติธรรมแก่ผู้ที่กระทำผิด กล่าวคือ ถ้าทำฝายเสียหาย โดยเจตนา หรือด้วยความประมาทดังที่พระธรรมศาสตร์ได้กล่าวไว้ในตอนแรก โทษปรับไหมก็สูง แต่ถ้า “ถ่อฝายบ่แพ” คือ เกินกำลังที่จะถ่อหรือพาย อาจเป็นเพราะเรือแพหนัก หรือน้ำเชี่ยว ผู้ที่ ทำผิดก็ยังได้รับความกรุณาลดค่าปรับไหมลงครึ่ง

เมื่อถึงเวลาที่จะต้องไปร่วมแรงงานเพื่อส่วนรวม เช่น ทำเหมืองฝาย แต่ผู้ใดผู้หนึ่งหนีไปเสีย โดยไม่ยอมไปทำงานนี้ของสังคม ครั้นถึงเวลาจะได้รับประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากผลของงาน ที่ทำร่วมกัน ตนกลับไปแอบลักขโมยเอาประโยชน์นี้เข้าเป็นของตัวเองเสีย คนชนิดนี้ในสมัยโบราณ ถือว่าได้ทำความผิดต่อสังคมอย่างฉกรรจ์ โทษอาจได้รับการทรมานให้ขาดเจ็บหรืออาจถึงแก่ประหารชีวิต ดังกล่าวไว้ในพระธรรมศาสตร์ว่า “อันหนึ่งผู้ใดบ่แปลงเหมืองแปลงฝายสักเม็ด มัน ไปลักเอา น้ำห่าน ห้อมันหัวจนแตก แล้วปล่อยเสีย บ่เบียดอัน (หาก ไม่ทำอย่างนั้น) ห้อมัน ๑๑๐ เงิน” แต่ถึงแม้ จะถูกลงโทษแล้วก็ตาม ผู้นั้นยังไม่เข็ดหลาบ แต่กลับไปขโมยน้ำจากเหมืองฝายมาเข้าหล่อเลี้ยงไร่นาของตนเองอีก “หรือมันยังไปลักแถม (อีก) เส่า ห้อมันเสียค่าที่มันแล”

เหมืองฝายอันเป็นของส่วนรวม ผู้ที่ไปทำความเสียหายให้แก่สาธารณะวัตถุนี้ ย่อมต้องมีโทษ เช่น “ผู้ใดไปสู้ง้างปากเหมือง เสียเกินหนึ่งก็ตี เสียทั้งหมดก็ตี ห้อมันแปลงแทน ถ้ามันแปลงบ่ได้ ฝายถูกใหญ่เอาค่า ๓๓๐ เงิน ฝายถูกน้อยเอาค่า ๑๑๐ เงิน” แต่ถ้าผู้ทำผิดไม่มีเงินเสียค่าปรับไหม “ห้อมันใส่คอก (คุก) ไว้ ๓ เดือน”

ตามปกติฝายมีที่ไหน ย่อมปลาชุมที่นั่น เพราะน้ำจะเอ่อตั้งแต่เหนือฝายขึ้นไป แม่น้ำตอนนั้นจึงลึก และปลาจากแม่น้ำส่วนที่อยู่ใต้ฝายลงไป ก็จะพยายามขึ้นไปอยู่ในที่น้ำลึกนั้น ฝาย จึงเป็นสถานที่สำหรับหาปลาได้อย่างดี ถ้าผู้ใดทำความเสียหายให้แก่ฝาย เพื่อตนจะสะดวกในการจับปลานั้น ๆ ก็จะได้รับโทษปรับไหมหรือจำคุก แม้แต่ลำเหมืองที่ทอดเอาน้ำเข้าไปหล่อเลี้ยงต้นข้าวในนา หากผู้ใดที่ไปหาปลาในลำเหมืองนั้น “บ้านเหมืองกินปลา ห้อมันน้ำห่านขาดแห้งเสียง ห้อมันหัว

มันแตกป่วยไปเสีย” นี่เป็นโทษในสถานที่หนัก แต่ผู้กระทำผิดอาจได้รับโทษในสถานที่เบา คือ เพียงถูกริบเครื่องมือจับปลา หรือมิเช่นนั้นก็เพียงแต่ “หื้อเอามัน ไปถึงเจ้าขุน หื้อสอนมันเสีย” ก็ได้

จากน้ำที่ทคจากลำเหมืองเข้าไปหล่อเลี้ยงคันข้าวในนา ก็ต้องมีคันนาป้องกันไว้มิให้ไหล ไปสู่ที่ลุ่ม ถ้าผู้ใด “ช่าง (ระบาย) น้ำนาท่านหาปลา หื้อบ้าน (กัน) ไว้คังเก่าหรือมันบ่บ้าน ถ้ากล้า (คันข้าว) ที่นาเสียหายตายเท่าใด หื้อใช้เท่านั้น” แต่ถ้าเจ้าของนาขอร้องให้ผู้หาปลาทำคันนาให้ดีขึ้นกว่าเดิม แต่ผู้หาปลาที่ทำความเสียหายนั้นกลับอวดดีจองหอง คำว่าเจ้าของนาด้วยถ้อยคำที่ด่าและหยาบช้าสามัญ เจ้าของนามีอำนาจที่ถูกต้องตามกฎหมาย ที่จะตีศีรษะของผู้นั้นจนแตกก็ได้ ดังว่า “ผู้ใดช่างน้ำนาท่านเสีย.... เจ้าเข้าหรือเจ้านาวาแกมัน หื้อมันบ้านแปลงไว้คังเก่า มันสะหวาดำ เจ้านาเจ้าเข้า.... หื้อตีหัวมันแตกเสีย”

ผู้ที่เอาเปรียบต่อสังคม ในสมัยโบราณจึงเกิดขึ้นและถือว่าเป็นความผิดอย่างรุนแรงดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ที่ไม่ยอมไปทำงานเหมืองฝายของส่วนรวม แล้วมาแอบขโมยทคเอาน้ำจากเหมืองฝายนั้น เข้าไปหล่อเลี้ยงคันข้าวในนาของตนเอง ซึ่งอาจได้รับโทษถึงประหารชีวิต ในทำนองเช่นเดียวกัน แม้ในระหว่างผู้ที่ไปร่วมทำงานขุดเหมืองฝายด้วยกัน หากมีผู้ใดจะเอาเปรียบผู้อื่น โดยแบ่งเอาน้ำส่วนมากมาเข้าในนาของตน เหลือไว้ให้ผู้อื่นได้รับแต่เพียงส่วนน้อย ทำให้นาของผู้อื่นได้รับความเสียหายแห้งแล้งจนคันข้าวเหี่ยวแห้งตาย “หื้อมันผู้โลก ใช้ค้ำเข้า อันตายแตกนั้นเสีย” แต่ผู้ทำผิดนั้นหากไม่ยอมชดใช้ค่าเสียหาย แล้วกลับไปด่าว่าผู้ที่ได้รับความเสียหายด้วยถ้อยคำอันหยาบคาย ต้องปรับไหม ๑๓๐ เงิน และในเมื่อเกิดมีกรณีพิพาทเรื่องการแบ่งน้ำเกิดขึ้น “หื้อเจ้าขุนเร่งปันน้ำหื้อเสมอ (เท่า) กัน แล้วผู้หนึ่งบ่เชื่อขำ (นับถือขำเกรง) คำนั้น กลับ ไปลักเอาน้ำ เมื่อกลางคืน หื้อไหม ๑๐๐ เงิน หรือ ไปถู (แย่ง) เอาเมื่อกลางวันก็ดี กลางคืนก็ดี แล้วมันมีเครื่องมือ (อาวุธ) กับมือ (อยู่ในมือ) หื้อฆ่ามันเสีย ที่นั้น ถ้าบ่ฆ่า หื้อไหม ๓๓๐ เงิน” ฉะนั้น เราจะเห็นได้จากพระธรรมศาสตร์ตอนนี้ว่า ผู้ใดที่ถืออาวุธไปแบ่งเอาน้ำมาเข้าในนาของตน ผู้นั้นจะได้รับโทษถึงตาย มิเช่นนั้นก็ต้องถูกปรับ ๓๓๐ เงิน ในสมัยนั้น ชีวิต ๆ หนึ่งคงมีค่าไม่เกิน ๓๓๐ เงิน (บาท)

ถ้าในลำเหมืองใดมีน้ำเหลือแต่เพียงเล็กน้อย และคันข้าวโดยทั่วไปกำลังจะแห้งเหี่ยวตาย เพราะน้ำไม่เพียงพอหล่อเลี้ยง หากมีเจ้าของนาผู้ใดเอาเปรียบผู้อื่น ไปขโมยเพิ่มเติมน้ำเข้านาของตนมากเกินไปจนส่วนที่ตนควรจะได้รับตามที่เจ้าของได้แบ่งให้ไว้ “หื้อตีผู้ถู (แย่งขโมยไป) ลักหื้อจนหัวแตก บ่อันหื้อยับ (จับ) ตัวไปหาเจ้าขุนหื้อสอนมันตามคอง (ประเพณี) ถ้ามันยังไปถูลักเอาน้ำ แกรมเล่า หื้อฆ่าเสียกับที่นั้น”

เท่าที่ได้เขียนมาแล้ว ท่านผู้อ่านคงจะสังเกตเห็นว่า กฎหมายมังราย หรือ มังรายศาสตร์ ได้ลงโทษผู้ที่ทำผิดไว้เป็นสองสถาน ถ้าความผิดนั้นเป็นความผิดโดยมีการเอาเปรียบต่อสังคม

โทษรุนแรงมากถึงประหารชีวิต แต่ถ้าโทษนั้นเป็นโทษที่ไม่เกี่ยวข้องกับสังคม กฎหมายก็ลงโทษในสถานที่เบา คือ เพียงปรับไหม หรือเพียงแต่เรียกตัวผู้ทำผิดไปว่ากล่าวอบรมให้ละเว้นจากการกระทำผิดอีกต่อไป

ข้าพเจ้าไม่กล้ายืนยันว่า มังรายศาสตร์ฉบับนี้ เป็นกฎหมายที่ได้ตราขึ้นแต่ครั้งพญามังรายมหาราชยังเป็นกษัตริย์แห่งล้านนาไทยอยู่ คือ ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๐๑ ถึง พ.ศ. ๑๘๖๐ จริงหรือไม่ แต่ก็เชื่อว่าเป็นกฎหมายเก่าแก่ซึ่งได้คัดลอกต่อ ๆ กันมา เพราะในคอนหนึ่งของพระธรรมศาสตร์นี้เขียนไว้ว่า “ปีกัถไก ศักราชได้ ๘๘๐ ตัว ปัญญาณะหื้อหมื่นศรี ไหว้พระเมืองแก้ว แต่งสินไหมต่างเมืองมีสินนี้” ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากฎหมายฉบับนี้คงมีการต่อเติมหรือแก้ไขในสมัยพระเมืองแก้ว (รัชกาลที่ ๑๔ แห่งราชวงศ์มังราย) คือประมาณใน พ.ศ. ๒๐๕๑ โปรดสั่งแต่งด้วยว่า จุลศักราช ๘๘๐ มิได้ตรงกับปี “กัถไก” (ระกาเอกศก) แต่เป็นปีเปลิสิ (มะโรงสัมฤทธิศก) เนื่องจากได้คัดลอกต่อ ๆ กันมา แต่ จ.ศ. ๘๘๐ นี้ ตรงกับรัชกาลของพระเมืองแก้ว และในคอนท้ายของพระธรรมศาสตร์มีถ้อยคำเขียนไว้ว่าดังนี้ “มังรายศาสตร์ฉบับนี้ หมื่นกว้านทุ่งbung เขียนสืบเอาต่อพระยาแสนหลวงอ่าใน ผู้เป็นราชทูตในเมืองโยธิยา” ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นหลักฐานได้ชัดว่าพระธรรมศาสตร์ฉบับนี้มีใช่เป็นกฎหมายรุ่นใหม่ แต่หากเป็นกฎหมายที่ได้ใช้ในสมัยล้านนาไทยเมื่อยังเป็นประเทศเอกราช ถึงกับได้มีการส่งราชทูตไปประจำอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา

หมายเหตุ บทความเรื่อง “กฎหมายชลประทานของพญามังราย” นี้ มหาวิทยาลัยคอร์เนลในสหรัฐอเมริกา ได้ขออนุญาตแปลเป็นภาษาอังกฤษ ตีพิมพ์ขึ้นในหนังสือ *Ethnographic Notes on Northern Thailand*, edited by L. M. Hanks, J. R. Hanks, and L. Sharp, Data Paper Number 58, Southeast Asia Program, Department of Asian Studies, Cornell University.

ประวัติจังหวัดเชียงใหม่

จังหวัดเชียงใหม่ เป็นท้องถิ่นที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาเป็นเวลายาวนาน เคยมีประวัติเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนาไทย เป็นที่รู้จักในนามว่า “นครพิงค์เชียงใหม่”

เมืองนครพิงค์เชียงใหม่สร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๑๘๓๕ โดยพ่อขุนเม็งรายมหาราช พระมหากษัตริย์เชื้อสายวงศ์ลาวจักราช แห่งเมืองหิรัญนคร การสร้างเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ นั้นมีเรื่องราวเล่าไว้ในพงศาวดารและตำนานพื้นเมืองภาคเหนือที่สำคัญเป็นต้นว่า พงศาวดารโยนก และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า พ่อขุนเม็งรายได้ทูลเชิญพระสหาย คือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช แห่งกรุงสุโขทัย พ่อขุนงำเมือง แห่งเมืองพะเยา มาทรงช่วยพิจารณาขนาดของเมืองที่สร้าง ณ พื้นที่เชิงเขาด้านตะวันออกของดอยสุเทพ หลังจากทรงร่วมปรึกษากันแล้ว ได้ขนาดของเมืองที่มีความกว้าง ๘๐๐ วา ยาว ๑,๐๐๐ วา ใช้เวลาการก่อสร้างบรรดาสิ่งต่าง ๆ ของเมืองนานสี่เดือนก็แล้วเสร็จ จากนั้นพ่อขุนเม็งรายจึงทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ปกครองราชอาณาจักรล้านนาไทยสืบมา

นับจากพ่อขุนเม็งรายทรงสถาปนาเมืองนครเชียงใหม่แล้ว ก็ทรงรวบรวมบรรดาเมืองเล็กเมืองน้อยที่ยังตั้งตนเป็นอิสระให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในนามของอาณาจักรล้านนาไทย นครรัฐอิสระที่มีพระมหากษัตริย์ปกครองต่อเนื่องกันมาเป็นเวลายาวนาน ประวัติศาสตร์นับจากพ่อขุนเม็งราย เป็นต้นมา เป็นเรื่องราวของการปกครองอาณาจักร และการสงครามป้องกันบ้านเมือง เรื่องราวเหล่านี้เป็นสิ่งสะท้อนภาพในอดีต ของนครเชียงใหม่ให้เด่นชัดขึ้น

ประวัติศาสตร์การปกครองเมืองเชียงใหม่

เมืองเชียงใหม่ในฐานะราชธานีของอาณาจักรล้านนาไทยแห่งนี้ เป็นเมืองที่มีพระมหากษัตริย์ปกครองสืบต่อกันมาโดยลำดับ นับจากพ่อขุนเม็งรายเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์เม็งรายแล้วก็มีพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์เดียวกันครองราชย์สืบต่อมา เช่น พระเจ้าไชยสงคราม พระมหากษัตริย์พระองค์นี้ขึ้นครองราชย์ ณ เมืองเชียงใหม่เพียง ๔ เดือน ก็ทรงมอบให้ราชโอรส คือ พระเจ้าแสนภู ปกครองเมืองเชียงใหม่ ส่วนพระองค์เองกลับไปครองเมืองเชียงราย เป็นที่น่าสังเกตว่าพระมหากษัตริย์ผู้ครองเมืองเชียงใหม่ช่วงแรกนั้นมักจะยกเมืองเชียงใหม่ให้ราชโอรสปกครอง แล้วพระองค์เองไปครองเมืองเชียงรายแทน แต่ก็มิบางครั้งที่ทรงสร้างเมืองใหม่สำหรับเสด็จประทับ เช่น พระเจ้าแสนภู ทรงสร้างเมืองเชียงแสน เป็นต้น หลังจากรัชกาลพระเจ้าแสนภูแล้วมีพระมหากษัตริย์ราชวงศ์เม็งรายที่สำคัญอีกหลายพระองค์ที่มีพระปรีชาสามารถทั้งในด้านการปกครองอาณาจักร

และการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง เช่น พระเจ้าคำฟู พระเจ้าผาญ และพระเจ้ากือนา เมืองเชียงใหม่สามารถดำรงความเข้มแข็งทางการเมืองและสามารถควบคุมบรรดาหัวเมืองใหญ่น้อยไว้ในอำนาจเรื่อยมาจนกระทั่งถึงรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช ซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลพระเจ้าติโลกรานั้นกล่าวได้ว่าเมืองเชียงใหม่มีอำนาจทางการเมืองสูงสุดช่วงหนึ่ง สามารถยกทัพมาทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยาได้โดยไม่แพ้ไม่ชนะแก่กัน ถือเป็นการต่อสู้ที่มีเกียรติยศอย่างสูงสุดของพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ทั้ง ๒ ราชธานี ดังที่มีความบรรยายไว้ในรายละเอียดในวรรณคดีเรื่องลิลิตยวนพ่าย แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าหลังจากนั้นเมืองเชียงใหม่ก็เริ่มอ่อนแอลง

การเสียอิสรภาพแก่พม่าและกรุงศรีอยุธยา

การแย่งชิงอำนาจกันเองภายในราชวงศ์ เป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้เมืองเชียงใหม่ขาดกำลังความสามัคคีที่จะรักษามันเมืองไว้ได้ หลังจากรัชกาลพระเจ้าติโลกราชแล้ว เมืองเชียงใหม่ก็เริ่มเสื่อมถอยกำลังลงจนในที่สุดถึงพุทธศักราช ๒๑๐๑ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองได้ยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ และสามารถยึดเมืองได้โดยง่ายดาย เมืองเชียงใหม่ตกอยู่ในความปกครองของพม่าจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๑๓๕ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยาทรงยกทัพไปยึดเมืองเชียงใหม่คืนมาจากพม่าได้ชั่วระยะหนึ่ง พอสิ้นรัชกาลของพระองค์ เชียงใหม่ก็กลับไปอยู่ในอำนาจของพม่าอีก

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้โปรดให้ยกทัพขึ้นไปรบชิงเมืองเชียงใหม่จากพม่าถึง ๒ ครั้ง คราวแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๑๐๓ แต่ตีไม่สำเร็จ ครั้นถึงปี ๒๑๐๕ โปรดให้เจ้าพระยาโกษาธิบดีหรือโกษาเหล็กเป็นแม่ทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่คืนมาเป็นของกรุงศรีอยุธยาได้ไม่นานก็กลับไปขึ้นอยู่กับพม่าอีก

ช่วงระยะเวลาที่เมืองเชียงใหม่อยู่ในปกครองของพม่าบ้าง กรุงศรีอยุธยาบ้างนี้ เมืองเชียงใหม่ยังคงมีพระมหากษัตริย์ปกครองเรื่อยมา และมีบางคราวที่พม่าได้ส่งอุปราชมาปกครอง เช่น พระเจ้าบุเรงนองโปรดให้มังนรธาอู ราชโอรสมาปกครองเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๒๑ เป็นต้น นอกจากนี้บางครั้งเมืองเชียงใหม่ก็สามารถแข็งข้อจากอำนาจของพม่าได้บ้าง เช่น ใน พ.ศ. ๒๑๘๕ เจ้าองค์นก หรือพระเจ้าหอคำ ได้นำชาวลานนาไทยประกาศอิสรภาพจากพม่าตั้งตนขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ แต่เมื่อสิ้นรัชกาลแล้วเมืองเชียงใหม่ก็ตกไปอยู่ในการปกครองของพม่าเช่นเดิม

เมืองเชียงใหม่ขึ้นตรงต่อไทย

สมัยกรุงธนบุรี ใน พ.ศ. ๒๓๑๗ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงยกกองทัพขึ้นไป

ตั้งค่ายใหญ่ ณ เมืองลำพูน และได้เข้าล้อมตีเมืองเชียงใหม่คืนมาจากพม่าได้สำเร็จ ทรงตั้งพญาจำบ้านเป็นพระยาวิเชียรปราการ ในฐานะเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรี นับแต่นั้นเมืองเชียงใหม่ก็ขึ้นตรงกับไทยตลอดมา

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมืองเชียงใหม่เป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือในฐานะเมืองประเทศราช ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ พระยาภาวิลละเป็นพระยาวิเชียรปราการ เจ้าครองนครเชียงใหม่ มีอำนาจหน้าที่ปกครองดูแลบังคับราษฎรได้โดยอิสระ พระยาภาวิลละผู้นี้ได้ทุนบำรุงก่อสร้างซ่อมแซมสิ่งต่าง ๆ สำหรับเมืองขึ้นมากมายเป็นคันทว่า จัดการก่อสร้างกำแพงเมือง ประตูเมือง และป้อมปราการเมืองให้มั่นคงแข็งแรง นอกจากนี้ยังได้ปฏิสังขรณ์พระอารามน้อยใหญ่ให้มีความเจริญในฐานะมหานครที่เคยรุ่งเรืองมาแต่อดีตกาล พระยาวิเชียรปราการผู้นี้ได้ทำความดีความชอบต่อกรุงเทพฯ ต่อมาอีกหลายครั้ง เป็นต้นว่า ได้เกลี้ยกล่อมบรรดาหัวเมืองและกวาดค่อนครัวเขลมาศวามิภักดิ์กับไทยอยู่เนือง ๆ ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้โปรดเกล้าฯ สถาปนาเกียรติยศขึ้นเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ มีนามว่า พระบรมราชาธิเบศร์สุริยวงศ์ องค์อินทสุริยศักดิ์สมญามหาชาติยราช-ราชศวรรษ เจ้าฉันทสิมาพระนครเชียงใหม่ราชธานี (หลังจากนี้ให้มีเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่สืบต่อมาอีก ๙ คน โดยมีเจ้าแก้วนรวิชัยเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่คนสุดท้าย)

เมืองนครเชียงใหม่มีฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราช มีเจ้าผู้ครองนครปกครองโดยอิสระสืบมาจนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองบายในการที่จะจัดการปกครองบรรดาหัวเมืองในพระราชอาณาเขตให้เป็นระเบียบแบบแผนเหมือนกันทั่วพระราชอาณาจักร โปรดเกล้าฯ ให้รวมบรรดาหัวเมืองเข้าด้วยกันเป็นมณฑล ในครั้งนั้นเมืองนครเชียงใหม่ได้รับการจัดให้ไปรวมกับบรรดาหัวเมืองเหนือ ๕ เมืองคือ นครลำปาง นครลำพูน นครน่าน แพร่ และเงินรวมกันเป็นมณฑลเรียกว่า “มณฑลลาวเฉียง” โดยมีที่บัญชาการมณฑลตั้งอยู่ ณ นครเชียงใหม่ ชื่อมณฑลลาวเฉียงต่อมาได้เปลี่ยนเป็นเรียกตามทิศที่ตั้งของมณฑล เป็นมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ และเป็นมณฑลพายัพในที่สุด มณฑลพายัพนี้ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้ถูกนำไปรวมกับมณฑลมหาสารคาม เรียกว่า “ภาคพายัพ” อยู่ระยะหนึ่งจนถึง พ.ศ. ๒๔๖๕ จึงได้ยุบเลิกภาคพายัพ มณฑลพายัพก็แยกเป็นอิสระเรื่อยมาจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้มีการยกเลิกการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล จัดระเบียบการปกครองแผ่นดินแบบใหม่ เมืองนครเชียงใหม่ซึ่งขึ้นอยู่ในมณฑลพายัพก็มีฐานะเป็นจังหวัดเชียงใหม่ ขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทยมาจนปัจจุบัน

หนังสืออ้างอิง

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าธรรมาธิบดินทร. (ฉบับพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาอรรณพกระวีสุนทร ๕ พฤษภาคม ๒๕๐๓)

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี ๒๕๑๔.

พงศาวดารโยนก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. สำนักพิมพ์ศิลปปาบรรณาการ, กรุงเทพฯ, ๒๕๐๔.

ชุม ฅ บางช้าง, รองอำมาตย์โท. นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดเชียงใหม่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖.

สาขาสุนีย์ สุชนกร, นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่. อนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ กันยายน ๒๕๑๐.

ราชบัณฑิตยสถาน, สารานุกรมไทย เล่ม ๑๑ โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม ๒๕๑๕-๒๕๑๖

เรียบเรียงโดย

นางสาวบุหงา ศรีกันท

นักอักษรศาสตร์ ๕

งานประวัติศาสตร์ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร

ความทรงจำของ ๗พณฯ

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์

ท่านผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่ มาขอให้ผมเขียนข้อความบางประการเกี่ยวกับช่วงเวลาที่ผมมารับราชการเป็น “ข้าหลวงยุติธรรม ภาค ๔” (บัดนี้คือ อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕) ณ จังหวัดเชียงใหม่

ผมมีความยินดี เพราะช่วงเวลานั้น ยังสดชื่นอยู่ในความทรงจำของผมจนกระทั่งบัดนี้ แต่ผมคงเขียนได้แค่โดยสังเขป เพราะหน้ากระดาษของท่านคงมีจำกัด

ผมมารับราชการที่เชียงใหม่ ในช่วง พ.ศ. ๒๔๘๔ ถึง ๒๔๘๖ มีหน้าที่เป็นหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่ด้วย และเป็นข้าหลวงยุติธรรมภาค ๔ ซึ่งคลุมไปตลอดภาคเหนือ เลขไปถึงศาลจังหวัดพิษณุโลกและศาลอื่นในภาคเหนือตอนใต้ด้วย นับว่าเป็นปริมาตรอันกว้างขวางพอสมควรทีเดียว เป็นบุญของผมที่ในช่วงเวลานั้น ราชการศาลทั้งหมดที่อยู่ในความรับผิดชอบ ตลอดถึงท่านผู้พิพากษาคุลาการทั้งหลายของศาลทั้งหลายนั้น มีความเรียบร้อยเป็นปกติดี ไม่มีเรื่องเดือดร้อนรำคาญแต่ประการใดไม่ จะมีบ้างก็เป็นเรื่องหยาบหยาบเล็กน้อย ท่านคุลาการทั้งหลายในภาค บัดนี้ท่านก็เป็นใหญ่เป็นโตไปหมดแล้ว เว้นแต่บางท่านที่เกษียณอายุหรือมีละอายนั้นก็ล่วงลับไปแล้ว เหลืออยู่แต่ความทรงจำ

เฉพาะในศาลจังหวัดเชียงใหม่ เรามีคดีความทั้งแพ่งและอาญา ราว ๑๔๐๐ ถึง ๑๕๐๐ คดีต่อปี นับว่าพอแก่กำลังของผู้พิพากษาราว ๕-๖ คน เวลานั้นศาลแขวงยังไม่มี และศาลคดีเด็กก็ยังไม่มี เราอยู่กันฉันทพี่น้อง ถึงขนาดที่ผู้พิพากษารวมถึงข้าหลวงยุติธรรมด้วย ก็เรียกผู้พิพากษาอาวุโสในขณะนั้นว่า “พี่ใหญ่” (ขณะนั้นหนังจีนทางทีวียังไม่มี !) และเราก็ทำงานกันด้วยมโนธรรมของคุลาการแท้ ซึ่งผมจำได้ คดีอาญาเรื่องหนึ่ง ท่านผู้พิพากษาอาวุโสเป็นเจ้าของสำนวน ท่านพิจารณาแล้วเห็นควรยกฟ้อง ข้าหลวงยุติธรรมและผู้พิพากษาองค์คณะคนหนึ่ง เห็นควรลงโทษ เราตกลงกันขอให้เจ้าของสำนวนทำความเห็นแย้ง ท่านก็แย้งอย่างเด็ดเดี่ยว แต่เราก็ยังรักและทำงานกันฉันทพี่น้องต่อไป ไม่เคยคิดแทงหน้ายกระคายใจแต่อย่างใดเลย

ผมเคยมีความแปลกใจ ในคดีความซึ่งแสดงถึงพื้นเพทางจิตใจของชาวเหนือ ผมอยู่ศาลภาคกลางและศาลในกรุงเทพฯ เคยชำระคดีอุกฉกรรจ์มหันตโทษ ระวังโทษถึงประหารชีวิตในภาคกลางหรือกรุงเทพฯ คดีอย่างนี้ จำเลยเป็นต่อสู้อย่างชีวิต ถึง ๓ ศาลเลย เป็นปกติ แต่มาอยู่

ศาลเชียงใหม่ผมตกใจที่จำเลยในคดีโทษประหารชีวิตรับสารภาพตลอดข้อหา เมื่อเริ่มแรกการพิจารณา ถามผู้พิพากษาที่ท่านอยู่มาก่อนนาน ๆ ท่านว่าทางนี้ มีอย่างนี้บ่อย ๆ คนภาคเหนือเขาซื้อ ๆ อย่างนี้แหละ

พูดถึงเชียงใหม่สมัยผมอยู่ ยังคิดไม่ถึงเลย เป็นเมืองคิมิศีลธรรม เป็น "เมืองคนดี" เอาจริง ๆ ผู้คนใจบุญสุนทาน มีอย่างไหน วันอาทิตย์ เวลาที่ท่านปัญญาฯ เทศน์ ที่โรงคองคิง สามล้อหยุดงาน เอาสามล้อมาจอดเต็มลาน แล้วฟังเทศน์ตลอดเวลา วันวิสาขบูชา เขาแห่เทียนไปวัดสวนดอก หัวขบวนถึงวัดแล้ว ทางขบวนยังอยู่สะพานนวรัฐ

ภาพบรรดาลใจเหล่านี้ เป็นชนวนจุดให้เกิดความคิดเรื่องสร้าง "พุทธสถาน เชียงใหม่" ขึ้น เราชาวภาคใต้ ภาคกลาง และอื่น ไปอยู่เชียงใหม่ในระบายนั้น กลายเป็น "คนดี" ตามชาวเชียงใหม่เขาไปด้วย ยกตัวอย่างเรื่องฟังเทศน์วันอาทิตย์ การทำบุญใหญ่ ๆ และการสร้างพุทธสถานเชียงใหม่ ข้างหลวงประจำจังหวัด, ผู้บังคับการทหาร, ผู้กำกับตำรวจ, ข้างหลวงศึกษา, สรรพสามิต, ป่าไม้, ยาสูบ และข้าราชการในจังหวัดเกือบทั้งหมด ร่วมใจกันตั้งที่นั้งสนทนากัน คบคิดเชียงใหม่ ฟังเทศน์ด้วยกัน ทำบุญด้วยกัน และสร้างพุทธสถานด้วยกัน ผมจำได้คราวหนึ่งในการแห่โคมไฟวิสาขะไปวัดสวนดอก ดังกล่าวข้างต้น โคมไฟจะขาดมือ เพราะคนมาเตรียมแห่กันล้นลำฟ้ามีด ผมกระซิบท่านผู้บังคับการทหารว่าจะทำอย่างไรดี ท่านว่าไม่เป็นไร ผมจะขอแรง "อ้ายน้อง" ทำให้ ขอเวลา ๒ ชั่วโมง แล้วก็ทำสำเร็จ "อ้ายน้อง" ในกรมทำออกมาทันเวลา และยังออกมาแห่กับเขาด้วยเป็นทิวแถวน่าดูเหลือเกิน ขณะเดินขบวน ผมก็ได้เห็นสุภาพสตรีเชียงใหม่ นับสิบ ๆ แต่งกายแบบพื้นเมือง ห้อยดอกเอื้องคำจากมวยผม ถือขันเงิน ออกรับปัจจัยบำรุงวัด เป็นระยะ ๆ ภาพเหล่านี้ทำให้ชุ่มชื้นหัวใจ สุภาพสตรีเหล่านั้นเป็นเจ้านายฝ่ายเหนือก็มี เป็น "คุณหญิง" ไปแล้ว ก็มี ไม่มีใครไปกะไปเกณฑ์ท่าน ท่านศรัทธาของท่านเอง

ท่านปัญญาฯ และท่านมหาพรฯ แห่งวัดอุโมงค์ ในระบายนั้นท่านจุด "เพลิงธรรม" ขึ้นในใจของพวกเราชาวเชียงใหม่โดยแท้จริง ท่านแสดงปาฐกถาธรรมที่โรงคองคิง ทุกวันอาทิตย์ ผมเห็นสามล้อเขาไปนั่งฟังเทศน์ดังกล่าวแล้วข้างต้น ผมจึงแวะเข้าไปบ้าง พอหย่อนตัวลงนั่งที่ร้านไม้ไผ่สำหรับนั่งฟังเผอิญเหลือใจไปดู เห็นท่านผู้บังคับการทหาร นั่งอยู่ก่อนแล้ว ท่านบอกว่าท่านต้องมาฟังทุกอาทิตย์ ไม่งั้นรู้สึกว่าจะไรมันขาดไปก็ไมรู้

การสร้างพุทธสถานเชียงใหม่ ผมจำได้ว่าเริ่มคิดกันที่ขอบสระบัว บนยอดเนิน วัดอุโมงค์เวลากลางคืน ขณะนั้นมีท่านคหบดีชาวเชียงใหม่ ๒-๓ ท่าน, ท่านข้าหลวงประจำจังหวัด, ท่านข้าหลวงศึกษา และผมอีกคนหนึ่ง เราคิดกันอย่างไร มีเหตุผลอย่างไร และจะดำเนินการกันอย่างไร มีปรากฏอยู่ในสมุดที่ระลึกวันเปิดพุทธสถานเชียงใหม่แล้ว แต่ผมอยากจะทำถึงเหตุการณ์

ขบขันอันหนึ่ง ในวันประชุมใหญ่คณะสงฆ์ พ่อค้าหบดีและข้าราชการ ว่าจะเห็นดีพร้อมกันใหม่ ที่จะสร้างพุทธสถานเชิงใหม่ขึ้น เมื่อเห็นดีพร้อมกันแล้ว ก็เกิดมีผู้สัทธิบาทบริจาคทรัพย์เป็นทุน เริ่มต้นขึ้น ผมไม่ได้คิดมาก่อนว่าจะเรียกรัทธิบาทในวันนั้น จึงปลื้มใจรับอาสาขึ้นไปเป็นโฆษก รับบริจาค พ่อค้าหบดีเขบาบริจาคกันคนละห้าพันเป็นทิวแถว พอถึงข้าราชการผมหันไปดูคาท่าน ข้าหลวงประจำจังหวัด ท่านไม่พูด แต่ยกมือขึ้น ๕ นิ้วมือ โดยสัญชาติญาณ ซึ่งไม่รู้จะเรียกว่าอะไร ผมประกาศไปว่า “ท่านข้าหลวงจังหวัด ๕๐๐ บาท” ท่านมาบอกผมภายหลังว่า ใจหายใจกว่ากลัว ข้าหลวงยุติธรรมจะตะโกนไปว่า ๕,๐๐๐ เหมือนพ่อค้าเขาละก็แย่งเงินเดือนเราก็อันนี้ ผมก็บอกว่า ท่านครับ ผมก็อกเดียวกันกับท่านนั่นแหละ มีแต่ร่างกาย แรงใจ ขัดสนแรงทรัพย์

พุทธสถานเชิงใหม่ สำเร็จขึ้นมาได้ด้วยน้ำจิตน้ำใจ น้ำแรง และน้ำเงินของชาวเชิงใหม่ โดยแท้ ผมเห็นกับตา วันทำบุญวันหนึ่ง ผมเห็นหญิงชราผู้หนึ่ง มานั่งของ ๆ ที่ได้บริจาค แก้วเส็ดปากเก่า ๆ ที่ขูดไว้ ออก หยิบเงิน ๑ บาทขึ้นจอบ แล้วบริจาคสร้างพุทธสถานเชิงใหม่ ราคาเป็นล้านบาท

ผมอยู่เชิงใหม่มาได้ระยะหนึ่ง ท่านปลัดกระทรวงยุติธรรม แจ้งข่าวล่วงหน้ามาว่า จะเอาผม กลับกรุงเทพฯ ไปเป็นอธิบดีศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง ซึ่งได้รับการสถาปนาขึ้นใหม่โดยกฎหมาย ผมคิดอยู่คืนหนึ่งตัดสินใจกราบเรียนท่านไปว่า ผมขอความกรุณาอยู่เชิงใหม่ไปก่อน เพราะเกิด ความรักและศรัทธาต่อเชิงใหม่เสียแล้ว ท่านก็เมตตา ไม่ขัดข้อง เรื่องนี้ เพื่อนผู้พิพากษาทาง กรุงเทพฯ เขาล้อผมว่า เขากำลังสร้างโบสถ์จะไปสวรรค์นี้พพาน ไม่เอาดีทางโลกเสียแล้ว

ในที่สุด โลกก็ลุดผมไปจนได้ ผมได้รับคำสั่งกระทรวง ให้ไปช่วยราชการในตำแหน่ง ปลัดกระทรวงยุติธรรม เมื่อกรกฎาคม ๒๔๘๖

วันผมอำลา ขึ้นรถไฟด่วน มองดูทิวทัศน์เชิงใหม่ไกลออกไป-ไกลออกไปทุกที ใจผม หวนระลึกไปถึงบทเพลงของคุณหลวงวิจิตรวาทการ ที่ว่า “พึงจะนคร สมนามกร นครเชิงใหม่/ บ้านเมืองก็สวย ดอกไม้ก็งาม สมศักดิ์สมนาม ของลานนาไทย”

ผมอยากให้เชิงใหม่เป็นอย่างนี้ต่อไป ไม่อยากให้เป็นอย่างแดนของ “สามเหลี่ยมทองคำ” เลย

ผมเขียนเท่านี้ ก็คงพอ เป็นเรื่องพูดเรื่อย ๆ ไป หาใช่บทความเป็นหลักเป็นฐาน หรือเป็น ทางวิชาการ ประการใดไม่ ถ้าท่านผู้พิพากษาหัวหน้าศาล จะไม่เอาลงพิมพ์ ผมก็ไม่ว่าอะไร

แต่ก็มีอีกข้อ ที่ผมใคร่ขออนุโมทนา คือ การสร้างพระรูป เสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ พระบิดาและปฐมอาจารย์ของนักกฎหมายไทย ผมเป็นหลานศิษย์ ไม่ทัน ได้เห็นพระองค์ท่าน แม้บิดาผมจะเป็นศิษย์รุ่นแรก แต่ผมก็ฝันเห็นพระองค์ท่านมาตลอดระยะเวลา

ที่เป็นผู้พิพากษาคุลาการ ที่ผืนเห็นก็เพราะในตู้หนังสือของบิดาผม มีพระรูปและคำราชของพระองค์ท่านอยู่มากพอสมควร ทำให้ผมมีความประทับใจในพระปัญญาบารมี ที่ท่านได้สร้างสรรค์สถาบันศาลสถิตย์ยุติธรรมของไทย ให้รุ่งเรืองเทียมทันนานาอารยประเทศ นอกจากนี้พระบารมีนี้กระมังที่คลบบรรดาลให้ผม สอบแข่งขันได้ทุนเล่าเรียนปริญญาตรี ไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ ประเทศอังกฤษ ได้ผลสำเร็จเป็นตัวแทนคนขึ้นมาจนถึงเวลานี้ หลักการของท่านสรุปเป็น “ความบริสุทธิ์ ยุติธรรม” ในดวงใจของนักกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้พิพากษาคุลาการทั้งหลาย อันพึงยึดมั่นถือมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ต่อประชาชนเสมอไปและตลอดไป ดังนี้ ผมเข้าใจว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงได้บรรจุโนธรรมข้อนี้ไว้ในเนื้อเพลง “ตราวุธ” อันเป็นเพลงประจำคณะนิติศาสตร์ ม.ธ. และ นักศึกษานิติฯ ม.ธ. ได้ไปร้องเพลงนี้กระหึ่มพร้อมกัน ณ พระพักตร์พระรูปเสด็จในกรมฯ ที่หน้ากระทรวงยุติธรรม ทุกวันพี ที่ ๑ สิงหาคม ของทุกปี

ขอให้พระรูปที่สถิตย์อยู่ ณ หน้าศาลยุติธรรม จังหวัดเชียงใหม่ จงศักดิ์สิทธิ์ และแผ่พระบารมีให้นักกฎหมายทั้งหลายทั้งที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในศาล และที่อยู่ข้างนอก จงถือไว้มั่นซึ่ง “ความบริสุทธิ์ ยุติธรรม” นี้เทอญฯ.

ทำเนียบอธิบดีผู้พิพากษามาตรา ๕

กระทรวงยุติธรรมได้ตั้งศาลมณฑลขึ้นในแต่ละภาค โดยมีวัตถุประสงค์ให้มีอธิบดีผู้พิพากษามาตราเป็นตัวแทนของกระทรวงยุติธรรม ทำหน้าที่ปกครองดูแลให้ศาลทุกศาลในเขตภาค ปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องตามระเบียบของกระทรวงยุติธรรม

สำหรับจังหวัดเชียงใหม่ ได้ตั้งศาลมณฑลพายัพ มีอธิบดีผู้พิพากษามาตรามณฑลพายัพ ทำหน้าที่ในตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษามาตราฯ และผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่ด้วย จากหลักฐานที่สำนักงานอธิบดีผู้พิพากษามาตรา ๕ ปรากฏว่าในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ อธิบดีผู้พิพากษามาตรามณฑลพายัพท่านแรกคือ อำมาตย์เอกพระมุนาณวิมลศาสตร์

ตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษามาตรา ๕ มีชื่อเรียกเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับดังนี้ คือ อธิบดีผู้พิพากษามาตรามณฑลพายัพ, ข้าหลวงยุติธรรม, ข้าหลวงยุติธรรม (ภาคเหนือ), ข้าหลวงยุติธรรมภาค ๔, ข้าหลวงยุติธรรมภาค ๕, จนถึงปัจจุบันเรียกชื่อว่า “อธิบดีผู้พิพากษามาตรา ๕” ดังมีรายนามต่อไปนี้.-

พ.ศ. ๒๔๗๔-๒๔๗๖	อำมาตย์เอกพระมุนาณวิมลศาสตร์ (ชม จามรมาน) อธิบดีผู้พิพากษามาตรามณฑลพายัพ
พ.ศ. ๒๔๗๖	พระยาภัทรนาวิกธรรมจรรย์ (เอื้อน ภัทรนาวิก) อธิบดีผู้พิพากษามาตรามณฑลพายัพ
พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๗๘	หลวงประสาธศุภนิติ (ประมูล สุวรรณศรี) ข้าหลวงยุติธรรม
พ.ศ. ๒๔๗๙-๒๔๘๔	หลวงธรรมบุญวุฒิกร (ประวัตร์ ปัตตพงศ์) ข้าหลวงยุติธรรม (ภาคเหนือ)
พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๕	หลวงประเสริฐมุนิกิจ (ประเสริฐ ศิริสัมพันธ์) ข้าหลวงยุติธรรมภาค ๔
พ.ศ. ๒๔๘๕	พระคุณพาศย์สุวณฺฑ์ (ปิ่น ปัทมฐาน) ข้าหลวงยุติธรรมภาค ๔
พ.ศ. ๒๔๘๖-๒๔๘๘	หลวงจักรปาณิสวัสดิ์วิสุทธิ (วิสุทธิ จักรปาณิ ไกรฤกษ์) ข้าหลวงยุติธรรมภาค ๔
พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๔๘๖	นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ข้าหลวงยุติธรรมภาค ๔

พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๕๐๒	หลวงการุณย์นราทร (การุณย์ การุณย์นราทร)	
	ข้าหลวงยุติธรรมภาค ๔	
	ข้าหลวงยุติธรรมภาค ๕	
	อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕	
พ.ศ. ๒๕๐๒	นายขง เหลืองรังษี	อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๐๖	นายสนาม นิลกำแหง	อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๐๘	นายจินดา บุญอาคม	อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๐	นายปิ่นโน สุขทรศนี	อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
พ.ศ. ๒๕๑๑	นายจำรูญ เจริญกุล	อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
พ.ศ. ๒๕๑๑	นายเสนีย์ วาทิน	อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
พ.ศ. ๒๕๑๒-๒๕๑๓	นายดวง ดีวาจิน	อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๔	นายรัตน์ ศรีไกรวิน	อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
พ.ศ. ๒๕๑๕	นายฉันท วรรณวิทย์สถิตญาณ	อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๗	นายเดช วุฒิสงห์ชัย	อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๘	นายประถม วิเชียรเนตร	อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๒๐	นายสีห์ กลายนสูตร	อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๓	นายขจร ไรจนวิภาค	อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
พ.ศ. ๒๕๒๓-๒๕๒๕	นายพนธ์ พิรวินิจ	อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
พ.ศ. ๒๕๒๕-	นายสวัสดิ์ รอดเจริญ	อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕

ทำเนียบผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่

ศาลจังหวัดเชียงใหม่ เดิมมีชื่อว่า “ศาลมณฑลพายัพ” มีอธิบดีผู้พิพากษามาทำหน้าที่ในตำแหน่งผู้พิพากษาหัวหน้าศาลอีกตำแหน่งหนึ่ง จากหลักฐานของสำนักงานอธิบดีผู้พิพากษามา ๕ ปรากฏว่าในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ศาลมณฑลพายัพเปลี่ยนชื่อเป็น ศาลจังหวัดเชียงใหม่ และปี พ.ศ. ๒๔๘๗ มีตำแหน่งผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่เป็นปีแรก และผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่ท่านแรกคือนายใหญ่ ศาลยาชีวิน ได้สับเปลี่ยนต่อมาตามลำดับดังนี้.-

พ.ศ. ๒๔๘๗-๒๔๘๘	นายใหญ่ ศาลยาชีวิน
พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๕๐๑	นายอินทร์ อุดล
พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๐๓	นายสุธรรม ภัทราคม
พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๐๕	นายเฉลิม สติชัยทอง
พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๐๖	นายอุดม ทั่นควน
พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๑๐	นายธานีรินทร์ กรัยวิเชียร
พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๓	นายวินิจ วินิจนัยภาค
พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๔	นายเชิร เจริญวัฒนา
พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๗	นายประมาณ ชันชื้อ
พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๘	นายนิเวศน์ คำผอง
พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๒๑	นายประจักษ์ พุทธิสมบัติ
พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๒๔	นายประสงค์ อีฐรัตน์
พ.ศ. ๒๕๒๔ - ปัจจุบัน	นายสุประดิษฐ์ หุตะสิงห์

ผู้พิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ปัจจุบัน

นายสุประดิษฐ์ หุดะสิงห์
นายเดิมพัน จรรยามั่น

ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่
ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลประจำกระทรวง
ช่วยราชการศาลจังหวัดเชียงใหม่

นายนคร พจนวรพงษ์
นายอรรถสิทธิ์ ร่มไทรทอง
นายชาติ พักทองอยู่
นายรัตน กองแก้ว
นายณรงค์ ไชยวงศ์
นายปัญญารัตน์ วีระยะวานิช
นายมานัส เหลืองประเสริฐ
นายวีระวัฒน์ ปวราจารย์
นายไพรัช เกิดศิริ
นายชัยวุฒิ โลหะรัตนานนท์
นายพรศักดิ์ ศุภศรี
นายเดชา หงส์ทอง

ทำเนียบอธิบดีผู้พิพากษามาตรา ๕

ทำเนียบผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่
ผู้พิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ปัจจุบัน

รวบรวมโดย

นางอรุณี คุณเงิน

เจ้าหน้าที่ธุรการ ๓

สำนักงานอธิบดีผู้พิพากษามาตรา ๕

บันทึกการสร้างอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่

เมื่อเดือนมิถุนายน ๒๕๑๕ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งคุณชลอ ธรรมศิริ ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ได้มีโครงการที่จะปรับปรุงการก่อสร้างศาลากลางจังหวัด และดำเนินการก่อสร้างศูนย์ราชการของจังหวัดขึ้น ได้ตกลงให้มีการใช้ที่ดินบำรุงพันธุ์สัตว์บ้านแม่หยวก อำเภอเมืองเชียงใหม่ เนื้อที่ประมาณ ๑๖๐ ไร่ เพื่อใช้ในการก่อสร้างศาลากลางจังหวัด และศูนย์ราชการของจังหวัดขึ้น และให้กระทรวงยุติธรรมดำเนินการขอกันที่ดินในศูนย์ราชการดังกล่าวไว้ เพื่อสร้างอาคารศาลและบ้านพักข้าราชการ กระทรวงยุติธรรมได้พิจารณาแล้วเห็นว่า เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับการขยายตัวของตัวเมืองในอนาคต จึงเห็นสมควรสร้างอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ขึ้นใหม่ โดยในขั้นแรกได้ดำริที่จะสร้างอาคารศาลจังหวัดขนาด ๑๕ ถึง ๑๖ บัลลังก์ พร้อมกับบ้านพักผู้พิพากษา และบ้านพักข้าราชการอื่น ๆ จำนวน ๑๕ หลัง ซึ่งต้องใช้ที่ดินในการก่อสร้างไม่น้อยกว่า ๑๐ ไร่ จึงได้ดำเนินการขอกันที่ดินจากศูนย์ราชการจังหวัดเชียงใหม่ไว้ พร้อมกันนั้นกระทรวงยุติธรรมได้พิจารณาเห็นว่า อาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่หลังเดิมซึ่งได้ก่อสร้างและเปิดทำการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นอาคารสองชั้น ปัจจุบันนอกจากใช้เป็นทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่แล้ว ยังใช้เป็นทำการสำนักงานอธิบดีผู้พิพากษาศาล ๕ ศาลแขวง และสำนักงานบังคับคดีและวางทรัพย์ภูมิภาคที่ ๕ จึงมีสภาพคับแคบ เฉพาะศาลจังหวัดเชียงใหม่มีห้องพิจารณาคดีเพียง ๖ ห้อง จึงได้ตัดแปลงจนกระทั่งมีห้องพิจารณาคดี ๘ ห้อง แต่ก็ยังไม่เพียงพอกับปริมาณงานที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งไม่สะดวกแก่ประชาชนผู้มาติดต่อราชการ ประกอบกับเพื่อให้เหมาะสมกับสถาบันของอำนาจตุลาการ กระทรวงยุติธรรมได้เล็งเห็นความสำคัญในเรื่องนี้ จึงได้ดำเนินการของบประมาณก่อสร้างอาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่ขึ้นใหม่ และด้วยความสามารถของคณะผู้บริหารของกระทรวงยุติธรรมประกอบกับได้รับความร่วมมือจากข้าราชการฝ่ายอื่น กระทรวงยุติธรรมประสบความสำเร็จในการของบประมาณสร้างอาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่หลังใหม่สูงกว่าที่ได้ดำริไว้ในขั้นแรก อาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่หลังใหม่เป็นตึกสามชั้น หลังคาทรงไทยขนาด ๒๕ บัลลังก์ กว้าง ๓๘ เมตร ยาว ๕๒ เมตร ก่อสร้างพร้อมบ้านพักผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่ ๑ หลัง บ้านพักผู้พิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ ๑๐ หลัง บ้านพักระดับ ๑-๘ จำนวน ๑ หลัง บ้านพักระดับ ๕-๖ จำนวน ๒ หลัง บ้านพักระดับ ๓-๔ จำนวน ๑ หลัง พร้อมด้วยเครื่องครุภัณฑ์ ถนน ลานจอดรถยนต์ รั้ว และโรงจอดรถยนต์ ได้ก่อสร้างขึ้นที่ศูนย์ราชการจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งได้ขอกันที่กันไว้แล้วในขั้นแรก ในการดำเนินงานก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่และบ้านพัก กระทรวงยุติธรรมได้มีคำสั่งที่ ๑๕๕/๒๕๒๓ แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานคือ

ก. คณะกรรมการรับของประกวดราคา

๑. ผู้อำนวยการกอง กองกลาง
สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นประธานกรรมการ
๒. ผู้อำนวยการกอง กองการเจ้าหน้าที่
สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการ
๓. นายเชียมกริช กฤษณจินดา
เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป ๖ เป็นกรรมการ

ข. คณะกรรมการเปิดซองประกวดราคา

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม (นายศิริ อติโพธิ์) เป็นประธานกรรมการ
๒. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม (นายเฉลิม การปลื้มจิตต์) เป็นกรรมการ
๓. อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕ (นายขจร โรจนวิภาค) เป็นกรรมการ
๔. เลขาธิการส่งเสริมงานตุลาการ (นายอนุวัติ บุนนาค) เป็นกรรมการ
๕. ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่
(นายประสงค์ อธิรัตน์) เป็นกรรมการ
๖. ผู้แทนกองแบบแผน กรมโยธาธิการ เป็นกรรมการ
๗. ผู้แทนสำนักงบประมาณ เป็นกรรมการ
๘. ผู้อำนวยการกอง กองคลัง
สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการ
๙. นายประสพสุข บุญเดช ผู้พิพากษาประจำกระทรวง เป็นกรรมการ
๑๐. นายวิชัย ชื่นชมพูนุท
ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลประจำกระทรวง เป็นกรรมการและเลขานุการ

ค. คณะกรรมการตรวจการจ้าง

๑. อธิบดีผู้พิพากษภาค ๕
(นายชนด์ พิริวินิจ, นายสวัสดิ์ รอดเจริญ) เป็นประธานกรรมการ
๒. ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่
(นายประสงค์ อธิรัตน์, นายสุประดิษฐ์ หุตะสิงห์) เป็นกรรมการ
๓. ผู้พิพากษาอาวุโสในศาลจังหวัดเชียงใหม่
(นายเดิมพัน จรรยามั่น) เป็นกรรมการ
๔. ผู้แทนกองแบบแผน กรมโยธาธิการ
(นายอาทร สิทธิเวช) เป็นกรรมการ

จากการประกวดราคาก่อสร้างพุทธธรรมได้พิจารณาเลือกห้างหุ้นส่วนจำกัด รุ่งเรืองทรายงาม เชียงใหม่ โดยนายณรงค์ ภูจินาพันธ์ หุ้นส่วนผู้จัดการ เป็นผู้รับเหมาก่อสร้างในราคารวมทั้งสิ้น ๖๗,๘๗๐,๐๐๐ บาท กำหนดทำงานให้แล้วเสร็จใน ๘๐๐ วัน นับตั้งแต่วันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๒๓ ถึงวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖ โดยแบ่งงานออกเป็น ๒๐ งวด อาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่ได้ทำพิธีวางศิลาฤกษ์เมื่อวันอังคารที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๕ โดยมี ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นประธานในพิธี การดำเนินงานก่อสร้างอาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่มีเหตุล่าช้าเกี่ยวกับกรณีกระทรวงยุติธรรมส่งเจ้าหน้าที่ไปควบคุมงานและชี้สถานที่ล่าช้า การย้ายสถานที่ก่อสร้างบ้านพัก การทดสอบดิน และการกำหนดความยาวของเสาเข็ม ซึ่งสาเหตุดังกล่าวมิใช่ความผิดของผู้รับจ้าง กระทรวงยุติธรรมจึงได้พิจารณาต่ออายุสัญญาจ้างให้ผู้รับเหม่อีกเป็นเวลา ๑๐๕ วัน และต่อมาเมื่ออายุของสัญญาใกล้จะสิ้นสุดลง คณะกรรมการตรวจการจ้างได้พิจารณาเพื่อความเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยของทางราชการยิ่งขึ้น จึงได้เปลี่ยนแปลงรายการก่อสร้างรวม ๑๘ รายการ โดยที่ผู้รับจ้างมิได้คิดค่าใช้จ่ายเพิ่ม การเปลี่ยนแปลงรายการดังกล่าวเป็นเหตุให้การก่อสร้างล่าช้าไปอีก กระทรวงยุติธรรมจึงได้ต่ออายุสัญญาจ้างให้ผู้รับจ้างอีกเป็นเวลา ๓๕ วัน ซึ่งการก่อสร้างอาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่หลังใหม่ก็ได้แล้วเสร็จตามสัญญา

อาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งได้ก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว มีลักษณะเป็นอาคารแผ่หลังคาทรงไทย สูงสามชั้นรวมทั้งมีชั้นใต้ดินด้วย อาคารหลังนี้นอกจากจะใช้เป็นที่ทำงานของผู้พิพากษาและข้าราชการตุลาการศาลจังหวัดเชียงใหม่แล้ว ยังเป็นที่ทำการของสำนักงานอธิบดีผู้พิพากษาศาล ๕ สำนักงานบังคับคดีและวางทรัพย์ภูมิภาคที่ ๕ และสำนักงานคุมประพฤติประจำศาลจังหวัดเชียงใหม่ ในตัวอาคารได้ตกแต่งและติดตั้งเครื่องอำนวยความสะดวกไว้อย่างพร้อมมูล ห้องอธิบดีผู้พิพากษาศาล ๕ ผู้พิพากษาหัวหน้าศาล ผู้พิพากษาอาวุโส ตกแต่งด้วยพรมปูพื้น และติดตั้งเครื่องปรับอากาศ ห้องผู้พิพากษา จำศาล ห้องพิจารณาคดี ๑๒ ห้อง ติดตั้งเครื่องปรับอากาศด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีห้องทำงานแล้ว อาคารหลังนี้ยังเปรียบพร้อมด้วยห้องประชุมขนาดใหญ่ สามารถจุผู้เข้าประชุมได้ประมาณ ๒๐๐-๒๕๐ คน ห้องประชุมเล็กจุผู้เข้าประชุมได้ประมาณ ๓๐ คน ห้องสมุด ซึ่งติดตั้งเครื่องปรับอากาศพร้อม ห้องอาหารผู้พิพากษา ห้องพักผ่อนงานอัยการ ห้องพักผ่อนความ ไม่เพียงแต่มีห้องทำงานที่พร้อมมูลเท่านั้น อาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่ยังได้รับจัดสรรวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ประจำสำนักงานที่ทันสมัยอย่างครบครัน ทั้งนี้รวมอยู่ในงบประมาณก่อสร้างอาคารที่ผู้รับจ้างต้องจัดหาให้ด้วย อาทิ โต๊ะชุดทำงานของอธิบดีผู้พิพากษาศาล ๕ ผู้พิพากษาหัวหน้าศาล ผู้พิพากษา จำศาล รองจำศาลและข้าราชการตุลาการระดับ ๕-๖ ระดับ ๓-๔ ระดับ ๑-๒ และ โต๊ะพิมพ์ดีดพร้อมเก้าอี้ รวมทั้งหมด ๑๑๘ ชุด ตู้เก็บเอกสารชนิด

๔ ลิ้นชัก และชนิด ๒ บานรวม ๖๐ ตู้ ตู้ไม้สักเก็บหนังสือ ๒๐ ตู้ พัดลมชนิดตั้งพื้น ๔๐ เครื่อง โต๊ะประชุมขนาดกลางนั่งได้ ๓๐ คนพร้อมเก้าอี้ นอกจากนี้มีพระบรมฉายาลักษณ์ ๓๓ รูป นาฬิกาแขวนชนิดทรานซิสเตอร์ ๓๘ เรือน ติดตั้งในห้องทำงานและห้องพิจารณา โต๊ะหมู่บูชา ชุดแก้ว ๓ ชุด พระพุทธรูป ภ.ป.ร. ขนาดหน้าตัก ๘ นิ้ว ๓ องค์และธงชาติพร้อมขาตั้ง ๓ ชุด และยังมีเครื่องใช้ที่จำเป็นในการดูแลรักษาและทำความสะอาดตัวอาคารอีก เช่น เครื่องดูดฝุ่น เครื่องตัดหญ้า อย่างละ ๒ เครื่อง และเครื่องถูพื้น ๕ เครื่อง ทั้งมีเครื่องโทรศัพท์ภายในพร้อมตู้สาขา สามารถต่อออกภายนอกได้ ๕๐ เครื่อง นอกจากนี้ภายในตัวอาคารยังมีระบบการรักษาความปลอดภัยที่ทันสมัย ระบบดับเพลิงอัตโนมัติที่เครื่องดับเพลิงจะทำงานทันทีเมื่อได้รับความร้อนหรือมีควันไฟถึงระดับที่ตั้งไว้

อนึ่ง นอกจากสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ดังกล่าวที่ทางราชการจัดสรรให้ ทางศาลจังหวัดเชียงใหม่ยังได้จัดหาเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัยเพิ่มเติมอีก เพื่อให้อาคารหลังนี้ได้ชื่อว่าเป็นศาลที่สามารถอำนวยความสะดวกรวดเร็วและความปลอดภัยให้แก่ประชาชนผู้มีอรรถคดีอย่างแท้จริง กล่าวคือได้นำระบบโทรศัพท์วงจรปิดมาใช้ ทั้งนี้เพื่อช่วยในการรักษาความปลอดภัยภายในตัวอาคารและใช้ควบคุมดูแลการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ธุรการศาลให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและรวดเร็วด้วย

ระบบโทรศัพท์วงจรปิดนี้ มีกล้องโทรศัพท์ติดตั้งอยู่ ณ จุดสำคัญของอาคารรวม ๔ กล้อง จอภาพหรือเครื่องรับโทรศัพท์จะติดตั้งอยู่ในห้องผู้พิพากษาหัวหน้าศาล มีเครื่องควบคุมที่สามารถจะเลือกดูจุดใดจุดหนึ่งที่ติดตั้งกล้องโทรศัพท์ไว้ก็ได้ตามความต้องการ นอกจากนี้ยังมีกล้องโทรศัพท์อีกกล้องหนึ่งที่ใช้สำหรับถ่ายทอดภาพภายในห้องพิจารณา ออกมายังเครื่องรับโทรศัพท์ภายนอกจำนวน ๒ เครื่อง ซึ่งตั้งไว้บริเวณหน้ามุขภายในตัวอาคารชั้นที่หนึ่งและชั้นที่สอง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ให้ประชาชนได้ดูและฟังการพิจารณาอย่างทั่วถึง เมื่อมีการพิจารณาคดีสำคัญหรือคดีที่อยู่ในความสนใจของประชาชนซึ่งไม่อาจเข้าฟังการพิจารณาในห้องพิจารณาได้ทั้งหมด กล้องโทรศัพท์และจอภาพหรือเครื่องรับโทรศัพท์ดังกล่าว สามารถถอดเก็บรักษาไว้ในที่มั่นคงได้ในเวลาที่ไม่ใช้งาน ระบบโทรศัพท์วงจรปิดนี้มิได้ใช้เงินงบประมาณเลย ศาลจังหวัดเชียงใหม่ได้รับความอนุเคราะห์ค่าใช้จ่ายทั้งหมดจาก บริษัทธนาคารทหารไทย จำกัด บริษัทบุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด บริษัทสลิค จำกัด และยังได้รับบริจาคกล้องโทรศัพท์ ๑ กล้องพร้อมเครื่องรับโทรศัพท์วงจรปิดขนาด ๒๐ นิ้ว จำนวน ๔ เครื่อง จากจังหวัดทหารบกเชียงใหม่อีกด้วย ทำให้ศาลจังหวัดเชียงใหม่เป็นศาลที่ทันสมัยและสง่างามที่สุดแห่งหนึ่งในปัจจุบัน

เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ระหว่างที่อาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่ (หลังใหม่) กำลังดำเนินการก่อสร้างอยู่นั้น ก็ได้มีการพูดคุยกันระหว่างผู้พิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ อาทิ (คุณกิตติศักดิ์ กิติคุณไพโรจน์, คุณสุรเทพ ปัทมะสุคนธ์, คุณเดชา หงส์ทอง และคุณชัยวุฒิ โลหิตธานนท์) กับอธิบดีผู้พิพากษามาตร ๕ (คุณยงค์ พิรวินิจ) และผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่ (คุณสุประดิษฐ์ หุตะสิงห์) ว่าสมควรจะมีการจัดสร้างอนุสาวรีย์พระรูปของเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทย ขึ้นที่บริเวณด้านหน้าอาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่ (หลังใหม่) เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติและรำลึกถึงพระคุณของพระองค์ท่านประกอบกับเป็นปีแห่งการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์สองร้อยปีด้วย ซึ่งอธิบดีผู้พิพากษามาตร ๕ กับหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่ก็ยังแบ่งรับแบ่งสู้ เพราะเห็นว่าโครงการนี้เป็นงานใหญ่ ต้องใช้เงินจำนวนมากและต้องได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่าย แต่หลังจากนั้นประมาณ ๓ เดือน อธิบดีผู้พิพากษามาตร ๕ ก็มาแจ้งข่าวกับหัวหน้าว่าได้ไปขอความคิดเห็นจากผู้ใหญ่ในวงการกฎหมายและในกระทรวงยุติธรรมหลายท่าน อาทิ ท่านบัญญัติ สุชีวะ ประธานศาลฎีกา ท่านสรรเสริญ ไกรจิตติ อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ท่านโสภณ รัตนกร ปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นต้น ท่านก็เห็นชอบและสนับสนุนให้มีการสร้างอนุสาวรีย์ของพระองค์ท่าน ตามคำริของคณะผู้พิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อเป็นเช่นนี้ในวันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๕๒๕ ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่ จึงได้เรียกประชุมผู้พิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีอธิบดีผู้พิพากษามาตร ๕ เป็นประธานในที่ประชุม เพื่อวางแนวทางและนโยบายในการจัดหาทุนก่อสร้างอนุสาวรีย์ของพระองค์ท่าน ในครั้งแรกตั้งใจกันว่า จะจัดหาทุนเฉพาะในหมู่ผู้พิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น โดยจะไม่รบกวนจากบุคคลภายนอก ทั้งนี้ เนื่องจากเกรงว่าจะเกิดข้อครหาขึ้นได้ แต่หลังจากมีการอภิปรายแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ อย่างกว้างขวางแล้ว ที่ประชุมเห็นว่าเมื่อสร้างอนุสาวรีย์เสร็จแล้วอนุสาวรีย์นี้ก็ตกเป็นสมบัติของส่วนรวม ทั้งเพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติของพระองค์ท่านซึ่งได้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติอย่างใหญ่หลวง มิใช่เฉพาะด้านกฎหมายเท่านั้น แม้ในด้านราชทัณฑ์ การเกษตร และชลประทาน พระองค์ทรงวางรากฐานเพื่อการพัฒนากิจการดังกล่าว เป็นการสร้างความเจริญให้ชาติด้านเมืองมิได้ยิ่งหย่อนกว่ากัน แม้ด้านกฎหมายก็มีประโยชน์เฉพาะสาขาดูแลการเท่านั้น จึงมีมติให้นักกฎหมายในทุกสาขาวิชาชีพ ตลอดจนผู้มีจิตศรัทธาได้ร่วมบริจาคทรัพย์สมทบทุนสร้างอนุสาวรีย์ของพระองค์ท่านด้วย แต่ทั้งนี้การหาทุนจะต้องไม่มีลักษณะเป็นการเรียไ้ โดยจะเชิญชวนและรับบริจาคเป็นการเฉพาะรายที่สมัครใจเท่านั้น แต่ในระหว่างที่มีการรณรงค์หาทุนเพื่อใช้ในการก่อสร้างนี้ ก็ได้มีการประชุมนักกฎหมายทุกสาขาวิชาชีพในภาคเหนือและตั้งคณะกรรมการก่อสร้างอนุสาวรีย์พระบรมรูปกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ขึ้น โดยมีอธิบดีผู้พิพากษามาตร ๕ เป็นประธาน และหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่ เป็นรองประธาน กับคณะกรรมการควบคุมการสร้าง

พระรูปเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ มีหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่ เป็นประธาน เพื่อควบคุม การหาทุนและดูแลการปั้นพระรูปของพระองค์ท่าน ทั้งได้ติดต่อว่าจ้างปฏิมากรผู้ปั้นพระรูป ในที่สุด ได้ติดต่ออาจารย์สนั่น ศิลากร ซึ่งเป็นบิดาภรรยาของคุณสมาน กองทอง ทนายความ โดยการแนะนำ ของคุณพรศักดิ์ ศุภศรี ผู้พิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้ปั้นพระรูปของพระองค์ท่าน อาจารย์ สนั่น ศิลากร ผู้นี้เคยเป็นปฏิมากรเอกของกรมศิลปากร และเป็นผู้ปั้นพระรูปของพระองค์ท่าน ที่หน้ากระทรวงยุติธรรมมาแล้ว ตกหลังรับจ้างปั้นและหล่อพระรูปของพระองค์ท่านด้วยโลหะ ทองแดงรมดำ ขนาดสูง ๒ เมตร ในราคาเพียง ๗๐,๐๐๐ บาท โดยคิดเฉพาะค่าวัสดุต่าง ๆ ไม่คิด ค่าฝีมือ ซึ่งเป็นราคาที่ถูกลงมาก สำหรับฐานอนุสาวรีย์หัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่ได้มอบให้ คุณประมวศ หุตะสิงห์ น้องชายของท่านเป็นผู้ออกแบบโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย และทางห้างหุ้นส่วน จำกัดรุ่งเรืองทรายงาม โดยคุณณรงค์ ภูจินาพันธุ์ หุ้นส่วนผู้จัดการตกลงสร้างฐานอนุสาวรีย์ (ซึ่งคำนวณแล้วไม่ต่ำกว่า ๑๕๐,๐๐๐ บาท) โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย สำหรับหินอ่อนที่ใช้ปูพื้นและ แท่นอนุสาวรีย์นั้นคิดเป็นมูลค่า ๒๑๕,๔๖๕ บาท แต่ทางบริษัทหินอ่อนไทย จำกัด เกิดศรัทธาใน ความตั้งใจของคณะผู้พิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ จึงลดราคาค่าหินอ่อนเหลือเพียง ๑๒๐,๐๐๐ บาท

การรณรงค์หาทุนสร้างอนุสาวรีย์ของพระองค์ท่านได้เริ่มต้นเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๕ ซึ่งเป็นวันที่มีการประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่ (หลังใหม่) โดย ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ (ประธานองคมนตรี) บริจาคประติมากรรมเป็นรายแรก จำนวน ๑๐,๐๐๐ บาท ท่านสรสเรศวิญ ไกรจิตติ (อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์) และท่านมารุต บุณนาท (รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม) ท่านละ ๑๐,๐๐๐ บาท ท่านศาสตราจารย์ประกอบ หุตะสิงห์ (องคมนตรี) บริจาค ๑๐,๐๐๐ บาท และท่านโสภณ รัตนกร ปลัดกระทรวงยุติธรรม บริจาค ๕,๐๐๐ บาท จากนั้นก็มีนักกฎหมายในทุก ๆ สาขา ทั้งฝ่ายตุลาการ ฝ่ายอัยการ ฝ่ายตำรวจ ทนายความและสาขาอื่นที่เกี่ยวข้องและพ่อค้าประชาชนทั่วไป ได้ร่วมกันบริจาคเงินและวัสดุ ก่อสร้างสมทบทุนสร้างพระบรมรูปของพระองค์ท่าน รวมทั้งได้รับการสนับสนุนจากเงินงบประมาณ ของจังหวัดเชียงใหม่ โดยผ่านคุณมอญอิน รินคำ อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นเงิน ๕๐,๐๐๐ บาท รวมเป็นยอดเงินบริจาคทั้งสิ้น ๕๐๐,๐๐๐ บาทเศษ

การปั้นพระรูปของพระองค์ท่านและการก่อสร้างฐานอนุสาวรีย์ได้ดำเนินการไปด้วย ความราบรื่น และประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๒๕ โดยหม่อมเจ้าระวีพรรณ ไพโรจน์ รัพีพัฒน์ โอรสของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นประธาน ส่วนองค์พระรูปปั้นหล่อเสร็จ เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๒๖ และได้ชะลอพระรูปของพระองค์ท่านเดินทางจากกรุงเทพมหานคร มาถึงจังหวัดเชียงใหม่ในวันเสาร์ที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๒๖ และก่อนจะนำขึ้นประดิษฐานบนแท่น

คณะผู้พิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ ได้ชะลอพระรูปของพระองค์ท่านไปที่วัดคอกแม่ปิ้ง แล้วได้อาราธนาหลวงปู่แหวนสุจิณโณ ประกอบพิธีแผ่เมตตา จากนั้นจึงนำขึ้นประดิษฐานบนแท่นอนุสาวรีย์ที่สนามบริเวณด้านหน้าอาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่ เป็นศรีสง่าสมพระเกียรติของพระองค์ท่าน

เงินบริจาคที่ได้รับบริจาคจากนักกฎหมายและประชาชน คณะกรรมการสร้างอนุสาวรีย์ได้ใช้จ่ายอย่างประหยัดเท่าที่จำเป็นมีเงินเหลือจากการบริจาค ๓๐๐,๐๐๐ บาทเศษ ทางคณะกรรมการก่อสร้างอนุสาวรีย์พระบรมรูปกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์จึงได้ดำเนินการจดทะเบียนจัดตั้งมูลนิธิตามจุดมุ่งหมายซึ่งได้วางไว้ในเริ่มแรก โดยได้จัดให้มีการประชุมตั้งมูลนิธิเมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๒๖ อันเป็นวันรพี ณ ห้องประชุมเล็กศาลจังหวัดเชียงใหม่ ที่ประชุมอันประกอบด้วยผู้เริ่มก่อตั้งจำนวน ๙ คน ได้พิจารณาตั้งชื่อมูลนิธิว่า “มูลนิธิกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์” (RAJBURI DIREKRIT FOUNDATION) โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาการค้นคว้า และการเผยแพร่วิชากฎหมายในภาคเหนือ ให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนผู้เรียนดีแต่ขาดทุนทรัพย์ในสถาบันการศึกษาภาคเหนือ ส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมล้านนา เพื่อร่วมมือกับองค์การการกุศลอื่น ๆ เพื่อสาธารณประโยชน์ ทั้งได้แต่งตั้งกรรมการบริหารงานของมูลนิธิชุดแรกจำนวน ๙ ท่าน คือ คุณชนด์ พิริวินิจ ประธานกรรมการ คุณสวัสดิ์ รอดเจริญ รองประธานกรรมการ คุณสุประดิษฐ์ หุตะสิงห์ กรรมการเหรัญญิก คุณชัยวุฒิ โลหะจิตรานนท์ กรรมการผู้ช่วยเหรัญญิก คุณประวิณ นิवासัต กรรมการเลขานุการ หม่อมเจ้าระวีพรรณไพโรจน์ รพีพัฒน์ และคุณดุสิต เพชรปลูก เป็นกรรมการ ซึ่งขณะนี้ได้รับอนุมัติให้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิตามกฎหมายแล้ว จักได้มีการประชุมคัดเลือกกรรมการบริหารทั่วไป เพื่อดำเนินการจัดการมูลนิธิตามตราสารจัดตั้งต่อไป

อนึ่งเนื่องจากอาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่ หลังใหม่นี้ นับได้ว่าเป็นศาลชั้นต้นที่ใหญ่ที่สุดในส่วนภูมิภาค ประกอบกับเป็นสถานที่ที่มีการก่อสร้างอนุสาวรีย์พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ขึ้นเป็นแห่งที่สองในประเทศ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จักได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเสด็จพระราชดำเนินมาทรงกระทำพิธีเปิด ดังนั้นคณะตุลาการศาลจังหวัดเชียงใหม่จึงได้เห็นพ้องต้องกันให้จัดทำของที่ระลึกอันเป็นวัดดุมงคลขึ้น เพื่อแจกในวันกระทำพิธีเปิดอาคารศาลและพระอนุสาวรีย์ดังกล่าว วัดดุมงคลที่สมควรสร้างขึ้นในวาระนี้ได้แก่ *เหรียญหลวงปู่แหวนสุจิณโณรุ่นเปิดศาลจังหวัดเชียงใหม่* ด้านหน้าเป็นแบบพิมพ์เดียวกับเหรียญหลวงปู่แหวนรุ่น ภ.ป.ร. ส่วนด้านหลังออกแบบคอนบนเป็นยันต์ของหลวงปู่แหวน ถัดลงมามีข้อความว่า “ในพระปรมาภิไธยฯ” ส่วนตอนล่างเป็นรูปตราช้างวางบนพาน ล้อมรอบด้วยดอกบัวจำนวน ๘ ดอกและโบว์ มีข้อความเขียนด้านซ้ายว่า “พ.ศ. ๒๕๒๖” ด้านขวา “ร.ศ. ๒๐๑” กับด้านล่าง เขียนว่า “ศาลจังหวัดเชียงใหม่” ผู้ที่ได้กรุณาแกะสลักรูปด้านหลังเหรียญนี้โดยไม่คิดมูลค่า คือ นายช่างด้วง โดยได้แกะสลักจากหินสบู่ มีลวดลายที่คมชัดสวยงามอย่างยิ่ง

เหรียญหลวงปู่แหวนสุจิณโณ รุ่นเปิดศาลจังหวัดเชียงใหม่ได้จัดสร้างเป็นทองคำแท่น้ำหนักหนึ่งบาทเศษต่อเหรียญจำนวน ๕๕ เหรียญ และเงินแท้ จำนวน ๑๘๘ เหรียญ ใช้ทุนทรัพย์ของผู้ที่แสดงความจำนงสั่งจองมาล่วงหน้า นอกนั้นเป็นเหรียญโลหะชุบทอง จำนวน ๑๐,๐๐๐ เหรียญ โดยผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคทุนทรัพย์ให้จัดทำขึ้น คือ คุณประวีดี หุตะสิงห์, คุณอุดม บุณณกานนท์ และคุณอภิชาติ อังกศิริสรรพ เมื่อสร้างเสร็จครบจำนวนแล้วได้มีการทำลายบล็อกที่ใช้เป็นแม่พิมพ์เพื่อป้องกันมิให้มีการจัดทำขึ้นใหม่ได้อีกต่อไป สำหรับเหรียญทองคำแท่น้ำหนักนั้นได้มีการตีประทับตัวเลขตั้งแต่หมายเลข ๑ ถึง ๕๕ ไว้ ด้านหลังตรงได้ฐานพานที่รองรับตราซึ่ง ส่วนกล่องที่ชำรุดเหรียญโลหะชุบทองเพื่อแจกในวันกระทำพิธีเปิดอาคารศาลและพระอนุสาวรีย์นั้นบริจาคโดยธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ จำกัด สาขาท่าแพ

เมื่อได้จัดทำเหรียญเสร็จเรียบร้อย คณะผู้พิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ ได้นำเหรียญทั้งหมดไปยังวัดดอยแม่ปิง อำเภอพร้าว เพื่อนิมนต์ให้หลวงปู่แหวนสุจิณโณกระทำพิธีแผ่เมตตาเพื่อความ เป็นสิริมงคล ทั้งนี้โดยคุณกิตติศักดิ์ กิตติคุณไพโรจน์ ผู้พิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ได้ติดต่อนัดหมาย กับ เจ้าอาวาสวัดดอยแม่ปิง หรือที่เราเรียกขานท่านติดปากว่าอาจารย์หนูไว้ล่วงหน้าแล้ว ท่านอาจารย์หนูได้ให้ความเมตตากรุณาแก่พวกเราเป็นอย่างยิ่ง โดยนัดหมายให้มีการทำพิธีดังกล่าว ณ อุโบสถวัดดอยแม่ปิง ในวันมาฆบูชาขณะที่พระสงฆ์ทั้งหมดมาประชุมพร้อมกันเพื่อปฏิบัติธรรม และฟังการสวดปาติโมกข์ วันนั้นเป็นวันศุกร์ที่ ๒๘ มกราคม ๒๕๒๖ เวลาประมาณ ๑๓ นาฬิกาเศษ หลวงปู่แหวนสุจิณโณได้กระทำพิธีแผ่เมตตาให้เป็นเวลานาน ประมาณ ๑ นาที แล้วจึงมีการ สวดมนต์โดยพระสงฆ์ที่มาประชุมพร้อมกันในอุโบสถสถานแห่งนั้น เมื่อเสร็จพิธี หัวหน้าศาล จังหวัดเชียงใหม่ได้นำคณะผู้พิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ เข้าในอุโบสถ ตั้งจิตสงบต่อหน้า พระประธานพร้อมกับให้สัจจะว่าจะไม่มีการนำเหรียญเหล่านี้ออกจำหน่ายอย่างเด็ดขาด ทำได้ ก็แต่เพียงแจกจ่ายให้แก่บุคคลอื่นโดยไม่มีค่าตอบแทนใด ๆ เพราะจุดประสงค์ในการจัดสร้าง เหรียญหลวงปู่แหวนรุ่นเปิดศาลจังหวัดเชียงใหม่ขึ้น นอกจากจะมอบเป็นที่ระลึกในวาระที่เสด็จ พระราชดำเนินเปิดอาคารศาล และพระอนุสาวรีย์แล้ว ก็คือ เพื่อเป็นสิ่งเชิดชูความบริสุทธิ์ ยุติธรรม และ สถาบันตุลาการ กับเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจของผู้ที่รักความเป็นธรรมทุกหมู่เหล่า

ศาลจังหวัดเชียงใหม่

๑๐ ธันวาคม ๒๕๒๖

คำสั่งกระทรวงยุติธรรม ที่ ๓๕๘/๒๕๒๖

เรื่อง ตั้งคณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคาร ที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่

ด้วยกระทรวงยุติธรรมได้ดำเนินการก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่หลังใหม่เสร็จเรียบร้อยแล้ว และเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ศาลสถิตยุติธรรมแห่งนี้สืบไป กระทรวงยุติธรรมจึงได้นำความกราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน เพื่อทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ในครั้งนี้

ฉะนั้น เพื่อให้งานพิธีดังกล่าวได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อย จึงตั้งคณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นประธานกรรมการ
๒. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม (ฝ่ายวิชาการ)	เป็นรองประธานกรรมการ
๓. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม (ฝ่ายธุรการ)	เป็นกรรมการ
๔. เลขานุการส่งเสริมงานตุลาการ	เป็นกรรมการ
๕. อธิบดีกรมบังคับคดี	เป็นกรรมการ
๖. อธิบดีผู้พิพากษาภาค ๕	เป็นกรรมการ
๗. อธิบดีกรมโยธาธิการ หรือผู้แทน	เป็นกรรมการ
๘. ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่	เป็นกรรมการ
๙. ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลแขวงเชียงใหม่	เป็นกรรมการ
๑๐. ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลคดีเด็กและเยาวชน
จังหวัดเชียงใหม่	เป็นกรรมการ
๑๑. ผู้อำนวยการกอง กองวิชาการ
สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ	เป็นกรรมการ
๑๒. ผู้อำนวยการกอง กองคลัง
สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ

๑๓. ผู้อำนวยการสำนักงานคุมประพฤติกลาง

สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ

เป็นกรรมการ

๑๔. นายวรา ไวยหงษ์

เป็นกรรมการ

๑๕. นายอากร อัครกุล

เป็นกรรมการ

๑๖. นายวิชา มหาคุณ

เป็นกรรมการ

๑๗. นายรุ่งโรจน์ รื่นเรืองวงศ์

เป็นกรรมการ

๑๘. นายพลประสิทธิ์ ฤทธิ์รักษา

เป็นกรรมการ

๑๙. นายมนตรี ศรีเอี่ยมสะอาด

เป็นกรรมการ

๒๐. ผู้อำนวยการกอง กองกลาง

สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม

เป็นกรรมการและเลขานุการ

ทั้งนี้ ให้ประธานกรรมการมีอำนาจแต่งตั้งอนุกรรมการเพื่อทำการใด ๆ แทน ตามที่เห็นสมควรได้ด้วย

ตั้ง ณ วันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๒๖

(ลงชื่อ) พิกพ อะสีติรัตน์

(นายพิกพ อะสีติรัตน์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

คำสั่งคณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคาร
ที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่
ที่ ๑/๒๕๒๖

เรื่อง ตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึก
ในพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่

ตามที่กระทรวงยุติธรรมได้มีคำสั่งที่ ๓๘๘/๒๕๒๖ ลงวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๒๖ เรื่อง
ตั้งคณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ โดยให้ประธานกรรมการ
มีอำนาจแต่งตั้งคณะกรรมการ เพื่อทำการใด ๆ แทนตามที่เห็นสมควรได้ด้วยนั้น

บัดนี้ คณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ได้มีมติเห็นสมควร
แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือฯ ดังต่อไปนี้ คือ

๑. นายเชิร เจริญวัฒนา	เป็นประธานกรรมการ
๒. นายวรา ไวยหงษ์	เป็นอนุกรรมการ
๓. นายอากร อึ้งกุล	เป็นอนุกรรมการ
๔. นายวิชา มหาคุณ	เป็นอนุกรรมการ
๕. นายรัตน กองแก้ว	เป็นอนุกรรมการ
๖. นางสาวจารุณี ฐานรตาภรณ์	เป็นอนุกรรมการ
๗. นางจันทนา สุทธิเรือง	เป็นอนุกรรมการ
๘. นายสุรพล สมนานนท์	เป็นอนุกรรมการ
๙. นายพลประสิทธิ์ ฤทธิ์รักษา	เป็นอนุกรรมการและเลขานุการ
๑๐. นางสาวสุมนา บุปผเวส	เป็นอนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

โดยให้คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการรวบรวมและเรียบเรียงต้นฉบับ
ตลอดจนการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกในพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ และให้คณะ
อนุกรรมการฯ รายงานผลการปฏิบัติงานให้คณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาล
จังหวัดเชียงใหม่ทราบตามสมควร จนกว่าจะปฏิบัติหน้าที่สำเร็จตามที่ได้รับมอบหมาย

สั่ง ณ วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๒๖

(ลงชื่อ) ส. รัตนกร

(นายโสภณ รัตนกร)

ประธานกรรมการ

คณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคาร
ที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่

คำสั่งคณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคาร
ที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่
ที่ ๒/๒๕๒๖

เรื่อง ตั้งคณะกรรมการฝ่ายสถานที่ในพิธีเปิดอาคาร
ที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่

ตามที่กระทรวงยุติธรรมได้มีคำสั่งที่ ๓๕๘/๒๕๒๖ ลงวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๒๖ เรื่อง
ตั้งคณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ โดยให้ประธานกรรมการ
มีอำนาจตั้งคณะกรรมการ เพื่อทำการใด ๆ แทนตามที่เห็นสมควรได้ด้วย นั้น

บัดนี้ คณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ได้มีมติเห็นสมควร
แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายสถานที่ฯ ดังต่อไปนี้ คือ

๑. อธิบดีกรมโยธาธิการ	เป็นประธานคณะกรรมการ
๒. นายอาหาร สิทธิเวช	เป็นอนุกรรมการ
๓. โยธาธิการจังหวัดเชียงใหม่	เป็นอนุกรรมการ
๔. นายकुโณคม ธรรมาภรณ์พิลาศ	เป็นอนุกรรมการ
๕. นายวินัย นาคสุวรรณ	เป็นอนุกรรมการ
๖. สารวัตรใหญ่สถานีตำรวจภูธร
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	เป็นอนุกรรมการ
๗. นายมนตรี ศรีเอี่ยมสะอาด	เป็นอนุกรรมการและเลขานุการ

โดยให้คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการประสานงานในการดำเนินการจัด
สถานที่เตรียมการรับเสด็จฯ ดบแต่งตัวอาคารที่ทำการศาลและพระอนุสาวรีย์ จัดตั้งปะรำพิธี
จัดวางผังการจราจร เครื่องขยายเสียง และการอื่น ๆ ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาล
และพระอนุสาวรีย์ และให้รายงานผลการปฏิบัติงานให้คณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคาร
ที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ทราบตามสมควรจนกว่าจะปฏิบัติหน้าที่สำเร็จตามที่ได้รับมอบหมาย

สั่ง ณ วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๒๖

(ลงชื่อ) ส. รัตนกร

(นายโสภณ รัตนกร)

ประธานกรรมการ

คณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคาร
ที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่

คำสั่งคณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคาร ที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ ที่ ๓/๒๕๒๖

เรื่อง ตั้งคณะกรรมการอำนวยการทั่วไปในการเปิดอาคาร ที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่

ตามที่กระทรวงยุติธรรมได้มีคำสั่งที่ ๓๘๘/๒๕๒๖ ลงวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๒๖ เรื่อง ตั้งคณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ โดยให้ประธานกรรมการ มีอำนาจตั้งคณะกรรมการ เพื่อทำการใด ๆ แทนตามที่เห็นสมควรได้ด้วยนั้น

บัดนี้ คณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ได้มีมติเห็นสมควร แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการทั่วไปในการเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ ดังต่อไปนี้

๑. อธิบดีผู้พิพากษามาตร ๕	เป็นประธานกรรมการ
๒. ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่	เป็นกรรมการ
๓. ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลคดีเด็กและ
เยาวชนจังหวัดเชียงใหม่	เป็นกรรมการ
๔. ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลแขวงเชียงใหม่	เป็นกรรมการ
๕. นายกเทศมนตรีเทศบาลนครเชียงใหม่	เป็นกรรมการ
๖. ผู้บังคับการจังหวัดทหารบกเชียงใหม่	เป็นกรรมการ
๗. พล.ต.ต. ชูบ สงวนศักดิ์
ผู้บังคับการตำรวจตระเวนชายแดน	เป็นกรรมการ
๘. ผู้อำนวยการกอง กองวิชาการ
สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ	เป็นกรรมการ
๙. ผู้อำนวยการกอง กองคลัง
สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
๑๐. ผู้อำนวยการกอง กองกลาง
สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ

๑๑. นายรุ่งโรจน์ รื่นเรืองวงศ์	เป็นอนุกรรมการ
ผู้พิพากษาประจำกระทรวง	
๑๒. นายประวิณ นิเวสวัตร	เป็นอนุกรรมการ
๑๓. นางแจ่มจิตต์ เลาหวัณน์	เป็นอนุกรรมการ
๑๔. นางเชือก้า สิงหนตร	เป็นอนุกรรมการ
๑๕. นายบุญทรง ชัยบาล	เป็นอนุกรรมการ
๑๖. นายเวหา สวัสดิ์	เป็นอนุกรรมการ
๑๗. คุณหญิงศรีนวล ณ เชียงใหม่	เป็นอนุกรรมการ
๑๘. นายวิบูลย์ ไคววัฒน์	เป็นอนุกรรมการ
๑๙. นายกะแนน สุภา	เป็นอนุกรรมการ
๒๐. นายณรงค์ ภูจิราพันธ์	เป็นอนุกรรมการ
๒๑. นายบรรจบ ลิ้มจตุ	เป็นอนุกรรมการ
๒๒. ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่	เป็นอนุกรรมการและเลขานุการ
๒๓. นายชัยวุฒิ โลหิตรานนท์	เป็นอนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

โดยให้คณะอนุกรรมการอำนวยการทั่วไปในการเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ มีอำนาจหน้าที่ทั่วไปเกี่ยวกับการเตรียมงานในพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ และประสานงานในการดำเนินงานในพิธีดังกล่าว และให้รายงานผลการปฏิบัติงานให้คณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ทราบตามสมควร จนกว่าจะปฏิบัติหน้าที่สำเร็จตามที่ได้รับมอบหมาย

ตั้ง ณ วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๖

(ลงชื่อ) ส. รัตนกร

(นายโสภณ รัตนกร)

ประธานกรรมการ

คณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคาร
ที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่

คำสั่งคณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคาร
ที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่
ที่ ๔/๒๕๒๖

เรื่อง ตั้งคณะกรรมการอำนวยการทั่วไปในการเปิดอาคาร
ที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่

ตามที่คณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ได้มีคำสั่งที่ ๓/๒๕๒๖ ลงวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๖ ตั้งคณะกรรมการอำนวยการทั่วไปในการเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ นั้น

บัดนี้ เห็นสมควรแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการทั่วไปในการเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่เพิ่มเติม ฉะนั้น จึงแต่งตั้งให้ผู้กำกับการดำรงจตุรจังหวัดเชียงใหม่ เป็นอนุกรรมการเพิ่มขึ้นอีก ๑ นาย

สั่ง ณ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๖

(ลงชื่อ) ส. รัตนกร

(นายโสภณ รัตนกร)

ประธานกรรมการ

คณะกรรมการเตรียมงานพิธีเปิดอาคาร

ที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่

บันทึกท้ายเล่ม

ศาลจังหวัดเชียงใหม่เป็นศาลซึ่งมีตำนานอันเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยโบราณ จัดอยู่ในประเภทศาลใหญ่ และมีความสำคัญยิ่งแห่งหนึ่งทางภาคเหนือ เป็นที่เชิดหน้าชูตาของกระทรวงยุติธรรมตลอดมา ในโอกาสที่กระทรวงยุติธรรมได้ดำเนินการก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่หลังใหม่เสร็จเรียบร้อยแล้วพร้อมที่จะเปิดทำการ กระทรวงยุติธรรมจึงได้นำความกราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินเพื่อทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการ กับได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่งเพื่อเตรียมงานพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่โดยมีท่านปลัดกระทรวงยุติธรรมเป็นประธาน ดังนั้น เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพิธีครั้งสำคัญยิ่งคราวนี้ คณะกรรมการดังกล่าวจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกในพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีท่านรองปลัดกระทรวงยุติธรรม (ฝ่ายวิชาการ) เป็นประธานอนุกรรมการ

คณะอนุกรรมการได้พยายามจัดทำหนังสือที่ระลึกในพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่อย่างดีที่สุด เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานสำคัญครั้งนี้ โดยได้รวบรวมบทความอันทรงคุณค่าเกี่ยวกับศาลจังหวัดเชียงใหม่และเมืองเชียงใหม่ไว้และสามารถอาศัยอ้างอิงเป็นหลักฐานได้

ในส่วนแรกจะเริ่มตั้งแต่ประวัติศาลจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งกรมศิลปากรได้ช่วยอนุเคราะห์รวบรวมให้ ต่อจากนั้น นายวรา ไวยหงษ์ ผู้สันตติในตำนานของศาลยุติธรรมจะเล่าเรื่องศาลเมืองเชียงใหม่อันเก่าแก่ก่อนสร้างศาลจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนนายวิชา มหาคุณ ก็จะพรรณนาถึงกฎหมายลานนาไทยหรือมังรายศาสตร์ที่แสดงถึงอัจฉริยภาพของพ่อขุนเม็งรายมหาราชผู้สร้างนครเชียงใหม่ พร้อมทั้งข้อเขียนที่สนับสนุนความยิ่งใหญ่อีกอย่างหนึ่งของพ่อขุนคือ กฎหมายชลประทานของพญามังราย โดยนายไกรศรี นิมนานเหมินท์ นักประวัติศาสตร์และโบราณคดีคนสำคัญของลานนา

ในส่วนที่สอง จะเริ่มจากประวัติจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งกรมศิลปากรเป็นผู้อนุเคราะห์รวบรวมให้เช่นเคย ต่อด้วยความทรงจำของ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ประธานองคมนตรี ซึ่งในอดีตเคยรับราชการเป็นอธิบดีผู้พิพากษภาค 5 และติดตามมาด้วยการรวบรวมรายชื่ออธิบดีผู้พิพากษภาค 5 และผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยนางอรุณี คุณเงิน เจ้าหน้าที่ธุรการ 3 สำนักงานอธิบดีผู้พิพากษภาค 5 ซึ่งมีนางสาวอรุณี ฐานารัตนารณ์ นิตกร 5 และนางจันทนา สุทธิเรือง บรรณารักษ์ 5 สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ ช่วยตรวจสอบความถูกต้อง ปิดท้ายรายการด้วยเรื่องราวที่เกี่ยวกับความเป็นมาในการสร้างอาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่อันสง่างามที่สุดในภาคเหนือแห่งนี้

คณะกรรมการขอขอบคุณผู้เขียนบทความและผู้รวบรวมค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ที่ลงในหนังสือที่ระลึกเล่มนี้ทุกท่าน ตลอดจนขอขอบคุณศาลจังหวัดเชียงใหม่และโรงพิมพ์ที่ช่วยดำเนินการให้หนังสือได้ปรากฏเป็นรูปเล่มสวยงามดังที่ท่านเห็นอยู่ ณ บัดนี้ แต่กระนั้นก็ดีคณะกรรมการเชื่อว่าหนังสือเล่มนี้คงจะปรากฏข้อหาดกบพร่องอยู่บ้าง ทั้งนี้เนื่องจากระยะเวลาจัดทำค่อนข้างจะกระชั้นชิด ทำให้มีความยากลำบากในการหาบทความและการจัดรูปเล่มหนังสือให้สวยงามสมดังความตั้งใจ จึงหวังว่าคงจะได้รับความเห็นใจจากท่านผู้อ่านทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกในพิธีเปิด
อาคารที่ทำการศาลจังหวัดเชียงใหม่

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลจังหวัดเชียงใหม่
(www.library.coj.go.th)

ขอขอบคุณ

ตระกูล “รอดเจริญ”

บริษัท บุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด

ห้างหุ้นส่วนจำกัด รุ่งเรืองทรายงามเชียงใหม่

